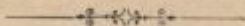

DVANAJST
VEČEROV.

POGOVORI DOKTORJA JUNIJA
Z MLADIM PRIJATELJEM.

IZDAL IN ZALOŽIL
Dr. ANTON MAHNIČ,
PROFESOR BOGOSLOVJA.

V GORICI
TISKALA HILARIJANSKA TISKARNA
1887.

VEČEROV.

III. M. & 39651

LIBRARY
ACQUISITION & SPECIAL SERVICES
1994

PREDGOVOR

Že tedaj, ko so se naslednji pogovori v « Slovinci » prvič tiskali, izražala se je z več strani želja, naj bi se v posebni knjigi na svitlo dali. Bil sem koj pripravljen tej želji vstreči, toda razne neugodne okoliščine so me takrat ovirale, da nisem mogel tega podjetja izvršiti.

Še le zdaj, malo da ne po treh letih, stopim s svojimi « Večeri » spet pred slovensko občinstvo. Marsikdo bi znal vprašati, zakaj ravno zdaj. Na to vprašanje odgovarjati zdi se mi skoro nepotrebno. Kdor se le količkaj ogleda po našem slovstvenem polju, bo moral priznati, da se tu že več let bije boj o najviših načelih, od katerih je končno odvisen ves duševni razvoj človeštva. Le kdor hoče slep biti, more ta boj in njegovo važnost prezirati.

Moj namen torej in želja je, da s to knjigo vsaj nekoliko pripomorem v pojasnjenje onih načelnih vprašanj, ki so posebno

PREDGOVOR

v leposlovji odločivna. Upam, da bodo «Večeri», skupno natisnjeni, s tistim priznanjem sprejeti, kakor so bili pozdravljeni v listku Slovenčevem. Ako najde ta knjiga pri Slovencih prijazen odmev, mi bo to v spodbudo, pričeto delo nadaljevati ter počasi ustanoviti nekako slovstveno-kritično biblijoteko — resnici v obrambo.

V Gorici, v praznik Marijinega rojstva, 1887.

Dr. MAHNIČ.

Prvi večer.

— **Vvod.** Povod tem po govorom je dalo potovanje v Rim, ki je lepim umetnijam prvo svetišče na zemlji. Današnji vek se naglo in raznolično razvija. Zatorej treba omikancu vstvariti si lastno, neodvisno stališče. Skeptičizem spodjeda temelj krepkemu duševnemu napredku, lenobnost v resnem mišljenji dela nas vedno nesposobniše o življenji in njegovih prikaznih prav soditi. Skeptičizem je poguben, nenaraven; človek je vstvarjen, da spozna resnico. Tudi omikanemu Slovincu je treba stalnih, jasnih načel, ker naše slovstvo se je v poslednjem času zelo razvilo; a njegovi proizvodi se jako različno, celo nasprotno sodijo. Taka načela razjasniti in vtemeljiti je namen tem pogovorom. —

Mirko. Dober večer, gospod doktor!
Junij. Bog daj. Kam pa si se napravil, Mirko?

M. Ko sem se navadil in spisal, kar mi je naloženo na jutri, rekel sem, da hočem spet za hip mesto zapustiti in si v naravi glavo zvedriti. Vidim, da se je že vse po-

mladilo. O kako lepo je tukaj. Solnce se je že nagnilo k zahodu in hladni veter pihlja sèm od morja. Krasen razgled!

J Tudi jaz sem se že naveličal med mrtvimi knjigami tičati, gnalo me je ven iz ozkega zidovja. Saj veš, kako pravi naš pesnik . .

M. Levstik!

Za mano ostani, o mesto!

Z veselo te dušo pustim.

J. Kako milo modro nebo imamo; in večerno solnce, glej, kako se blišči v brezmejnem valovji. O blagi naš jug, kako krasen si! Že se mi oživlja otrpnelo serce, domišljija vrača se v dušo in mi navdaja prsi z nebeškim ognjem!

M. Jaz pa se čutim toliko srečnejšega, da mi je Bog naklonil danes z Vami se sniti. Bili ste v Rimu in ni davno, kar ste se domov vrnili. Zatoraj sem sklenil Vas prositi, da mi kaj poveste o svojem potovanji, gotovo bo za me koristno kaj lepega zvedeti od Vas. Upam, da mi te prošnje ne odrečete; saj vem, da ste mladim velik prijatelj in Vas posebno veseli ž njimi občevati.

J. In kaj lepšega veselja bi iskal in čistejšega, kakor z mladimi občevati. Da, da, o ljuba mi mladina, ti cvet našega rodu, domovini zapuščeni edina nada boljše

bodočnosti; kdo bi te ne ljubil, kdo z vso ljubeznijo ne gojil? Tudi ti, ljubi Mirko, bil si mi vedno pri srci, nikdar nisem jenjal zate skrbeti. Kako majhen si bil nekdanj, a zdaj kako si vzrasel. A to me navdaja s posebno radostjo, da si z leti odložil nekdanje otročje misli in zamenjal jih s hrepenenjem po visocih vzorih, ki mladenci blaži in žene k velikim činom. In zdaj me prosiš, da bi ti kaj povedal o Rimu?

M. Da, o Rimu. Kaj Vas je gnalo v večno mesto?

Ecquae tanta fuit Romam tibi causa videndi?

J. Libertas, libertas, dragi Mirko, odgovarjam ti z Vergilijem, ta me je gnala v Cezarjev staro mesto.

M. O pa ne tista, ktere je šel iskat v Rim Titir?

J. Ne, ne, druge sem iskal, više in blaže. Saj človek nima le telesa, kakor žival; v njem živi nevmrljivi duh, kateri se telesno ne dá omejiti. Više, blaže potrebe on ima in neko skrivno hrepenenje ga neprenehoma žene; vse kraje bi hotel ob enem preleteti in preteklost z bodočnostjo v sedanjosti zediniti, da bi vse, kar prostor in čas obsegata, združil in si duha vedno žejnega napojil z resnico. O Mirko, tam, tam, v kraljestvu večnih vzorov, kjer se resnica z lepoto druží v večno zvezo, kjer

je strta časa vse podirajočega silna moč in duha ne vežejo telesa ozke spone, tam še le upamo pravo prostost uživati. — Na tej zemlji jo moremo le od daleč nekoliko slutiti.

M. In po tej prostosti želja Vas je gnala v večno mesto: take prostosti iskali ste v Rimu?

J. Da, preljubi mi. In kam po svetu bi šel iskat njenega sledu, ako ne v Rim? kjer vsaka cesta, kjer vsaka ulica, vsak kamen spominja popotnika na starodavno slavo, kjer se ti odpira zgodovinska knjiga petindvajset stoletij, kjer se poganstvo družī s krščanstvom, s starim vekom srednji in s srednjim novi, kakor večnost vse veke obsega in vendar vedno ista nespremenljiva ostane. Da, po pravici imenujemo Rim večno mesto. Starodavne razvaline na Palatinu, podzemeljske katakombe pred-očujejo ti živo, kako minljivo je vse, kar vidimo pod solncem; a duha človeškega vzorni umotvori kažejo ti, da v tej minljivosti je vendar nekaj stalnega in nepremeljivega, to so večni zakoni resnice in lepote, ktere je človeški duh spoznal in vpodobil si v telesni obliki. Kaže nam večnost svoje skrivnostno lice, v njih se odsevajo njeni žarki, ki očarajo duha in vnamejo srce, da nehoté človek vsklikne: Tukaj je dobro biti, tù stojim na pragu večne lepote! In oproščen telesne teže vzleti na

perutih domišljije v blaženi svet idealov, da si v njih gledanji okrepcá žejnega duha. O kako lepo je vspeti se iz ozkih spon zemeljskega življenja v ono kraljestvo večne prostosti, katero so človeškemu očesu odprli veleumi kakor Dante, Rafael, Michel Angelo in drugi. In to je, kar me je posebno mikalo v večno mesto.

M. O srečen, komur je osoda tako mila. Kakor veste, sem tudi jaz poseben prijatelj zgodovine. In prav Vam se imam zahvaliti, da ste mi vcepili že majhnemu ljubezen do te vede. Gotovo se še lahko spominjate, koliko časa sem že takrat vporabil v ta študij.

J. Da, prav priden si bil.

M. A reči moram, da že takrat mi ni nobenega naroda povestnica bolj dopadala, kakor starih Rimljanov. Nikoli nisem mogel dovolj občudovati kreposti tega naroda, ki je nekdam sè silo gospodoval celemu svetu, potem pa odloživši krvavi meč povzdignil pred svetom prapor svetih ved in umetnosti. Zatorej pa mi je bil vedno Rim zaželeno mesto in mislim, da na tem svetu bi me ne mogla doseči večja sreča, kakor da bi vsaj enkrat videl mesto večne slave, vzornih umotvorov.

J. Da, ljubi Mirko, večkrat sem sam pri sebi premišljeval: o kako uboge domovine sinovi smo mi. Kje so njeni zakladi, njeno bogastvo, kje njena mesta in gradovi? O

ta domovina, katero imenujemo svojo, okradena je vsega kinča, izpita je, oropana do golega, in ne hrani nam drugega kakor grob naših pradedov slavno padlih v boji za vero in dom. A tudi teh čini nam ginejo iz spomina čedalje bolj, ker ga ni pesnika, ki bi v nevmrljivi pesni postavil jim spomenik, ni ga kiparja, ki bi nam v marmor vpodobil naše Leonide, ne slikarja, ki bi nam naslikal ljute boje bite ob Savi in Soči; ostal nam je le sivi Triglav, priča žalostne, a vendar slavne preteklosti. Ko je Atenčanom vtonilo solnce politične svobode, imeli so vsaj umotvore, ki so žalostne tolažili, spominjaje jih nekdanje slave, tū so se ogledovali v zrcalu preteklosti in tako se je srce razveseljevalo, celile se rane. A med nami kaj bi našel, kar bi tožnega zvedrilo, kar bi srce vzvišalo in poblašilo? Res, da nam je ostala še lepa narava; našega Bleda nam nihče ne more odnesti, imamo Cérkniško jezero, imamo drugih naravnih čud in še se držimo bregovja sinje Adrije; a narava, bodi še tako lepa, mrtva je, in povzdigne le nekoliko srce, vtešiti ga ne more, više ono hrepeni, tje v tiste nebeške visočine, kjer si človeški duh vstvarja vzore in jih vpodoblja v telesno obleko, tje, v svetišče umetnosti. Tje je tudi mene gnalo in česar v zapuščeni domovini nisem mogel najti, šel sem iskat v vzorno Italijo — v večni Rim.

M. A, zdaj še le Vas prav razumem. Kaj ne, iskat ste šli v večno mesto umotvorov, katerih v domovini ne najdete?

J. Da bi z lastnimi očmi videl, kar sem slišal že tolikokrat hvaliti, o čemer sem po knjigah že toliko bral.

M. O srečni Vi!

J. Da bi mrtvo teorijo oživil z resničnostjo in znebil se jeklenih vezil, v ktere naše moderno šolstvo vklepa duha.

M. Po tem takim ste si gotovo stvarili lastnih trdnih nazorov o lepi umetnosti?

J. Za to sem imel lepo priložnost; kar sem še pred mislil o umetnosti, našel sem večinoma vresničeno, vendar pa sem v marsičem popravil svoje prejšnje mnenje in pridobil si, upam, da boljšega spoznanja.

M. In prav to je, kar se meni zdi najpotrebnejše vsakomu, da si sam vstvari lastno neodvisno stališče, s kterega potem sodi vedo in umetnost in vse drugo, kar človek misli in dela.

J. Prav govoriš. In to zdi se mi posebno potrebno v naših časih, ko se gmotno in duševno življenje narodno tako naglo razvija, da mu je težko slediti. Koliko novih reči so iznašli v našem veku, koliko izumili novih znanosti, kako so preustrojili narodom ustave, koliko pred nepoznanih naprav so vvedli v socialno življenje! Kdor nima tedaj trdnih načel in lastnega prepričanja, kako bo mogel vse to razsojati in

ocenjati? Ne bo li večkrat, kar je slabega, odobril, morda le zato, ker je novo? Ali ne bodo časa silni valovi ž njim igrali, kakor razburjeno morje z ladijo, ktere ne drži maček priklenjene v varni loki?

M. In res, večkrat sem se že čudil, kako morejo v našem času ljudje in sicer omikanci, tako različno soditi o življenji in delovanji. Kaka razlika je n. pr. med pesimizmom Hartmannove šole v Berlinu in med optimizmom onih, kateri verujejo v večni neskončen napredek človeškega rodu. Onim je svet in sedanje življenje pravi pekel, iz kterega reši le smrt, ki pripelje človeka v zaželeno ničevo deželo; tem pa je isti svet, isto življenje prava nebesa, tako da jim je nespametno družih si želeti. Od kod tolika razlika?

J. To prihaja prvič od tod, ker smo v moderni filozofiji zapustili edino varno pot zdravega realizma, ki se opira na objektivno resničnost reči in smo se vrgli v naročje skepticizmu, ki samovoljno ruši vso objektivnost in nam zapira pot do spoznanja večno stalnih principov; ta skepticizem priznava absolutno dvojbo, v kateri človek vsako reč trdi ali taji, kakor se mu zdi, tako da mu ne more nihče vgovarjati ali pa prepričati ga o resnici. Drugič pa, kakor menim, prihaja ona različnost sosebno od tod, ker se dandanes preveč uči-

mo, pa premalo mislimo. Kaj meniš, kako jame človek dvojiti o lastnih zmožnostih, kako pride tako daleč, da obupa nad objektivno resnico in začne subjektivno mišljenje vsakterega smatrati za pravo resnico? To se godi večinoma zato, ker ni nikdar poskusil samostojno misliti, vedno se je navzemal le tega, kar sta mu učitelj ali knjiga predstavljala: po tem mehaničnem učenju izuri se le spomin, a miselna moč otrpne in zaspí, tako da se slednjič res dozdeva, kakor da bi ne mogel iz sebe spoznati najpriprostejše resnice; tako jame o vsem dvojiti in vse človeško mišljenje mu je le nekako mnenje, v katerem ni nič izvestnega. V današnjem času v vsem napredujemo, le v resnem mišljenju smo pravi lenuhi, in to je največe zlo, iz kterega izvirajo skoro vsa druga zla. Da bi le moči in poguma imeli hoditi po sicer težavnem, ali edino rešilnem poti resnega mišljenja; ta pot bi nas kmalu privedel do spoznanja večno neovrgljive resnice, katero spoznavši bi vedeli ločiti pravo od nepravlega, ta bi nam razsvitljal labirint človeškega znanja in počenjanja, a zedinil bi nas tudi v prepričanji, da bi vzajemno sodili, karkoli se med nami godi. In kako ne? Ali nismo vsi ljudje in kot taki ali nima vsakteri mislečega duha, a mislečega po enih in istih očitnih zakonih? Ali je kdo med nami, ki bi tajil, da eden in eden sta dva, da to, kar je belo, ni ob enem tudi

črno? Mislim, da ga ni, in da bi tudi bil, ga po vsi pravici lahko prištevamo norcem, s katerimi ni mogoče pametno govoriti. Ako imamo tedaj očitne in trdne aksijome, katerih nihče ne more tajiti, mislim, da na te kot na zanesljivo podlago naše mišljenje lahko opiramo in tako pridemo do spoznanja družih stavkov, katerih po tem takem ne bomo več smeli smatrati za prazne sanje, ampak za neovrgljivo resnico. A ker se ne misli, se ne pride tudi do spoznanja resnice, ali recimo boljše, do pravega prepričanja, in ker tega ni, se vsakemu svobodno dovoljuje, naj misli in modruje kakor hoče, in prav za to se tudi vsakteremu vse verjame, kar trdi: ko se pa vidi, da vsak svojo trdi, drug drugemu nasprotuje, začne se o vsem dvojiti in vsaki trditvi nemarno se smejati. Ali je po tem takem čudno, da živimo v taki zmesi različnih mnenj in protislovij?

M. Potem bi pa res po pravici vprašal, čemu ima človek razum, ako ima večno dvojiti in nikdar priti do spoznanja resnice, ali ni človek po tem takem najnesrečnejša stvar na svetu?

J. In vendar je tako! Da, celó z velikim ponosom se povečuje absolutna dvojba, ta da je edino dostojna človeškemu duhu. Saj si gotovo že čital, kako se je o tem izjavil slavni Lessing.

M. Da, ako bi mu Bog v desnici ponujal vso resnico, v levici pa željo po nji,

pravi, da bi se zaletel v njegovo levico, rekoč: »Oče, daj, saj resnica je le za-té!«

J. Tako in še hujše se proslavlja danes dvojba in se postavlja celó absolutna dvojba kot temelj vsemu mišljenju in spoznanju; a ne premisli se, da s tako dvojbo ne moremo še začeti ne misliti, ne govoriti, ne družbeno živeti.

M. Da, izvrstno mi dopade, kar ste mi zdaj razjasnovali Stalnih, obče priznanih načel nam treba, ako hočemo izvestno soditi o kateri si koli reči. A da si je to v obče potrebno, menim vendar, da v nobeni reči tega bolj ne pogrešamo, kakor v leposlovji. Veste že, da sem posebno navdušen prijatelj lepemu slovstvu. Veliko romanov in novel sem že prebral, pesnikov brez števila.

J. Vem, in dosti si se tudi na pamet naučil. Kolika razlika, kaj ne, med pesniki in pisatelji?

M. Da, velika, a še večja med njihovimi ocenitelji.

J. Da, da, že vem, kaj meniš.

M. In da ne bom pohajal po tujem, kjer me dosti ne zanimlje, kaj in kako se piše in ocenjuje, dovolite, da se ozrem na domače slovstvo.

J. Le govori, prav radoveden sem, kako sodiš o njem.

M. Vsakdo mora priznati, da smo v poslednjem času Slovenci jako (napredo-

vali; še le pred petdesetimi leti slovstveno rodovšim se nam pelo je že precej domačih pesnikov; spisal se je od tedaj marsikak roman in novela, leposlovni listi in politični so se jeli izdajati in se še izdajajo. A kar mi je v našem domačem slovstvu najbolj nevšečno, je ravno ona različna, večkrat kar nasprotujoča si ocena naših slovstvenih spisov, in to posebno kar se tiče proizvodov naših najspretniših pesnikov in pisateljev. Saj nam ni treba daleč nazaj segati; še le poldrugo leto je od tega, kako strašno so se naši ocenitelji bojevali in napadali, ko so nam došle poezije enega sedanjih pesnikov? Da ne govorim o prvaku med slovenskimi pesniki, o Preširnu; Vi veste bolje kakor jaz, kako so ga eni do tretjih nebes poviševali, drugi poniževali do tretjega pekla. To me je večkrat močno žalilo, da rečem razjezilo. Ta mi pravi: tak je, oni pa: ne tak, ampak nasprotno! Kdo govori resnico? Komu imam verjeti? Tedaj sem rekel sam pri sebi: Ali je res popolnoma nemogoče določiti objektivno veljavo kterejakoli pesnika ali pisatelja? So li res leposlovnim umotvorom zakoni tako nedoločni, da bi človek ne mogel razsoditi, kaj jim vstreza in kaj ne? In teh zakonov ali jih ne moremo spoznati in vporabiti na leposlovne proizvode?

J. Tudi lepemu in umetnemu so zakoni

postavljeni; a žal, da tudi mi bolehamo za isto boleznijo, kakor drugje, za boleznijo skepticizma; ta nam ne dá priti do spoznanja onih zakonov.

M. Kaj nam je torej začeti?

J. Kaj si ti začel zapazivši ono žalostno prikazen med nami?

M. Šel sem iskat knjig razpravljajočih leposlovna načela; tù, mislil sem, vsaj najdem onih naukov o lepem in umetnem; prebravši jih več, dobil bom zdravih pojmov o leposlovji; tedaj mi bo samostojno soditi o tem ali onem pesniku in ne bo mi treba tako sužno odvisnemu biti od naših kritikov, katerih ocene brati se človeku večkrat studi, temveč ker nedostojno napadajo osebo mesto stvari.

J. In si dosegel to, kar si želel?

M. Prazno upanje! Le še bolj se mi je glava zmešala, kako različno razlagajo estetična načela ti naši leposlovci in filozofi! Že Platon in Aristoteles, kako narazno gresta! Novejši pa si nasprotujejo kakor noč in dan. Vprašajočemu, kaj je lepo, kako bo odgovoril idealist Schelling in kako eden najnovejših materijalistov na Nemškem? In v tej Babiloniji, kjer govori vsakteri svoj jezik, bi mogel nevedni mladenci zajeti si jasnih pojmov?

J. Se vé da, ker je podlaga najnovejši filozofiji skepticizem, ta deli filozofe; a ker je estetika hči filozofije, ni čudo, da

si naši filozofi tudi v estetičnih naukih na sprotujejo.

M. Upal sem vsaj v šoli pridobiti si jasnih in trdnih naukov o leposlovji. In prav željno sem pričakoval, da bi kaj o tem slišal. A tudi tukaj odvzel mi je učitelj že v začetku vse upanje, rekoč, da se ne more trditi, kaj je lepo, kaj grdo in zatorej tudi ne postaviti stalnih principov v leposlovji.

J. Tudi v šoli skepticizem!

M. Torej povsod ta nesrečni skepticizem! A jaz sem prepričan, da tudi umetnost ima svoje principe, po katerih se mora soditi vsak umotvor.

J. Ima jih, kdo bi mogel kaj takega tajiti?

M. In vendar kako težko je spoznati jih.

J. Težko, zelo težko, in malokdo pride v tem do jasnih pojmov. Vendar pa mislim, da je tudi v estetiki že dosti dognanih resnic, ktere so nam postavili in vtemeljili filozofi in umetniki.

M. A kdor je svoje leposlovje le iz knjig in mrtve teorije zajemal, menim, da ne bo nikdar stal na trdnih tleh. Toda Vi, g. Junij, niste le dosti brali o lepem in gotovo še več mislili, ampak ste tudi, kar je največ, videli lepo Italijo, obiskali večno mesto, ktero je lepim umetnijam prvo sveetišče na zemlji: tako ste mogli teorijo ze-

diniti z gledanjem, spopolniti z izkustvom. Gotovo ste si stvarili o lepi umetnosti lastnih načel, ktera se ne dajo omajati. Torej kako srečen bi bil jaz, ko bi mogel v obliki žive prepričevalne besede slišati od Vas, kar je iz mrtvih knjig tako težko zajeti.

J. Prav rad, ljubi Mirko, ti hočem razložiti svoje mnenje o lepi umetnosti, tem več, ker vem, da te žene blaga želja poznati resnico.

M. In kaj bi me ne gnala? Čemu bi imel razum, ako ne v spoznanje resnice? Zatorej sem pa ponosen, da se smem baviti z vedami, saj je to moj poklic.

J. Začeti hočemo s kraja; a vse, kar bom govoril, bodi priprosto in jasno; ozirati se hočem pa posebno na naše domače slovstvo.

M. In jaz hočem Vas pazljivo poslušati, kakor sem Vas vedno, ko ste mi kaj razlagali.

J. Toda glej, Mirko, solnce je že zašlo in noč nas je vhitela; imam do doma dobre pol ure.

M. O res je, glejte, že so odgnali ribiči čolne in jadrajo na lov.

J. Bog jim ga daj obilnega in srečnega.

M. A Vam, g. doktor, lahko noč!

Drugi večer.

— Pojem o lepoti; se dá težko določiti. Lepote ne smemo poosebljati, niti obožavati. Razložek med lepim in idejo lepega. Lepota je lastnost na drugem bitji. Lepo je, kar dopade. Kako se imajo te besede razumeti? Ta definicija se zdi preozka in pre-subjektivna; zato se dopolni: lepo je, kar « vgle-dano » dopade; to se pojasni. Ali se smejo po tej definiciji ocenjati pesni? Veliko število takih, ki ne dopadejo. —

J. Rekel sem zadnji pot, ljubi Mirko, da hočem začeti s kraja.

M. In mislim najbolje s tem, da mi razjasnite idejo o lepem.

J. Da, tudi jaz vem, da govorečemu o leposlovji je pred vsem treba jasno razložiti pojem lepote, ako noče prazne slame mlatiti. A prav to je, česar se leposlovec posebno boji in skoro bi rekel ogiblje: določiti, kaj je lepo. In vendar je prepotrebno odgovoriti na to vprašanje, vsestransko je razjasniti. Kajti potem, kar odgovorim na vprašanje o lepem, sezida se poslopje celega lepoznanstva; kakoršen je oni odgovor, takošno bo tudi to; ako je odgovor trdna, neovrgljiva resnica, tedaj bo trdno in neovrgljivo tudi lepoznanstvo. Kaj je tedaj lepo? Tolikokrat to besedo izgovarjamo in slišimo, vendar koliko nas

je, ki nam je povsem jasen njen pomen, tako da bi bili popolnoma v svesti, kaj ona izraža?

M. Jaz sem že eden izmed tistih, ki morajo priznati, da jim ni jasen ta pojem. Že zadnjič sem Vam omenil, kako so mi naši filozofi in leposlovci glavo zmešali, ker vsak svojo trdi in drug drugemu oporeka. Tudi med nami Slovenci se je zadnja leta sem ter tje slišal kak posamen glas o lepem in o umetnosti; a kolikor se spominam, tudi ti se niso zlagali, da celó močno si prerekali. Zatorej pa toliko radovedniše pričakujem, kaj boste Vi učili o lepem.

J. Lepo? Vajeni smo, ko to besedo slišimo, misliti si nekaj posebnega, skoro bi rekel, neko bitje samolastno. Ne vem prav, ali nam je ta navada vrojena ali pa vgojena. To poslednje bi znalo biti resnično; kajti obdani smo in prešinjeni popolnoma od nemškega idealizma, kteremu je lastno pojmove in ideje poosebljati in celó obožavati. Saj nahajamo nekaj temu podobnega že pri Platonu, kterega smemo nekako imeti za početnika idealizma. On sam govori namreč o idejah, ktere so nekaj, kar je samo na sebi resnično (realno), nezavisno od mislečega uma; vse ideje so skupaj združene v eno kraljestvo idej; med njimi je tudi ideja lepega. Tako nekako smo tudi mi vajeni si misliti lepoto.

M. In to se Vam ne zdi prav?

J. Nikakor ne. Ideje nimajo samolastne realnosti, ampak nahajajo se le v duhu, kateri jih misli. Prav tako tudi ideja lepega. Zatorej nam je dobro razločiti med lepim kot samim na sebi in med idejo lepega. Ideje lepega nimamo drugod iskati, kakor v mislečem razumu ali končnem ali neskončnem. Lepota pa sama na sebi ali objektivna, nezavisna od mislečega razuma, ni tako samolastna ali absolutna, da bi bila kar nekaj samega ob sebi, popolnoma sama za-se, sama v sebi absolutno obstoječa. Ne tako, ampak ta lepota je vedno le na kakem subjektu kot njegova lastnost; in akoprav si lepo predstavljamo kot samolastno, brez subjekta, nam je pomisliti, da tako lepo je le v naših mislih, nastalo po abstrakciji z raznih lepih reči, da torej zunaj naših misli nima objekta. In tako, ljubi moj, vidiš, da lepo je vedno navezano na to, kar je, da je ena izmed lastnosti kteresikoli reči.

M. Že razumem. Lepoto imamo torej iskati le na reči, na bitji, katero je lepo.

J. Da, le na bitji. Vsako bitje ima namreč tri lastnosti, da je resnično, dobro in lepo, znana ona trojica: das Wahre, Gute und Schöne. To troje se v bitji samem stvarno ne razloči, ampak je prav za prav bitje samo, v kolikor vgaja raznim vzmožnostim, ktere ima naša duša, v ko-

likor je predmet, s katerim se more duša po različnih svojih vzmožnostih različno baviti. Eno in isto bitje, v kolikor je predmet našemu razumu, imenuje se resnično, v kolikor pa je predmet naši volji, zove se dobro, in v kolikor ima za dušo neko mičnost, imenuje se lepo. Ena in ista reč, ker jo spoznamo, nam je resnična, ker jo hočemo, je dobra in ker nas mika, ker nam dopade, je lepa.

M. In tako hočete torej reči, da je lepo, kar dopade? To definicijo sem že večkrat slišal, a reči moram, da mi nikakor ne vgaja, ker prvič bila bi lepota odvisna od subjektivnega mnenja vsakoga in bi ne imela nobene objektivne vrednosti.

J. Kaj takega v oni definiciji nikakor ne trdim. Ako pravim, da je lepo, kar dopade, hočem reči, da ima bitje nekaj na sebi, kar nas mika, kar nam vzbudi dopadenje; da ima neko posebno lastnost, po kateri more biti predmet našega dopadenja, kakor more isto bitje predmet biti našemu razumu ali pa naši volji. Torej vidiš, ona lastnost vedno ostane na bitji, in tako je lepota sama na sebi popolnoma neodvisna od onega, kateremu dopade ali ima dopasti, kakor je resnica objektivno neodvisna od spoznajočega razuma, in vendar pravimo, da je resnično to, kar spoznamo; prav tako z vso pravico pravimo tudi, da je lepo, kar nam dopade.

M. Prav; vendar pa zdi se mi ta definicija prekratka in premalo jasna.

J. To priznavam rad tudi jaz. Zato-rej vtegne biti bolje, ako jo popolnimo tako-le: lepo je, kar v gledano dopade, kakor pravijo filozofi, quod « visum » placet. Ko tedaj kaj v gledamo, in to zbudi v nas dopadenje, rečemo koj: to je lepo. V tej popolnjeni definiciji je objektivna lepota vsaj bolje povdarjena, kakor pred v oni krajši. Tù vidimo, da je bitje že pred nami in brez nas to, kar je, namreč tako, da more vzbuditi v nas dopadenje, tedaj lepo; in to dopadenje ali recimo subjektivna lepota se še le po v gledanji bitja v nas rodi.

M. Res, ta definicija mi že bolj vgaja. Vendar pa se mi zdi preozka, ker ne more obseči vse lepote.

J. Kako da ne?

M. Vi pravite, da je lepo, kar « v gledano » dopade; v gledati ali pa videti ne moremo kakor materijalna bitja; po tem takem bi bile lepe le telesne reči; kaj pa neduhovna bitja?

J. Treba, da se prav razumemo. Ono « visum » se ne sme razlagati le o fizičnem gledanji. Latinski « videre », naše « videti », nemški « sehen », kakor grški « ἰδεῖν », in prav tako tudi v orientalskih jezikih dotični glagoli, kateri značijo videti, ob enem

pomenijo tudi « spoznati ». In to lahko vemo zakaj.

M. Ker človek pride do notranjega spoznanja po zunanjem gledanju.

J. Prav si rekel. In dasi imamo prek vida tudi drugih čutov, po katerih spoznamo reči, vendar je vid med vsemi najplemenitiši, ž njim zajemamo največ spoznanja in zarad tega se vse spoznanje, ki nam prihaja do duše po peterih čutih, imenuje videnje ali gledanje. Od tod ona zamena besed « videti » ali « gledati » in « spoznati ». Ako torej rečem, lepo je, kar « v gledano » dopade, bi ravno tako lahko rekel: kar « spoznano » dopade, quod « cognitum » placet.

M. In zakaj se ni torej « cognitum » sprejelo v definicijo mesto « visum » ?

J. Ker ima vse naše spoznanje svoj začetek v telesnem čutenji, « nihil in intellectu, quod non fuerit in sensu », to je in bo vedno resnično, dokler človek ostane človek. In kakor veš, ničesar, tudi najabstraktniše resnice si ne moremo misliti, da bi je telesno ne vpodabljali. Zatorej pa tudi človek rajši plastično kakor abstraktno govori: in prav zarad tega, mislim, nam boljše vgaja « visum » kakor « cognitum » v naši definiciji. In res, saj ponesemamo pojem o lepoti z naravnim gledanjem s telesnih reči in v tem življenji ne moremo druge lepote uživati, kakor

ono, ktero nahajamo v telesnosti, višo lepoto si le domišljamo, kaka bi znala biti in jo le nekako od daleč slutimo.

M. Potem, kakor Vi razlagate, je pa res ona definicija dobra, jaz ne bi vedel več ničesar vgovarjati.

J. A še nekaj moram opomniti, kar se pa že samo ob sebi razume.

M. Namreč?

J. Da mora, kdor hoče soditi o lepoti kake reči, zdrave čute imeti in zdrav, nepokvarjen okus. Kdor slabo vidi, gotovo ne bo prav sodil o sliki in kdor slabo sliši, ne bo mogel vredno oceniti glasbe ali petja. A tudi duh mu ne sme biti omehkužen ali vdan kterisikoli strasti, ker ta onesnaži, kar je najlepšega in najsvetejšega, in kdor v njej gleda, ne vidi nikdar čisto in jasno.

M. Ako je torej lepo, kar dopade, potem ne more biti težko soditi pravo lepoto.

J. Vprašaj naravni okus, ako ti je nepopačen; ta ti bo prvi in najboljši, rekel bi, nezmotljivi sodnik.

M. Res, prav imate. Zdaj še le razumem, kar mi je bilo do sedaj nekako skrivno. Večkrat se spominjam, da sem bral novo pesem enega ali drugega naših pesnikov, kateri se nam skoro vsak dan rodé; bral sem in bral, končavši prebral in spet prebral, in vendar nisem vedel, kaj

berem, srce mi je ostalo neganeno kakor pred; prišla mi je v roko pesem kakega drugega pesnika, beročemu že so se vedno bolj odpirale oči — ogrevalo srce in prebravši sem odložil knjigo, da bi mirno užival blagi čut, katerega mi je pesem v duši vzbudila. Mislil sem: Od kod to?

J. Ker je bila druga pesem lepa, prva pa ne. Kar je lepo, koj dopade, kar pa ni, ti ne bo dopalo, ako je obračlaš na vse strani in ako se še toliko siliš vgodno je soditi. Prava lepota se sama razodene in mika dušo, kar pa ni lepo, se samo obsodi. In ako bi me kateri pesnik prijateljski prosil, naj izrečem svoje mnenje o njegovih poezijah, jaz bi kar eno ali drugo njegovih pesmi prebral; ko bi to prebravši mlačen ostal, kakor pred, ne pogledal bi več družih, ampak vrnil mu pesmi, naj raji drugim privošči lavorov venec. Ne tajim sicer, da bi bilo malo prenevarno postaviti to načelo kot edino veljavno, po katerem naj bi ocenjali naše pesnike in umetnike, a zdravo je vendar in rekel bi naravno; kar se mene tiče, odobrujem je popolnoma in do zdaj se nisem še nikdar kesal ravnaje se po njem. Tako n. pr. se še dobro spominjam, ko so se nam lani ali predlanijskim obetale poezije novega pesnika, čegar že ime je bilo za vsakterega mikavno, tedaj sem naletel nekje na pesemco onega poeta «in spe»; prebravši jo

zdelo se mi je, da nekaj manjka, ne vede, ali meni ali nji, najbrže i meni i nji, a meni najbrže za to, ker nji, ali da govorim po domače: jaz sem pogrešal to, kar pravimo, da dopade, a še pred menoj je pesemca pogrešala ono, kar se imenuje lepota, ki edina dopade. Rekel sem koj brez pomisleka: To ni lepo, ta mož ne zna zadeti prave strune, da bi ganila, ta ni in ne bo pesnik! Da bi torej pustil liro! Eventus probavit, da se nisem motil. Došla mi je zbirka novih pesmi. Komaj komaj sem se toliko premagal, da sem jih prebral eno ali dve. A rekel sem spet, kar sem bil že rekel: da ta ni in ne bo pesnik in da naj bi pustil liro.

M. Tako bi torej odpravili vse one pesnike, ki ne dopadejo.

J. Ki ne le ne dopadejo, ampak beročega trapijo tako, da večkrat začnši brati ne more do konca, tudi, da bi mu za vsako vrsto plačal zlat.

M. In takih se mi zdi, ni malo med nami Slovenci.

J. Iz katerih se mora lepota siloma iskati in rekel bi »prešati«, kakor vinska kapljica iz suhih tropin; in ko si stiskal in stiskal, komaj, da si stisnil par kapljic, in še te so kisle in grenke, tako da želodec pokvarijo pijočemu.

M. Res že dosti takih sem našel; težko sem jih povžil.

J. Tako, da se mi že skoro studi pesmi brati in sem sklenil še pogledati ne več, kar ti novi pesniki pevajo, izvzemši jih nekaj malo, katerih spretnost je občno priznana.

M. Ste vendar nevsmiljen sodnik našim pesnikom!

J. In vse hoče peti, brez števila jih je. Ako po večmesečnem trudu, potem, ko je noč in dan vse žile napenjal in vse knjižnice preiskal, da bi našel svoji pesni pravih misli, ktere so že morda tisoč let zapisane, ako tedaj po tem velikanskem trudu skuje pesemco in je tako srečen, da jo vsili kakemu listu, si vže domišlja, da je pesnik! O koliko takih nepoklicanih imamo! Da bi imel trobento veliko, zatrobil bi, da bi se slišalo po vsem Slovenskem: Oj vi, ki niste poklicani, vrzite liro v ogenj in primite raji za drevo ali matico, ktera bolje pristojna Vaši okorni roki.

M. Res tudi meni se zdi, da smo Slovenci preveč potrpežljivi; karkoli se namreč prikaže, odobrujemo, ne znamo drugega kakor hvaliti; ni ga, ki bi resnico v zobe povedal.

J. Potreben bi bil možak, ki bi pogumno in nevstrašeno začel pometati med nami, da bi iztrebil smetljaj, ktereга toliko imamo.

M. Da, dajmo slovo vsem nepoklicanim!

J. Kteri ne dopadejo !

M. A glejte, gospod doktor, že skoro sem zabil, da sem tukaj ; kasno je že, moram domov, imam nocoj še veliko dela.

J. Res, že se prikazuje luna izza Nanosa.

M. In vabi pesnike —

J. Nepoklicane !

M. Z Bogom, gospod doktor !

J. Pričakujem te pojuternjem, Mirko.

M. Pridem gotovo.

Tretji večer.

==== Lepota, objektivno opredeljena, je raznoličnost v enoti. Sv. Avguštín. Razlaganje te definicije. Raznoličnost ne zahteva materialnih delov. Raznoličnost sposobnosti, dejanj resničnih in mogočih. Čim večja je raznoličnost in čim trdniša enota, tem večja je lepota. Lepota v rudnistvu, v rastlinstvu, v živalstvu, v človeku, v čistih duhovih in v Bogu. ====

J. No Mirko, ali si kaj premišljeval, o čemer sva se zadnji pot pogovarjala?

M. Še precej. Da, lotil sem se celó z nova prebirati naše pesnike in včeraj sem bil cel dan v nje zamišljen.

J. In si iskal lepih pesni, kaj ne?

M. Da, takih, ki bi mi dopale.

J. In si jih veliko našel?

M. Malo, malo takih, ki bi po vsem vgajale mojemu okusu.

J. In danes?

M. Danes bi Vas prosil, da mi kaj dopolnite, bolj pojasnite, kar ste mi zadnjikrat o lepoti pravili.

J. Prav rad.

M. Rekli ste, da je lepo, kar dopade. To je sicer prav, a vendar ta definicija ne pové še, kaj je prav za prav lepo, ampak označi le, kaj lepota včini v nas. Zato se mi zdi ta definicija nekako, rekeli

bi, preveč subjektivna. Prava definicija ne sme edino le po učinku označiti reči, ampak mora jo objektivno določiti, kakoršna je sama na sebi.

J. Ako te prav razumem, hočeš vedeti, kakšna je ona lastnost v reči, po kateri nam ta dopade, ali kaj je to, kar vzbudi v nas dopadenje, ker ako to določimo, potem nam ne bo težko najti definicije, katero želiš.

M. Da, to bi rad vedel, kaj je, kar mi dopade in zakaj mi dopade?

J. Mislim, da ni težko določiti. Najleže to vidimo na kakem vzgledu. N. pr. pred nami stoji nova hiša. Kdaj ji bomo rekli, da je lepa?

M. Ako je visokost sorazmerna z dolgostjo, ako so vrata na svojem mestu, okna v ravni črti primerno razvrščena, sploh, ako najdemo skladnost med različnimi deli.

J. In ako je hiša petnajst sežnjev visoka, a dolga le štiri, ako so okna večja kakor vrata in po zidu sem ter tje neskladno raztresena, eno velikansko, da bi lahko šel slon skozi, a drugo še za netopirja preozko, kaj ne, nikomur ne bo prišlo v glavo imenovati tako hišo lepo?

M. Gotovo ne.

J. Vidiš tedaj, pri oni hiši vidimo skladnost med različnimi deli, zato nam je

lepa; pri tej pa one skladnosti pogrešamo, zato je ni lepa.

M. Hočete tedaj reči, da ta skladnost daje hiši lepoto, koja vzbudi v nas dopadenje?

J. Da, to trdim.

M. In kaj je prav za prav skladnost?

J. Kjer je skladnost, se nahaja prvič več delov, torej neka raznovrstnost, a drugič je v tej raznovrstnosti tudi nekaj, kar razne dele edini v celoto, recimo, da je neka enota; tako ima ona hiša več delov in vendar vse posamezne dele veže v celoto neka skupna enota, ki vse obsega in edini in jim daje neko primernost in prav zaradi tega nam hiša dopade ter pravimo, da je lepa. In ravno ta raznovrstnost ali različnost v enoti ali enota v raznovrstnosti znači bistvo lepote.

M. Različnost v enoti je tedaj lepota?

J. Da, Mirko, različnost v enoti ali pa enota v različnosti, tudi lahko rečemo različna enota ali enotna različnost, to je lepota.

M. Res dopade mi, kar ste zdaj govorili, a reči moram, da take definicije o lepem nisem še nikjer bral niti slišal.

J. In vendar je tako učil eden največjih filozfov, koji so do kdaj živeli, Avguštin, kteremu se vklanjava celó njegovi najhujši nasprotniki. « Vsaki lepoti oblika », pravi on, « je enota ». A da je ta enota

v različnosti, nam isti Avguštin poroča : « Za to, ker so si deli skupni in se po neki zvezi edinijo v eno primerno celoto (ad unam convenientiam) ». So torej razni deli, kateri so pa primerno vrejeni in prav ta primernost daje delom enoto, ne delom kot takim, ker ti ostanejo vedno različni, ampak delom, v kolikor so po nekem vredovalnem ali razvrstilnem načelu spojeni v nekaj višega, v čemer se, dasi drug od drugega različni, kakor v občni celoti zedinjajo. Vsled one vredbe pride namreč med posamezne dele neka luč ali svetloba, ktera je obseva in v kateri se vidijo vsi ; ta luč je prav za prav misel ali ideja, po kateri so deli razvrščeni ; ako to spoznamo, tedaj zagledamo v raznovrstnosti delov enoto. Toda deli se vidijo v tem ne kot deli, ampak le od tiste strani in toliko, kolikor se priležejo vredovalni ideji. « Nič namreč ni vrejeno (ordinatum), kar bi ne bilo lepo », pravi Avguštin. Tisto « ordinatum » je pa ravno to, kar smo zgoraj rekli : enota v različnosti ali raznoličnost v enoti. Vzemi n. pr. sto enakih kamenčkov in vrzi jih skupaj na en kup, kakor padejo ; nikomur ne bo prišlo v misel, ta kup kamenčkov imenovati lep. Toda vzemi onih sto kamenčkov in vredi jih tako, da dobiš podobo zvezde ; vsakdo vgladavši to, rekel bo : ti kamenčki so lepo vrejeni, to je lepo. Pred ni bilo lepo in zdaj je

lepo. Zakaj? Zato ker zdaj je več kamenčkov razvrščenih v enotno skupnost, pred niso bili, zdaj je v raznovrstnosti enota, in ta enota je vredovalna ali razvrstilna ideja zvezde. Vidiš tedaj?

M. Ona definicija mi prav dopade, le da se mi zdi preozka, ker ne more obseči vse lepote!

J. Kako da ne?

M. Ker ne more veljati, kakor za telesne reči. Kjer je namreč raznovrstnost, tam morajo biti tudi razni deli, a dele nahajamo le v telesnosti. Tako bi torej enotna bitja, kakor so duhovi, ne bila lepa.

J. Treba, da se prav razumemo. Raznovrstnost ali različnost ne zahteva materialnih delov, tako da bi le telesna bitja mogla biti raznolična in torej lepa; ne, raznolično je tudi enotno bitje, ker ako prav tako bitje ne more imeti raznih materialnih delov, ima pa lahko raznolične sposobnosti, s katerimi more raznolično delati; v tej različnosti je tudi enota, ker vse one različne sposobnosti in raznovrstni čini imajo eden in isti vir, iz katerega izhajajo, namreč enotno bitje. In zarad te raznolične enote je tudi enotno bitje lepo.

M. Kaj pa, ako enotno bitje ne dela, ako ne razvija svojih sposobnosti, prehajajoče iz mogočosti v dejstvo, tedaj bi po Vašem ne bilo lepo, pogrešalo bi namreč raznoličnost činov?

J. Tudi ako bi ne delalo, bi vendar še ostala v njem raznoličnost sposobnosti in zaradi tega tudi vsaj mogočnost raznoličnih dejanj, in kdor bi tako enovito bitje popolnoma spoznal, videl bi v njem razen raznoličnih sposobnosti tudi raznoličnost vseh mogočih dejanj, ktera bi se shajala v enotnem bitji, kot v svoji vse vezajoči enoti, in to bi bilo lepo.

M. A tega ne morem razumeti, kaka more biti tista raznovrstnost mogočih dejanj; mislim, da le to more dopasti, kar je resnično, a mogočnost ni resničnost, in taka mogočnost ne more biti predmet našemu dopađenju.

J. Menim, da lahko. Resničnost je to, kar pravimo drugače realnost. Realnost v ožjem pomenu je sicer le to, kar je ali eksistira. A o realnem govorimo lahko tudi v širjem pomenu, in tedaj je realno vse, kar more biti nekako predmet ali objekt našemu spoznanju; da še jasneje govorim, kar more naše mišljenje določiti ali informirati, ali od zunaj v nje tako vplivati, da se mora ravnati po njem. Vprašam n. pr. ali je poleg tega sveta še drugi mogoč?

M. Zakaj ne?

J. In more biti tak svet predmet našemu mišljenju, tako, da si ga moremo misliti.

M. Prav lahko.

J. Vidiš, tak svet ne eksistira. ampak je le mogoč in vendar je njegova mogočnost predmet, ki določuje naše misljenje. Tako ima tudi mogočnost neko realnost ali recimo objektivnost za naše spoznanje. In prav lahko morejo tudi razna dejanja, ktera more delati enotno bitje, predmet biti našemu spoznanju, torej tudi našemu dopadenju. A vsa ta dejanja, kterih mogočnost je v enotnem bitji, imajo vezajočo enoto v bitji in njihovih sposobnostih; tako bi tedaj razum, popolnoma spoznajoč ovo bitje, v predmet imel raznoličnost v enoti ali enoto v raznoličnosti, imel bi lepoto, ki bi mu dopala. Tedaj vidiš, da obsega ona definicija tudi enotna bitja

M. Prav. Torej telesna in enotna bitja so lepa, ker se v vseh nahaja raznoličnost v enoti.

J. Da, in čim večja ali mnogovrstniša je ta raznoličnost in čim trdniša je enota v bitji, tem lepše je to

M. Kako to mislite?

J. Povedi mi, kaj je lepše, kamen ali rastlina?

M. Mnogo kamnov je lepih, a tudi dosti rastlin grdih. V obče pa vsakdo prizna, da so rastline lepše kakor rude.

J. To je gotovo, in tudi če se nam morda kaka ruda zdi lepša od rastline, prihaja od tod, ker lepoto navadno cenimo

le po očesu; a trditi moramo odločno, da je rastlina lepša kakor ruda. In zakaj?

M. Po Vašem zato, ker je v rastlini večja raznoličnost združena v trdnejšo enoto, kakor pa v rudi.

J. Prav tako je, čim večja je ona raznoličnost in čim trdnejša ona enota, tem lepše je bitje. In prav zaradi tega morajo biti enotna bitja lepša, kakor iz materije zložena, ker v onih je raznoličnost v enoti večja kakor v teh

M. Prosim, to mi ni zadosti jasno.

J. Poslušaj! Začnimo pri bitjih, ktera so najbolj materialna. Gotovo je kamen ali ruda kterakoli med vsemi najnižja, ker v njej je golo bitje brez vsake rasti in življenja. Zatorej pa tudi raznovrstnosti tukaj ne nahajamo druge, kakor ono, ki postane iz sestave snovnih delov. Glej, vzemimo kamen, bodi kubus enega metra; kaj ne, vsakdo bo rekel: to je en kamen, tū je enota, ktera veže vse posamezne dele v eno bitje; a ta enota, kako slaba je; primemo za veliko kladvo in raztolčemo oni kamen v sto kosov, kterih vsak bo spet prav tako kamen, kakor je bil pred celi, iz kterega smo jih zdaj dobili sto. Ona enota je tedaj v rudi taka, da se dá brez konca deliti in vendar vsak del ohrani celo in nepokvarjeno rudninsko bitje. V rastlini pa je ta enota veliko večja in nerazdeljiva. Res je sicer, da od rast-

line lahko odrežeš ali odčesneš veje al druge dele, kateri v zemljo vsajeni spet rasto, res je tudi rastlina navadno razdeljiva tako, da deli še ohranijo bitje rastlinsko, a ta deljivost je veliko bolj omejena, kakor pri rudi; ta se dá brez konca deliti, ne izgubljaoč svojega bistva, rastlina pa le v večje dele in ako hočemo tudi te naprej deliti, tedaj izgubé že rastlinsko moč in jenjajo biti rastlina; tudi se ne dá rastlina kakor koli deliti; tako n pr. razkolji drevo po sredi debla na dva dela in oba bosta izgubila rastlinsko moč, nobeden ne bo več rastlina Vidiš tedaj, da je v rastlinah enota, ki dele edini, veliko večja in trdnejša kakor v rudah.

A prav tako večja je v rastlinah tudi raznovrstnost kakor v rudah V teh nahajamo le golo bitje brez vsake rasti in življenja. Zatorej pa tudi mnogovrstnosti tukaj ni druge, kakor ona, ktera postane iz atomov dejanih enega poleg drugega, vredovalna ali razvrstilna moč je tukaj vklenjena v meje prostorove in tako tudi lepota. Nekako drugače je pa pri rastlinah, kjer se golemu bitju pridruži rast ali rastlinska moč, ki od znotraj oživlja in množi rastlino, tako, da se majhna poveča, cvete in rodi. Tako se rastlina ne le po prostoru, ampak tudi po času mnogovrstno razvija in to po bistveno ji vrojeni rastni moči, ona ima torej nekako že svojo

lastno zgodovino Vidimo tedaj, da je res v rastlini enota in različnost večja, kakor v rudi in prav za to večja tudi lepota.

A večja kakor v rastlini je ona enota in raznoličnost v živali. Rastlina se dá še nekako v dele razdeliti, katerih vsak ohrani še rasilno moč, a pri živalih kaj takega ne nahajamo več ali vsaj prav redkokrat ; je namreč nekaj malo nepopolno organizovanih živali, kakor so n. pr. glište, katerih telo se dá tako razdeliti, da vsak del še živi ; sploh pa se živalsko telo ne more tako razdeliti, tudi v dva dela, da bi v vsakem delu ostalo življenje, in ako kaj takega poskusimo, vgasne živalsko življenje. Tako je torej pri živalih enota, ki edini in veže posamezne dele in ude v skupno telo, veliko večja, kakor pri rastlinah. A tako tudi raznovrstnost. Rastni moči se v živali pridruži tudi čutni živelj, tako da žival ne le po lastni notranji moči raste, ampak se tudi giblje in čuti. Zato je tukaj raznovrstnost kakor po prostoru, v katerem se žival giblje, tako tudi po času, v katerem si sporedno sledé spremembe rastočega in čutečega življa, zelo pomnoži in ž njo torej tudi lepota, ki je raznovrstnost v enoti.

Poglejmo človeka. Vsi priznamo, da je človek med vsemi zemeljskimi stvarmi najlepši. Zakaj? Ker je prvič ona enota, ki razne dele v celoto edini, tako nede-

ljiva, da se nikdar ne dá človek v dva ali več delov tako razdeliti, da bi vsakteri teh mogel živeti, ne le kot človek živeti, ampak tudi ne kot del človeškega telesa. Odreži nogo od telesa, odrezana že jame nehati biti noga, ker koj začnejo prvine, iz katerih je sestavljena, prehajati v drugo kemično sestav. A tudi raznovrstnost je v človeku dosti večja, kakor v družih zemeljskih bitjih. V njem nahajamo namreč poleg rastne in čutne, tudi mislečo in hotečo moč. Zatorej se pa tudi raznovrstnost v človeku neizmerno pomnoži: prostorno, ker se človek po prostoru veliko prostejše giblje, kakor žival; časno, ker spremembe so v človeku veliko mnogovrstniše in različniše med seboj, kakor v živali; v človeku je namreč prosta volja, ktera provzroči lahko brezštevilnih sprememb v njem, brez tistih, ktere niso neposredno zavisne od proste volje, kakor so one, ki prihajajo posebno iz rastne moči. Vse to povzdiguje tedaj mnogovrstnost v enoti ali lepoto človeškega bitja rekel bi skoro neskončno nad vsa nižja bitja. Vsa ona mnogovrstnost delov in sprememb namreč, ktera se nahaja v človeški naravi, shaja se v človeški duši kot v enoti; ta kot vredovalni princip vse edini, v njej se vse vrejeno vidi, vse enotno.

M. Da, da, zdaj mi je že jasno, kako si mislite tisto raznovrstnost v enoti, n

kako iz nje razlagate lepoto. Dopada mi. Toda do zdaj ste govorili le o lepoti telesnih bitij, mej katerimi je tudi človek; a mi priznavamo v telesnem človeku nevmrjočega duha, kateri je enoteni princip v človeku, a tako, da ob enem tudi telesne dele veže in edini v skupno celoto, zatorej pravimo, da s človeka odseva v telesni obliki lepota enotnega bitja, katero je duša. Materijalist, ki tají duha in vsa dušna bitja, tudi v človeku ne priznava dušnega principa, ampak stavi ga v eno vrsto z živaljo, le da je človek nekako dovršeniše razvita žival; torej pa tudi lepote više od materijalne materijalist ne more spoznati, vsa lepota mu je v snovi, nje najvišja dovršenost v človeku.

J. Da, materijalistu je človek najvišja lepota, in ta je golo snovna lepota, ker dušnega principa zanj ni.

M. A ker duh vendar-le biva, ne le v človeku združen z materijo v eno naravo, ampak tudi ločen od materije, kakor v čistih duhovih in v Bogu, torej se mora govoriti tudi o lepoti čistih duhov.

J. Prav praviš, govoriti moramo tudi o teh lepoti, ktera je tem večja, čim dovršeniši so duhovi mimo telesnih bitij in človeka.

M. In čim večja je tudi v njih raznoličnost v enoti in enota, ki je v različnosti, kaker ste Vi lepoto opredelili.

J. In to se prav lahko sprevidi. Enota dušnih bitij je tako nedeljiva, da se absolutno ne dá deliti; ker so enotna in nimajo delov, ne dajo se vničiti z nobeno naravno močjo; tudi se ne dá od dušnega bitja nič ločiti, kakor se n. pr. človeku lahko odreže roka in vendar ostane še človek. A isto tako je tudi raznoličnost delavnosti in činov v čistem duhu mnogo večja kakor v človeku. Čisti duh je namreč prost materije in zato ne tako navezan na prostor, in se tudi v času hitreje in prosteje, zatorej mnogovrstniše razvija. Njegovi čini so dovršeniši, ker so delajoče moči prostejše in zatorej čilejše in bolj gibčne, kakor človeškega duha, navezanega na snov v telesu; ker so bolj gibčne, zatorej tudi v istem času več in čistejših popolniših činov doprinesó. Tako mi je treba n. pr. ako hočem videti Pariz, več dni, da pridem tja; duh pa se v enem hipu prestavi od tukaj v Pariz. Ko sva v Parizu, tedaj mej tem ko jaz vidim hiše le od zunaj, a kar je za zidovi vgladati ne morem, prešine duh zidovje in vse spozna, kar je za zidovi; reči jaz sodim le po vidu, duh pa seže tudi v notranje bistvo. Zatorej je pa v čistih duhovih kakor enota tako tudi ona mnogovrstnost v enoti veliko večja, kakor v človeku, tedaj višja tudi lepota.

M. In v Bogu kako si razlagate le-

poto? Ker je, kakor ste rekli, lepota raznovrstnost v enoti ali enota v raznovrstnosti, vpraša se, kako je v Bogu ta enota, kako raznovrstnost?

J. Enota je v Bogu in sicer najvišja, ker v njem ni sestav iz delov nikakih, ne fizičnih ne metafizičnih, vse dovršnosti v njem so on sam. Njegovo spoznanje je ob enem njegova volja in ta je spoznanje, vsak njegov čin je njegovo bistvo, je on sam; ta najviša enota se izrazi najkrajše s tem, da se pravi: Bog je najčistejše dejstvo (akt). A v Bogu je tudi mnogovrstnost. Božje bistvo je namreč jestvo samo, kot tako se dá v neskončnem številu bitij posnemati, in ko bi Bog stvaril na tisoče tisočev svetov mimo sedanjega in v vsakem postavil različen red stvari, po vsih teh bi vendar Božje jestvo ne bilo nikakor popolnoma posneto ali vpodobljeno, ker je neskončno in se dá v neskončnih načinih posnemati, a vso večnost ne posneti. Tako hrani tedaj Božje bistvo vkljubo svojej bistveni enotnosti vendar neskončno mnogovrstnost v končnih bitjih, v katerih se dá posneti. V tej neskončni mnogovrstnosti je Božje bistvo središče in najčistejši, najrealniši tvorni vir ali početek. In kdor bi Božje najvišje enovito bistvo pojél ali razumel, bi v tej enotnosti ob enem spoznal tudi ono neskončno mnogovrstnost, gledal bi tedaj neskončno lepoto.

M. Res, dopade in vgaja mi popolnoma, kar pravite.

J. Vidiš torej, opazovali smo razna bitja, rudo, rastlino, žival, človeka, čiste duhove in neskončno bitje, Boga, in v vseh smo našli enoto in raznovrstnost tem večo. čim popolniše je bitje. A prav ta različnost in enota vzbudi, kakor sem rekel, v nas dopadenje, nas mika, tako, da pravimo: to je lepo.

M. Prav; vendar pa bi Vas prosil, da mi še razložite, kaj je prav za prav tista enota v bitjih in zakaj nas tista enotna različnost toliko mika.

J. To ti hočem drug pot razlagati. Danes zapomnimo si: bistvo prave lepote je raznolična enota, ali enotna raznoličnost.

M. In po tem, hočete reči, da smemo ocenjati tudi naše umetnike, posebno pesnike.

J. Da, naše pesnike, in našli bomo v njih veliko različnosti, a pogrešali —

M. Hočete reči: enoto.

J. Da, različnosti navadno ne manjka, a manjka vezilne enote, ki bi posamne dele v skupno celoto vezala in skladno edinila, ki bi mnogovrstnost oživljala, kakor duša oživlja in edini vse dele človeškega telesa.

M. O prav zdaj se spominjam neke pesmi, ki sem jo nedavno brał. Pa saj

imam tukaj knjigo. Pesmi naslov je : « Pri mrtvih ».

J. Pri mrtvih, dovolj, dovolj. Znana mi je ; res, da vgaja mrtvim, ako drugo ne, vsaj naslov ji je primeren.

M. Da, nekteri udje so ji popolnoma mrtvi. Že prva kitica :

Razdrt, mrtev samostan,
Po njem vetrovi zvene,
Nanj roji sedajo vran,
Pod njim menihi leže.

Premislite : m r t e v samostan, razdrt in vendar nanj sedajo roji vran, pod njim pa menihi leže ! Kdo jih je pokopal pod samostan, ali jih je morda ta nenadoma pod svojimi razvalinami zasul ?

Pa čujte dalje :

Na moje hodi roké,
Ti kost, govori mi zdaj :
Je strastno, burno srcé
Ljubilo, upalo kdaj ?

Torej kost mora hoditi in govoriti, in kar je največ : mora pričati o nekdanji ljubezni, kost, mrtva kost, ki je celó v živem telesu mrtva in neobčutljiva. Res močnih vrvi treba mu, da, železnih verig, kdor si upa kost zvezati z ljubeznijo. Pač nerodna in orzla mora biti taka ljubezen,

ki se po kosteh razliva. In vendar pesnik
res misli, da ljubezni ogenj tiči v kosteh :

Zdaj kaplja mrzlo raz strop
Se spušča, tebe (kost) hladi...

In komu ni znano, da menih je že
na tem svetu odmrli posvetni ljubezni in
vkrotil srčne strasti? In vendar pravi pe-
snik :

Pač že ohladil je grob
Želenje strastnih ti dni!

Pač vsakako nesrečna misel govoriti
o ljubezni in strasteh in v to na pričo
klicati mrtve kosti vsemu vmrlega meniha.

J. In duša pesni!

M. Duša je v petah, koder bi je
nihče ne iskal : v petah onega na pol mrt-
vega, kruljavega telesa :

Menih, in vendar srcé
Ti našlo mir je, pokoj ;
A kdo pač meni pové,
Kdaj strast mi neha in boj!

J. Dovolj!

M. Takih pesni!

J. Kjer ni enote in duše, ki bi edi-
nila in oživljala ude, ampak le debele vrvi,
ki jih vežejo.

M. Oprostite, gospod doktor, kasno
je že.

J. No, so naju pa že spet pesniki
zamudili

M. Lahko noč, gospod doktor!

J. Lahko noč!

Četrty večer.

— V nekterih stvarih se bolj razodeva lepota, v družih pa dobrota. O lepoti ne morejo soditi čuti, ampak le razum. Zatorej žival ne more lepote pojeti. Vzgleđi. Čuti pojmejo sicer prostornost in druge lastnosti telesnosti, lepote pa ne morejo. Razloži se, zakaj ne. Lepota je predmet spoznajočej moči. Platon. Njegove ideje. Ideja o lepem. Koliko resnice je v tem nauku. Ideje v Bogu, v stvarstvu. Ideja v umetnosti; se dandanes preveč pogreša. Sikstinska kapela. Poslednja sodba Michel-Angelova —

J. Kaj novega, Mirko? Že pet dni se nisva videla.

M. Posebnega nič. Saj veste, da sem najraje doma in ne briga me veliko, kaj se po svetu godi.

J. Vem, vem dobro. Vedno v knjigah tičiš, zamišljen noč in dan. Zatorej pa že pričakujem, kaj mi boš oporekal v tem, kar sem zadnjikrat govoril o lepoti.

M. Ena reč mi ne gre v glavo.

J. Ktera pa?

M. Rekli ste, da so bitja tem lepša, čim dovršeniša so, da so torej tudi živali lepše od rastlin. To se mi ne zdi prav ali vsaj zлага se ne z mnenjem, katero imajo v obče ljudje o lepoti. Nihče na svetu ne

bo trdil, da je n. pr. prase lepše kakor lilija, in tako bi lahko navel veliko drugih vzgledov.

J. Ne tajim sicer, da se v nekterih bitjih razodeva posebno lepota, v drugih pa dobrota. Ona so za to vstvarjena, da nam dopadajo, in nas razveseljujejo, ta pa, da jih vporabljam v svoje svrhe. In tako je tudi v omenjenem vzgledu. Cvetice nam malo ali nič koristijo, one nas le vesele s svojimi barvami in z vonjavo, pravimo jim, da so lepe, ker nas mikajo, nam dopadajo. Prase pa cenimo le, ker je zakoljemo in jémo njegovo meso, zatorej mu pravimo, da je dobro sicer, a ne lepo, marveč grdo. Sicer pa lahko vidiš, da govore o lepoti različnih bitij sodimo navadno le po očeh. To pa, mislim, da ni prav. Ako hočemo pravo in celo lepoto kakega bitja oceniti, ne smemo soditi le po tem, kar se očem kaže, ampak gledati moramo na dovršenost bitja, kako se namreč to, v sebi vedno eno in isto, različno razvija, ali vsaj razvijati more.

M. Kako pa spoznamo ono dovršenost bitja?

J. S telesnih bitij jo povzemljemo s čuti, med katerimi je, se vé da, vid prvi in najpoglavitniši.

M. In tako nam tedaj sodijo čuti o dovršenosti in lepoti bitij?

J. Nikakor. Rekel sem, da s čuti

ono dovršenost le povzemljemo z reči, čuti nam vpodabljuje telesna bitja in s teh podob duša posnema bistvo reči. Zatorej pa nikakor čuti ne sodijo o dovršenosti in lepoti, ampak razum, ki po čutih pride do spoznanja reči in njihove dovršenosti. Vsi smo prepričani, da o lepoti soditi, lepoto spoznati more le, kdor ima razum.

M. A vendar mislim, da nam že sami čuti brez razuma navadno nezmotljivo povedó, ali je reč lepa.

J. Jaz pa mislim, da čuti sami o sebi lepote še pojeti ne morejo. Ali si videl na priliko, da bi se krava vstavila pred grmom lepih cvetic in jih občudovaje gledala. Ali pelji ovco v « stanze » Rafaelove ali v « Pinacoteco » vatikansko in videl boš, ali jo bo mikala ktera onih nebeških slik in ali bo postanši radovedno gledala, kakor gleda, kogar lepota mika. Zastonj boš čakal. Ali potrosi ji soli in otrobov in videl boš, kako bo hitro zavohala in začela lizati. Zakaj to, ono pa ne?

M. Ker ima za otrobe in sol nos že vstvarjen, a za lepoto ne.

J. Zakaj pa ne?

M. Ker se lepota ne dá zavohati.

J. A dá se vglodati? Ali nima ovca očí?

M. Mislim celó, da ima pet čutov, kakor človek.

J. In z vsemi petimi ne vidi in ne sliši in ne izvoha lepote? Zakaj ne?

M. Ne vem.

J. Ker nima razuma, s katerim bi jo pojela.

M. In vendar mi ne more v glavo, kar pravite. Glejte n. pr., tukaj vglédam cvetico raznobojno: koj mi dopade, lepa je. Pri tem ni gotovo razum ničesar preiskoval in določeval, cvetica, komaj vglédana mi je dopadla.

J. Zdi se, da ne, a vendar je razum in le razum, po tem, kar so mu oči razodele, rzsodil, da je cvetica lepa; on je prvi vglédal ali spoznal po očeh one lastnosti v cvetici, brez katerih ne more biti nobena reč lepa, spoznavši jih ni sicer izrečno sodil: cvetica je lepa, ker je taka in taka, a ker jo je kot tako spoznal, vzbudila je v njem dopadenje; ni rekel sicer: lepa je, a občutil je njeno lepoto s tem, da mu je dopadla. Kakor hitro duša po čutih vzre reč, koj razum zapazi skladnost med deli: vse je vrejeno po pravilu, ki veže vse v enoto, ta raznolična enota, ktero je razum duši pokazal, je objektivna lepota, ktera vpliva blagodejno na dušo, tako da ji dopade. A vse to se godi tako naglo, da se onih raznih činov ne zavedamo in tako se zdi, da to lepoto sodimo s čuti, ne pa z razumom, da lepota čutom dopada, ne pa duši.

M. In vendar čuti pojmejo telesnost ali telesne reči, a v teh je tudi lepota, tedaj bi vsakdo mislil, da s telesnostjo pojmejo čuti tudi telesno lepoto?

J. A kdor pojme kako reč. ni treba, da pojme ž njo vse njene lastnosti; reč ima več lastnosti in mogoče je, da pojmemo eno ali drugo, kolikor smo vzmožni pojeti. N. pr. zlata ura ima lastnost, da je prostorna in rumena, kdor ima pa roko in oko zdravo, da vidi, pojeti mora vso uro po obeh lastnostih; a slepec, ki ne vidi, ima pa roko, pojeti jo more le, ker ima lastnost prostornosti, ne pa, ker je rumena, ker kot slepec barve ne more vsprejeti. Tako je tudi pri telesnih rečeh, te imajo več lastnosti, n. pr.: so prosterne, trde ali mehke, bojne itd., take lastnosti čuti lahko pojmejo v rečeh, a telesnost ima lahko tudi drugih lastnosti, katerih čut ne more pojeti, in ena izmed takih je lepota, koja je v telesnosti vpodobljena. Ali ni torej mogoče, da čuti pojmejo druge lastnosti telesnega bitja, lepote pa ne? Kaj takega vidimo pri živalih; krava, n. pr., pride do grede lepih cvetic, jih vgląda, jame vohati, ako vgaja nosu duh, začne se pasti in ako paša vgaja tudi okusu v gobci, toliko časa jí, dokler ima kaj, ali dokler se nasiti. Torej vidiš, one lepe cvetice so bile predmet raznim čutom po svojih raznih lastnostih, vidu, ker so bile

prostorne in bojne, nosu, ker so dobro dišale, okusu, ker so bile tečne. A razen vsega tega imele so tudi lastnost, da so bile lepe. In vendar krava te lepote ni vpoznala, za-njo niso bile lepe. Videla je cvetice, vohala, jedla, a lepe cvetice ji niso dopadle, niso je mikale, nisi je videl pred gredo postati in lepoto cvetic občudovati. Cvetice so bile sicer predmet čutom krave, a ne njihova lepota. Tedaj vidiš, da se more reč pojeti s čuti, a vendar se pri tem lepota ne vsprime. Bodi lepota v telesnosti, to sicer pojmejo čuti, lepoto pa sama duša po razumu.

M. A zakaj bi pa ne mogel tudi čut izvestno soditi o lepoti?

J. Zato, ker lepota ne more nikakor biti predmet samim čutom, kakor tudi resnica ne.

M. Kako da ne?

J. Ker so čuti telesni. Telesnost pa ne deluje kakor na posamno, ona je omejena, tako da ne more nikdar prekoračiti mej posamnosti, da bi činila splošno. Zatorej pa ne more kakor le posamno pojeti, a nikdar ne more več posamnosti vkup pojeti v eno splošno enoto. Sensus sunt particularium. Lepota pa ni posamna. Ker ona ni v tem ali onem delu, tako da bi jo čut mogel vseči, ampak razlita je enako po vseh delih, v vseh ima, rekel bi, svojo veljavo, svoje kraljestvo; in z vseh

se snaja enakomerno v eno lepoto, odvzemi le en del reči in lepota je kaljena, ako ne celó razdjana. Zatorej pa ona moč, ktera jo hoče pojeti, mora ob enem vse razne dele objeti in jih v enotno nedeljivo celoto zediniti; objeti mora ob enem vso različnost in združiti jo v enoti; kaj takega pa telesni čut ne more, če je tukaj, ni tam, in če je tam, ni tukaj; a biti bi moral tukaj in tam ob enem in v enem nedeljivem činu pojeti lepoto.

M. Se vé, da tega čut ne more.

J. In zato, ker ne more, je lepota prav za prav predmet razumu, ne pa čutom.

M. Čuden se mi zdi ta nauk!

J. In vendar je dosleden, tako da drugače ne more biti po tem, kar smo do zdaj rekli.

M. Saj je lepota predmet našemu dopadenju!

J. In to dopadenje, kaj je prav za prav? Ali je morda kaka posebna zmožnost naše duše?

M. Ne.

J. Gotovo ne. Kaj pa?

M. Je neki prijeten stan, v kterega duša prejde; ko duši kaj dopade, je ona pasivna, nekaj na-njo vpliva, ona trpi.

J. Ta trpnost pa, od kod izhaja?

M. Menim, da od lepega predmeta, kteri na dušo vpliva.

J. Kako pa more predmet na dušo vplivati?

M. Kako?

J. Le po zmožnostih njenih, duša ne more ni delati, ni trpeti, kakor le po svojih zmožnostih.

M. In po kateri zmožnosti vpliva lepota na dušo, tako da ji dopade, da prejde v oni pasivni stan dopadenja.

J. Po razumu; ta namreč preiskuje, ali se nahajajo v reči vsi tisti pogoji, iz katerih sestane lepota, gleda posamno razne dele, in ko vidi vse te skladno vrejene ali zedinjene v skupno enoto, ko vglada tedaj v raznoličnosti enoto, je duša tako prijetno zadeta, rodi se v njej tisto dopadenje; a temu je roditelj razum; po razumu mora pred duša aktivna biti, a ta vpliv trpi duša spet po razumu, ker le s tem pojme z reči ono lastnost, koja vgladana ali spoznana takoj dopade.

M. Tako bi bila lepota tedaj predmet razuma ali spoznajoče moči v človeku? Z lepoto se ne bavi oko ne drugi čuti, ampak le razum?

J. Prav tako je. Ne misli, da je ta nauk nov. Že pri Platonu ga nahajamo. On je namreč izrečno učil, da je lepota ideja, koja prešinja vsa bitja enotna in telesna, iz vseh odseva, a popolniše iz duhov, manj iz telesnih reči. Tako tedaj lahko vidiš, da je tudi Platon smatral le-

poto za predmet razuma. Vsakdo namreč priznava, da ideje ne more pojeti nič, kakor duh ali razum; ako je torej lepota ideja prešinjajoča vse stvari, mora biti le razumu pravi predmet. In veš, kako drugje Platon opredeljuje lepoto? « Pulchrum est splendor veri ». Ni ti treba prelagati, dobro razumeš. A « verum », resnica, je predmet našemu razumu, kakor dobrota predmet volji. Ako je tedaj lepota odsev resnice prave lepote ne moremo pojeti kakor z razumom. Zatorej je pa posebno srdito pobijal tiste, ki so mislili, da se more lepota pojeti s čuti in da je le to lepo, kar čutom vgaja. Pravo lepoto more doseči le spoznajoči duh, recimo duša z razumom.

M. Ali odobrujete tedaj Platonov nauk o idejah?

J. Popolnoma se vé da ne, vendar je veliko resničnega, veliko več, kakor se navadno misli.

M. In kar pravi o ideji lepota?

J. Tudi to je vsekako vredno in vredno občudovanja. Priporočal bi vsem leposlovcem in umetnikom, posebno pa novejšim, ki najvišjo lepoto iščejo v materiji, naj bi si dobro zapomeli Platonov nauk o lepoti. Pred vsem pa mislim, da Platon, kolikor ima resnice v tem nauku, po vsem potrjuje, kar sem jaz do zdaj razpravjal o lepoti.

M. Kako to?

J. Ker pravi, da je lepota ideja.

M. Teda se zlagate z njegovo idejo lepega?

J. Da in ne. Take veljave idejam in tako tudi ideji lepega ne priznavam kakor Platon, ki je svojim idejam dal neko božjo bitnost in moč, tako da so one prav za prav stvarjajoči početek in vir vsem rečem. Ne, ideje nimajo same svojega neodvisnega bitja; ideja je le nekaj v mislečem umu, brez tega ni nič; in ako natančne e govorimo, ideja je čin mislečega uma.

M. In ni-tedaj Platon prav učil trdeč, da so vse reči, da je cel svet stvarjen po idejah, da je vse živ izraz ali odsev večnih idej?

J. Prav je učil, a to je bilo napačno, da si je one ideje mislil samostojne, da si je izdelal celo kraljestvo božjih idej.

M. In kje bi bil te ideje moral iskati?

J. V mislečem umu.

M. In ta um?

J. V stvarniku.

M. Tako tedaj niso Platonove ideje drugega kakor misli?

J. Misli, ktere je imel Bog od vekom o svetu in vseh rečeh. Kakor vsako razumno bitje, je tudi Bog pred mislil in po teh mislih vse stvaril, tako da so misli božje ali ideje izražene v stvareh, kakor

je misel umetnikova v podobljena v umotvoru, kterega je izdelal.

M. Tedaj je vendar od onih božjih idej nekaj v stvarih?

J. Ničesar ne, one so cele v Bogu, kakor pred stvarjenjem, tako tudi po stvarjenji; stvarjem je vtisnena le njihova podoba, kakor je zvonu, kterega vlijó, vtisnena podoba njegovega modela, a model tudi potem ko je zvon po njem vlit, ostane isti kakor pred, ako prav je vtisnil svojo podobo materiji zvona.

M. In kako sodite po tem takem o Platonovi ideji lepega?

J. Platon je učil, da ta ideja ko samolastno bitje prešinja vse reči, tako da je v vseh ena in ista ideja lepote, ali ena in ista lepota, ktera pa iz enih reči popolniše, iz drugih manj popolnoma odseva.

M. In to je tedaj napačno?

J. Napačno, ker prvič, kakor druge ideje, tako tudi ta nima samolastnega bistva, ampak je le v Bogu, v božjem razumu.

M. Kako si pa mislite v Bogu ovo idejo?

J. V Bogu? V njem ona ne more biti nič posebnega, kar bi se realno ločilo od njegovega bitja, ker v njem je absolutna enotnost, misliti mu je biti in biti pa misliti; tako je tudi ideja, ki je v nas čin spoznajočega duha, v Bogu eno in isto z

njegovim bistvom, njegovo mišljenje je njegovo bistvo.

M. Kako to?

J. Eng in isto absolutno enotno bitje božje, v kolikor je ali eksistira, zove se resnično, ker more kot tako biti predmet spoznajočemu duhu, v kolikor je samemu sebi zadnji in edini namen, zove se dobro, ker more kot tako biti predmet volji, v kolikor je pa absolutna enota, ki se dá posneti po neskončno brezštevilnih bitjih, katerih vseh je ono neskončno nevsahljivi vir, imenuje se lepo, ker kot tako more biti predmet dopadenju. Zatoraj kaj je lepota v Bogu? Njegovo bitje, ali on sam, v kolikor v gledan ali spoznan mika ali dopade. Dopade pa zato, ker se v njem spozná neskončna različnost vseh mogočih bitij v absolutni enoti.

M. In v stvareh se ta božja lepota nikakor ne nahaja?

J. Tudi v stvareh nekako, v kolikor jim jo je Bog kot njihov stvarnik vtisnil.

J. Bog, ki je absolutno jestvo sam od sebe in neskončen, vstvaril je tudi končna bitja, ktera imajo vsako svoje posamno jestvo; tako ima vsak kamen svoje jestvo, vsaka rastlina, vsak človek itd. A to jestvo je v raznih rečeh razno, v enih popolniše, v drugih manj popolno. Gotovo je v živali popolniše kakor v rastlini, v človeku pa popolniše kakor v ži-

vali. Toda v vsaki teh stvari je ono jestvo strogo določeno; tako jestvo človeško obsega bitje, rast, čut in mišljenje; jestvo rastlinsko obsega le bitje in rast itd. In to določeno jestvo, v kolikor je po njem stvar več ali manj deležna neskončnega jestva, imenuje se njena dovršenost, kolikor je pa od vekoma v božjem razumu spoznamo kot tako, ali prav za prav v kolikor je v božjem jestvu od vekoma kot tako in ne drugačno, imenuje se ideja. In tako so v božjem bistvu ideje vseh končnih bitij. In ko je Bog svet vstvarjal, izvršil je vse stvari strogo po onih večnih idejah, tako da stvari niso nič drugega kakor, če smemo tako govoriti, realizirane ali vresničene ideje božje. Vsaka stvar je strogo določena po svoji ideji, tako da se od vseh strani odsevajo ideje božje, a ker so ideje božje samo jestvo božje, moramo prav za prav reči, da je Bog v vseh stvareh vstvaril ali vpodobil samega sebe; toda, da se prav razumemo, vpodobil le tako, kakor umetnik vtisne ali vpodobi kamnu svoje ideje, tako da ni on sam v kamen vpodobljen, ampak le kamen je vpodobil po svojih idejah. Ako je pa Bog samega sebe v stvareh vpodobil, morajo te biti njemu nekako podobne. In res, vsaka stvar, v kolikor je, je resnična, zato je more biti kakor Bog predmet spo- najočemu razumu; vsaka stvar je drugič

dobra, ker vstreza več ali manj svojemu namenu in ni je stvari brez namena, in kot dobra more biti, kakor Bog, predmet volji; a tretjič je tudi vsaka stvar nekako lepa, ker je enota v različnosti; enota, ker vsaka stvar, v kolikor je stvar, je ena in se prav zato loči od drugih; je tudi raznolična, kakor sem že dokazal: zatorej je vsaka stvar več ali manj lepa in more kot taka biti, kakor Bog, predmet našemu dopadenju. Vidiš torej, v vsaki stvari je vpodobljena božja ideja in le toliko moremo govoriti o lepoti kake stvari, kolikor vglédamo ali pojmemo v njej ono idejo. Ideja je pa čin mislečega duha, je misel in kot take je ne more pojeti čut, ki je telesen; zatorej pa tudi ne more biti lepota nikoli predmet čutom, ampak le mislečemu duhu, le razumu.

M. Po tem takem lahko razumem, koliko resničnega ima Platonov nauk o ideji lepega.

J. Resnično je to, da iz vseh reči odseva res nekaj idealnega, česar ne more pojeti čut, a napačno je to, da prešinja vse reči ena in ista ideja lepega, ali ena in ista lepota. Napačno tudi, kakor sem že omenil, da je ta ideja nekaj samolastnega, absolutnega. Vsaka reč je sicer lepa, ker je ni reči, ki bi ne bila stvarjena od Boga, a Bog stvarja vsako reč po svojih idejah; toda vsaka reč ima svojo lepoto,

kakor ima svoje jestvo, zatorej je tudi vsaka za-se lepa več ali manj, kakor je jestvo njeno več ali mani dovršeno.

M. Tako tedaj ne moremo govoriti o lepoti, kjer ni ideje?

J. Nikakor ne.

M. In pri naših umetnikih?

J. Pogrešamo večkrat pravih idej.

M. A zdi se mi, da toliko več nahajamo surove telesnosti.

J. Surove telesnosti? Recimo opolzle poltnosti, ki le čute mika, a duha pusti praznega, srca ne gane.

M. O res, zdaj še le mi je jasno, kar sem že večkrat sam skusil. Ti naši pesniki večkrat prav gladko pojó in božajo uho, a ne za razum in srce. Komaj si slišal prijetni glas, že je vse spuhnelo, ostalo nič.

J. Ker ni idej, ktere bi vsprjel razum, čutilo srce. To je umetnost našega materijalističnega veka, ki taji duha in vso idealnost, zatorej se valja po vmazani snovi; kar čutom dopade, to peva, to si vpo-dablja; da se le čut napase, viših potreb naš vek ne pozná. Zatorej pa ta naša umetnost na prvi pogled kar omami in čute tako rekoč vpijani; a kakor hitro začne duh na umotvorih sebi hrane iskati, pravim, iskati idej, ne najde jih, zatorej se nevoljen obrne od takih umotvorov, ki nimajo paše, kakor za čute, in bolj ko

gleda in preiskuje, bolj ga mrzi. Bil sem pred leti na svetovni razstavi v nekem velikem mestu, in imel sem priložnost, opazovati najnovejših umetnikov umotvore. Res, da mora človek občudovati živost in mičnost boj, po vsem elegantno izvršeno obliko in nehoté je oko s prva kar očarano, a duha ni, ideje ni; duh mi je ostal prazen, na zadnje sem rekel, da gorjé mu, kdor je obsojen, natanko pregledati in oceniti kako razstavo naših materijalističnih umetnikov brez duha in idej. In prav v takem zlogu, rekel bi, so sezidana tudi naša najnovejša mesta. Že nekatere krati sem bil v svetovnem mestu, ki slovi nekaj let sem kot eno najmoderniših. In kaj vidiš? Ravne ulice, dolge, kar nese oko, hiše velikanske, zidane v kvadrat, druga drugi enaka kakor jajce jajcu, pri vseh enaka okna in vrata, in tlak in vse drugo; kdor vidi eno, bi popisal lahko vse druge. In kak vtis naredi vse to? Ko človek prvič vgleда, kar ostrmi; prizor je velikansk, da omami; a ko hodi dalje in gleda in preiskuje, povsod zapazi, kar je že videl, in kar je nanj s prva tako močno vplivalo, spremeni se mu kmalu v suho zoperno enoličnost, kjer ni duha in življenja. In zadnjikrat vem, ko sem bil v onem mestu en teden, sem se dolgočasil, da sem sklenil, nikdar se ne več tje vrniti.

A kako vse drugačna je umetnost

preteklih stoletij? In ker sem že govoril o naših modernih mestih, omenim naj, kako vse drugače je vplivalo neko staro mesto na-me. To mesto je Rim. Moreš si misliti, kako željno sem pričakoval, da bi enkrat vgledal večno mesto. In kaj sem dočakal? Komaj sem stopil s postaje in začel hoditi po ulicah rimskih, rekel sem: Kaj to je Rim? In že bi se bil skoraj kesal, da sem prišel v Rim. Ali glej, preteklo je nekaj tednov, med tem sem si nekaj natančneje ogledal mesto, njegove spomenike in umotvore, in bolj ko sem ga spoznaval, bolj mi je rastla želja dalje ga spoznavati, in tako se mi je priljubil Rim, da mi ni bilo mogoče ločiti se od njega. Te različne vtise primerjajoč zapisal sem tedaj v svoj dnevnik: Prava lepota se ne pokaže hitro, ampak je s prva skrita in se le počasi razodene. Primerjaj moderno umetnost s starejšo. Moderna mesta, poslopja, umotvori omamijo oko in čute na prvi pogled, a duha ne vzdramijo, ne oživijo, ker so brez njega. Prava lepota je čutom skrita, ne približuje se jim, ker ona ni telesna; nje bistvo je ideja, ktere čut ne more pojeti. Prava lepota, skrita čutom, s prva ne dopada, a bolj ko jo jame duh po čutih spoznavati, bolj se mu razodeva in ga mika, tako da se je ne more nikoli nagledati, kakor neprava lepota, vpodobljena v naših materialističnih umotvo-

rih, s prva dopada, dokler sami čuti pojemajo, a ko začne duh soditi, se mu začne studiti, ker ne najde v njej nič sebi sorodnega, nič duševnega. Tako v dnevniku.

Da, da, čutom preveč vstrezajo naši umetniki; vse je pri nas tako svitlo, tako bojno mično, a vendar tako vbogo v idejah. Kako vse drugače pri umotvorih prejšnjih stoletij? Res, da ni oblika pri njih tako lično izražena, a kako mogočna je ideja. Kako radovedno sem stopil prvičkrat v imenitno Sikstinsko kapelo. Mislil sem bil, da najdem tu nebesa na zemlji. A kako sem se varal, ko vstopivši v gledam štiri gole zatemnele stene, na katerih je komaj s prva oko spoznalo glavne poteze nekih slik. Kaj to zidovje, sem si mislil, vabi celi svet v Rim? Je to ono nevmrljivo delo Michel Angelovo? In prav to je bilo, to očesu tako neznamenito. Počakaj, prijatelj. Vstavi se pred vhodno steno, vzdigni oko, opazuj in glej. Tu imaš poslednjo sodbo Michel Angelovo. Stoj in glej, gori in dolu, na desno in na levo. Pridem k tebi čez eno uro in še te najdem zamišljenega, da še ne čutiš mojega glasù; oko pa ti je kar navezано na mrtve podobe, a z očesom plava ti duh po steni sèm ter tje, toda kmalu predere steno in vse telesne sponе in vzdigne se v nebeške višine; tam gleda Kristusa sod-

nika, Mater Božjo in svetnike; potem vsplava dolu na doleno stran in gleda vstajenje, in na desno, in gleda pravične, in na levo, in gleda Karona z ladijo, kako prepeljuje vstale čez reko. Na tem malem prostoru vstajenje, pekel, nebesa; in glej, vse skrivnosti življenja in smrti, greha in odrešenja; glej tukaj Stvarnika, človeštvo, pravico in milost! Na tem malem prostoru, toliko idej, da bi cele tedne premišljeval, cele knjige spisal. Tù so ideje, tù je prava lepota! Potem pa pojdi, postoj pred sliko enega naših materialistov, boš videl, ali ti bo vsplaval duh v višine; ne, da celó poltnost človeških udov, tako zapelivo vpodobljena, lahkomišljeno polzlo izražena konverzacija, globoko žaljen npravstveni čut, vse to objelo bo duha še bolj v spone poželjivosti in ne le povzdignjen, ampak ponižan, potr in osramočen se bo obrnil od takega umotvora. To je lepota brez idej!

M. Hvala Vam, g. doktor, da ste mi vse to razjasnili. Odslej hočem pri umetnikih pred vsem idej iskati in preiskovati, ali jih imajo in kakih imajo, potem pa, ali ideje v primerni obliki vpodablajo.

J. In kjer ne boš našel idej?

M. Obsodil jih bom, da ne poznajo prave lepote, da niso umetniki.

J. A danes, kakor vidim, smo se preveč zamislili; sam ne vem, kdaj je solnce zašlo in se stemnelo.

M. Kako čisto je danes ozračje, kako živo migljajo zvezde.

J. O da bi se v tem nebeškem zrcalu spogledali naši umetniki in navzeli se malo višje idealnosti, ki bi jih vsaj nekaj povzdignila nad zemeljsko nižavo!

M. Bog daj!

Peti večer.

— Razlika med lepoto in umetnostjo. Schiller. Lepota ni le v telesnosti. Platon. Umetnost lepoto čutno vpodablja. Nadaljno pojasnenje tega stavka. Lepota v vidni naravi ni umetnostna. Umetnost je izključljivo človekova; to se razjasni. Umetnost je po nauku Aristotelovem posnemanje narave. Kako imamo razumeti te besede. Od narave mora umetnik posneti obliko. Dve bistveni obliki čutne narave: prostor in čas. Po tem se deli umetnost v slovesno in obrazno. Velika važnost te razdelitve. Lessingov Laokoont. Pesnik in pripovedovalec ne smeta preveč opisovati, marveč kolikor mogoče pripovedovati in mrtvo naravo oživljati. —

M. Danes sem Vas že težko pričakoval, gospod doktor.

J. Imaš pa že kaj posebnega?

M. Prav važno reč, sem rekel, da Vas bom vprašal. Včeraj sem namreč bral znanstveno razpravo o nemškem slovstvu in posebno o novejših nemških klasikih; pisana je od slavnega učenjaka, ki dobro pozna nemške pisatelje. Ta namreč trdi, da Schiller ni delal razločka med lepoto in umetnostjo in da druge lepote ne pozna nego li ono, ki se mu razodeva po umetnosti.

J. In ti?

M. Prosim, potrpite. To bravši nisem mogel verjeti, hotel sem se sam bolje prepričati. Vzel sem v roke Schillerja, čitati sem začel najpred njegovo pesen: «Die Künstler», kjer sem mislil, da najpred najdem izraženo pesnikovo mnenje o tem vprašanji. In nisem se motil. Rekši med družim, da umetnost je le človekova lastina, ogovarja dalje človeka:

Nur durch das Morgenthor des Schönen
Drangst du in der Erkenntniß Land.

Kar je pred imenoval «Kunst», zdaj imenuje «Das Schöne». In lepota, katero nam kažejo umetniki in tukaj uživamo, zdi se, ni mu drugo, kakor resnica sama, katero bomo enkrat gledali. Eno in isto, kar nam bo enkrat spoznajočim resnica, nam je zdaj čutečim lepota.

Evo:

Was wir als Schönheit hier empfanden,
Wird einst als Wahrheit uns entgegen gehen.

V tem življenji lepota, v prihodnjem pa resnica, a ne več lepota. Ne tajim sicer, da se dajo te besede pesnikove tudi drugače razlagati, a prav zaradi tega sem hotel še boljše prepričati. V ta namen sem jel prebirati njegova pisma «Ueber

die ästhetische Erziehung des Menschen », in res, našel sem tukaj ono misel jasno izraženo. Tako pravi n pr. v pet in dvajsetem pismu, da ako se s tega vidnega sveta preselimo v nevidni, duševni svet, tū ne najdemo več lepote. « Die Schönheit, die wir suchen, liegt bereits hinter uns, und wir haben sie übersprungen, indem wir von dem blossen Leben unmittelbar zu der reinen Gestalt und zu dem reinen Objekt übergangen ». In da mi res v goli duševnosti (Geistervelt) ni lepote, ampak le v kolikor je ta združena s telesnostjo, razvidimo iz tega, da pravi v istem pismu: « Ein ganz vergebliches Unternehmen würde es sein die Beziehung auf das Empfindungsvermögen von der Vorstellung der Schönheit absondern zu wollen; daher wir nicht damit ausreichen, uns die eine als den Effekt der anderen zu denken, sondern beide zugleich und wechselseitig als Effekt und als Ursache ansehen zu müssen ». Kakor vidite, Vam vse nepopačeno navedem. Mislim, da je veliki pesnik dovolj jasno izjavil svojo misel.

J. Da da, Mirko, znan mi je že ta nauk, a ne le Schiller sam, ampak tudi drugi tako menijo.

M. In Vi?

J. Jaz sem že jasno in odločno izjavil svoje mnenje o tem vprašanji; mislim, da po vsem, kar sem že govoril o lepoti,

ne moreš več dvojiti, kaj jaz o tem mislim.

M. Da, rekli ste in dokazali, da so vse reči lepe več ali manj, kakor so več ali manj dovršene.

J. In to izrečno trdim : vse reči, vsa bitja so lepa, kakor so dobra in resnična. Lepota se ne nahaja le v telesnosti, ampak tudi v čistih duhovih, lepota, in sicer najpopolnša, je tudi v najvišem bitji.

M. In vendar veliko jih je, ki netó poznati ni govoriti o drugi lepoti, kakor o tisti, ki je v telesnosti.

J. In to je po vsem napačno. Tudi Platon popolnoma potrjuje moje mnenje, govoreč ne le o telesni, ampak tudi o dušni lepoti. Posebno natančno in temeljito razpravlja to reč v svojem Συμπόσιον. Pravi namreč, da se lepota najpred spozna v telesnosti in sicer v posamnih telesih, pa tudi v raznih, kolikor si je po vseh sorodna. Po tem, da se spozna tudi lepota, ki se nahaja v duši, in ta se ima više ceniti, kakor telesna : τὸ ἐν ταῖς ψυχαῖς κάλλος τιμιώτερον ἡγήσασθαι τοῦ ἐν τῷ σώματι, te so njegove besede, ktere sem si dobro zapomnil. Da imamo človeka ljubiti, akoprav nima mikavne postave, a ima pa ljubeznjivo dušo. Lepota, da se razodeva tudi v človeških postavah in v нравstvenih dejanjih, lepota tudi v znanostih ; tako se razliva lepota po vseh rečeh,

pa tudi po vsem, kar človek počenja, ali vidno ali nevidno, duševno, in kakor pravi ta filozof: vse lepo si je med seboj sorodno. Tako vidiš, da je Platon tudi duhovnost smatral za lepo, ne le telesnosti. Ako je pa to res, potem nam ne bo težko odgovoriti na to, ali je kak razloček med lepoto in umetnostjo, ali smemo o lepoti govoriti le pri umotvorih ali tudi drugje.

M. Kako mislite to?

J. Vsak pravi umotvor je sicer lep, a ne vsaka lepa reč je isto tako umotvor. Prvič moramo pri umetnosti vselej iskati kaj telesnega, kar kakorsikoli vpliva na enega ali več naših čutov. Zatorej pa bitje netelesno ne more biti samo na sebi umotvor, akoprav je lepo. Tako n. pr. misel ali ideja, katero je spočel velik mož, more biti lepa, vendar nikdo ne bo je imenoval umotvor, dokler ona ostane v njegovem duhu; brž ko jo vpodobi v marmor ali na platno z barvami ali jo izrazi v obliki gladke pesmi, rekli bomo: tû imamo umotvor. Torej je prvi razloček med lepoto in umetnostjo ta, da le lepota more biti brez umetnosti a prava umetnost nikdar brez lepote, koja se v umetnosti telesno razodeva ali vpodablja.

M. Po tem takem torej tudi Schiller ne pravi prav, trdeč, da je v umetnosti vsa lepota.

J. Umetnost je le služabnica lepoti,

njena naloga, njen namen je lepoto čutno vpodabljati, zatoorej pa mora biti in je ta tudi brez umetnosti

M. Torej umetnost je lepota čutno vpodobljena.

J. To ni še zadosti, da dobimo pravi pojem o umetnosti. Lepoto v telesnosti vpodobljeno nahajamo tudi drugje, ne le v umetnosti. Vidna narava, ki nas obdaja, je gotovo lepa, a nikdo ne bo trdil, da je ta lepota umetna; lilija je lepa, lepo petje slavčeve, in vendar vsakdo priznava, da taka lepota, dasi čutno izražena, ni umetna. Zatoorej ima umetnost še drugo bistno lastnost; ona ni namreč proizvod naravno tvarjajočih moči, tudi ne Stvarnikov, ampak le človekov. Tako n. pr. človek, kateri je bil prvi stvarjen, in isti, kateri se dandanes po naravni poti rodi na svet, nam čutno vpodoblja lepoto, a vendar ne ta ne oni prvi človek sme se imenovati umotvor; ako pa kdo izreže iz kamna človeško podobo ali človeka naslika z živimi barvami na platno, glej, rekli bomo, ta človek je umetniški človek, to je umotvor. Zatoorej je umetnost nekaj čisto človeškega, tako da ima prav Schiller pevajoč o človeku :

Im Fleiss kann dich die Biene meistern,
In der Geschicklichkeit ein Wurm der Lehrer sein,
Dein Wissen theiltest du mit vorgezog'nen Geistern,
Die Kunst, o Mensch, hast du allein.

M. Prav dobro razumem, zakaj more biti umetnost le človeška. Ako je namreč umetnost lepota čutno vpodobljena, je naravno, da je ne morejo imeti ne živali, ne čisti duhovi; živali ne, ker v umetnosti izražajoči lepoto je ideja eden bistvenih delov; ideje pa brezumna žival ne more pojeti; čisti duhovi ne, ker pojmejo lepoto brez čutov; človek sam je iz telesnosti in duše sestavljen v eno bitje, in sicer tako, da duša pojme druge stvari le po čutih in je dušni razvoj odvisen od čutov, akoprav ima duša lastno moč, s katero more tudi neodvisno od čutnosti delovati. Da more torej človek kot telesno-dušno bitje pojeti lepoto, mora mu biti čutno vpodobljena, lepoto brez telesnosti doumeti more le duh, a ne človek. Tako tedaj umetnost popolnoma vgaja človeški naravi, je pa tudi zarad tega čisto človeška.

J. Da, tako je, kakor človek s telesom stoji v vidni naravi in z dušo sega v idealni svet, tako ima umetnost primerno človeški naravi svojo čutno stran, po kateri jo pojmejo čuti, a tudi idealno, po kateri jo pojme duša; tako se torej v umetnosti lepota poniža v čutni obliki do čutnega človeka, da mika in vabi dušo iz nizke čutnosti v idealne višine, v kraljestvo duhov. Toda akoravno je umetnost čisto človeška, vendar pa je z vidno naravo v najoži, neločljivi zvezi. Umetnost namreč

čutno vpodablja lepoto, a tako vpodobljeno lepoto nahajamo že v naravi; tù je sam Stvarnik svoje ideje telesno ali čutno vpodobil; zatorej je pa narava umetniku, rekel bi, nezmotljiva učiteljica in voditeljica, ktera ga uči in kaže, kako se ima lepota čutno vpodabljati. Zakoni prave umetnosti izraženi so že v naravi, in le tisti je pravi umetnik, ki jih zna brati in tolmačiti. Najdovršeniša stvar pa in najlepša v vidni naravi je človek. V družih vidnih bitjih nahajamo namreč tako rekoč le neki sled vpodablajočih idej Stvarnikovih, v človeku pa biva misleča in hoteča duša, živa podoba Stvarnikova, ki tvarja in oživlja telo, tako se v človeku čutno odseva dušna lepota, kakor v nobenem drugem vidnem bitji. Zatorej je bila pa tudi človeška narava vsem umetnikom predmet posebne pozornosti in posnemanja, ker v njej so našli skupno združena vsa pravila, katerih se mora vsak umetnik neobhodno držati, v njej najpopolniji in lepši proizvod božji v vidnem stvarstvu. Tako je smatrala grška umetnost človeško podobo kot najpopolnjšo obliko za vpodabljanje najviših vzorov in celó samih nebeških bogov in radi tega dospela je tudi do najviše dovršenosti.

M. Hočete torej reči, da prava umetnost mora posnemati naravo. Spominam se zdaj, kar sem nedavno čital, da je nam-

reč Aristotel umetnost smatral kot posnemanje narave, Vam torej popolnoma vgaja ta Aristotelov nauk?

J. Prav popolnoma ne, vsaj tako ne, kakor ga hoté nekteri razumeti. Vsekako pa je Aristotel s tem izrekel imenitno resnico; da bi jo le hoteli sprejeti vsi umetniki.

M. V kakem zmislu se Vam zdé torej resnične Aristotelove besede?

J. Da pravi umetnik mora res posnemati naravo, ne sicer tako, da bi ne smel iskati viših idej in vzorov, kakor jih nahaja v vidni naravi, a posnemati mora način, v katerem vidna ali čutna narava predstavlja lepoto ali jo vpodablja. Način, pravim, način, in to je važno, prevažno v umetnosti.

M. Kaj uči tedaj narava, katero ima umetnik posnemati?

J. Vse, kar nam vidna narava predstavlja, se nahaja in vrši v prostoru in času. V prostoru, ker vidna narava je sestavljena iz telesnih bitij, a telesnost obstoji iz delov, kjer je pa sestava iz delov, tam mora biti prostornost, koja ni mogoča brez prostora. V času, ker v vidni naravi je vedno pretvarjanje, vedna sprememba, reč se rodi ali nastane, raste ali se množi in gine ali se raztvori: sprememba pa se godi le v času. Zatorej sta čas in prostor, rekel bi, bistveni obliki, v

kterih biva in se razvija čutna narava in se javlja našim čutom, po teh pa naši duši. Čas in prostor, ti dve obliki izvolila si je tudi umetnost, ker njena svrha je, kakor smo rekli, telesno ali boljše čutno vpodabljati človeku lepoto; zatorej se mora kot taka priličiti čutnosti, vresničiti se v obliki časa in prostora.

M. In zarad tega, mislim, se tudi umetnost deli v slovesno in obrazno. Ona nam vpodablja lepoto prostorno, ta pa časovo, ona nam jo kaže v prostoru, ta v času.

J. Da, tako je, to vsakdo prav lahko razume. A ta resnica tako naravna in jasna, je za umetnike tolike važnosti, da bi jo morali vedno pred očmi imeti; strogo bi morali vedno ločiti med slovesno in obrazno umetnostjo.

M. Kako to menite?

J. Ne imeli bi potem toliko pesnikov, govornikov in romanopiscev, ki poslušalcu ali čitatelju tako pridno obrazijo, akoprav nimajo ne barv v roki in se niso v nobeni akademiji učili obrazovanja.

M. Ne razumem Vas.

J. Obrazniki bi namreč morali vedeti, da njihova umetnost predstavlja lepoto v prostoru, pesniki in leposlovci morali bi pa še bolj si zapomniti, da njihova umetnost se ima že po svojem bistvu razvijati v času. V prostoru se znajdejo reči

ena zraven druge, v času pa vrsté se ena za drugo. Obraznik razvrsti tako rekoč razne dele prostorno in jih zedini v enotno celoto, katero vstvari vredovalna oživljajoča ideja njegova; pesnik pa razvrsti jih časno, enega za drugim, a tako, da vse objema in edini v enoto ideja, katero jim vtelesi ali vpodobi. Umotvor obraznikov stvarjen je za oko, ker to more pojmiti prostornost; pesnik pa peva za uho, ker to more vsprijeti čutne vtise, časno drug za drugim se vršeče. Ni mi namen govoriti veliko o obrazni umetnosti, večje važnosti se mi zdi posebno za nas slovesna umetnost, ker pesnikov in drugih leposlovcev, hvala Bogu, ne manjka med nami. Zatorej rečemo, da bi vendar imeli takih pesnikov, ki pevajo za uho, a ne za oko. Vsem pesnikom, kakor tudi govornikom in drugim, ki hoté z besedo zabavljati, svetoval bi, naj bi večkrat dobro prečitali in premislili, kar je o tem pisal Lessing v svojem Laokoontu. Pesnik vporablja za vpodobljenje lepote besede, a besede se izgovarjajo, kakor tudi slišijo ena za drugo, ne pa ena poleg druge. Slovesnemu umetniku je čas vpodabljajoča oblika, čas je pa po svojem bistvu sprememba, kjer je pa sprememba, ni miru ali stalnosti, ampak tek; tako tudi pesnik ali katerisikoli drug slovesen umetnik ne sme nikdar predolgo na enem in istem mestu

ostati, ampak mora tako rekoč neprenehoma se gibati, svoje dejanje naravno razvijati. Zatorej pa se močno pregrešé oni pesniki in pripovedovalci, kateri preveč opisujejo. Tu imaš lep prizor pomladanske narave; koliko se trudi naš romanopisec, da vse natanko popiše, kar se tû nahaja; cvetice bele, modre, rudeče, petelinčki, vijolice, drevje cvetoče, bučele med nabirajoče, potočič, ki se vije po travniku, v njem vzorna voda, v vodi ribice, pa spet lipa, v njenih vejah slavček itd. itd. Mislim, da nobena druga reč človeka bolj ne vtudi ali dolgočasi, kakor tako opisovanje; zdi se mi, ko kaj takega čitam, kakor da bi slišal urino nihalo mahati: tek, tek, tek, tek. Sèm ter tje vodi tak pesnik človeka, kakor da bi mu razkazoval svoje polje, a ne premisli toliko, da to razkazovanje ni resnično, da bi človek reči mogel zares videti z očmi, ampak vrši se nelastito z besedami, katerih ne more videti z očmi, ampak le slišati z ušesi. Naj se pesnik ne vstavlja predolgo na istem mestu, in naj ne vklepa tako ušesa in ž njim duha v meje prostorove, ker uho ni vstvarjeno, da vsprejema prostornost in telesa, ki so v njej, ampak premembe, ki se s časom in v času vršé. In ako že hoče pesnik ali pripovedovalec popisovati, naj to kratko opravi, ali naj pa popisovanje spremeni v povest ali prav za prav v zgodovino one

reči, ki jo ima popisati. Tako Homer, ki hoče kaj povedati o kraljevi palici, nam ne našteva posameznih njenih delov, ampak njeno zgodovino, kako je nekdanj na gori rasla, potem je bila odsekana, okleščena, obrezana in celó mojstra imenuje, ki jo je ogladil in okoval. O Agamemnovi palici nam pripoveduje, da jo je okoval sam Hefajst, ta jo je dal Zenu, Zen Hermu, ta spet Pelopu in Atreju, Atrej vmirajoč dal Tiestu, ta Agamemnonu, da bi ž njo vladal.

Pesnik tudi telesno ali prostorno lepoto, katero misli opisati, lahko stika s človekom in jo tako oživi in za svojo umetnost pretvari; tedaj je najprimerniše, da nam omeni, kako je ona telesna lepota vplivala na človeka in iz tega včinka jo z malimi besedami lahko bolje spoznamo, kakor da bi nam jo najnatančniše opisal. Homer nam hoče povedati, kako lepa je bila Helena, zaradi katere se je vnela dolga pogubna vojska trojanska. In kako nam jo popiše? Na zidovji trojanskem zbrali so se starešine trojanski, starci, kateri so radi starosti orožje že odložili *γήραι πολέμοιο πεπαιμένοι*. Prikaže se Helena, vgladavši jo začnejo začudeni drug drugemu šepetati: Ni zameriti, da Trojanci in Ahajci zaradi take ženske toliko trpé; podobna je nevmrljivim boginjam. Tako Homer. Kako pa, ako bi enega naših romanopis-

cev postavil na zidovje trojansko? Ta bi ti na dolgo in široko opisal roke in obraz in oči in čelo in lase in zobe itd., potem ti našteval ves kinč od pêt do glave, vse na drobno, tako da bi se zdelo človeku beročemu, kakor da bi bil v ženskem bazaru, kjer je na prodaj postavljeno lepoticje žensko. Ni težko razsoditi, kdo je pravo zadel. Kako se more lepše naslikati ženska lepota, ako se sami starci, katerim se je ohladila kri, vlegle se strasti, začudeni ozirajo za-njo in se jim ne zdi preveč, da se je zarad nje vnela večletna krvava vojska?

M. Da, zdaj mi je jasno, zakaj mi niso mogle nekatere pesni nikako dopasti, ampak me dolgočasile, da jih večkrat še prebrati nisem mogel.

J. Gotovo največkrat zarad tega, ker pesniki dolgočasijo s tem, da hočejo posnemati slikarje. Opisovanje prepusti naj pesnik obrazniku. Ta namreč v svesti si, da njegov umotvor je namenjen očesu ne ušesu, izbere si iz dejanja ali iz osebe, katero misli vpodobiti, en trenotek; in tako reč ali dejanje obrazi tako, kakor je le tedaj, oni trenotek; kakošno je bilo pred onim trenotkom ali pa bo kasneje, ne more vpodobiti, ker stavlja mu tû mejo njegova umetnost sama, ki je navezana na prostor, v katerem se znajdejo reči v kolikor so ena poleg druge, ne pa ena za drugo.

M. Po tem, kar ste mi danes razlagali, hočem zopet kaj brati iz našega slovnstva, saj prav zdaj bom imel nekaj časa; te dni smo prosti; prav želim se zopet odahnuti od težavnega šolskega dela in se malo razvedriti med domačimi glasovi.

J. Le pazljivo beri in vporabi, kar sem rekel; upam, da mi boš zamogel navesti vzgledov.

M. Lepa hvala Vam, g. doktor!

J. Lahko noč, Mirko!

Šesti večer.

— Razložek med obraznikom in pesnikom. Kip sv. Andreja v Lateranu. Pesnik se mora izogibati sporednega obrazovanja. Ocenijo se nekatere pesni. « Večer », « Noč », « Kdo je mar? », « Oljki », « Soči », « Povest v verzih ». —

M. Rekli ste zadnjikrat, gosp. doktor, da med obraznikom in pesnikom se nahaja velik razložek.

J. Da, velik, bistven razložek. Da ta razložek še bolje spoznaš, hočem ti danes brati nekaj iz svojega dnevnika. Bil sem v Rimu, 11. septembra 1883. Ta dan obiskal sem Lateran. Kar me je tû posebno mikalo, so kipi dvanajsterih aposteijnov v lateranski baziliki, postavljeni v nišah na stebrih, ki držé srednjo ladijo. Največ pa sem se vstavil pred kipom, ki vpodablja sv. Andreja s križem; dopadel mi je zeló. Napisal sem to-le : Sv. Andrej željno objame križ z levico in se zamišljen nanj nasloni. Obraznik je tedaj iz življenja Andrejevega izbral le en trenotek, saj več jih prostorno ob enem ne more vpodobiti, ampak v času, kar se godi z besedo. In ovi trenotek nam predstavlja svetnika, kako po večletnem delovanji pride do križa,

kterega je celo življenje navdušeno označeval, toliko zanj trpel. Vsekako je umetnik srečno izbral, a še srečniše kar je izbral, vpodobil. On je namreč tudi nekako prekoračil tesne sponе prostornosti in podaja že roko pesniku. S tega gorečega objema križevega namreč bere se preteklost, bere se tudi prihodnost. Kdo ne vidi tu dolge želje svetnikove vendar enkrat spolnjene? Po čemer je vedno srčno hrepenel, dosegel je. Kako sladko je na križi vmreti s križanim zveličarjem! Zatorej zatisne pri objetji križa oči, zatisne jih prav za prav vsemu svetu in kar more na svetu človeško srce mikati. Zatisne jih in obrnivši se od vsega nagne se na križ in se sladko vanj zamisli; ktera moč ga bo od njega odtrgala? A bere se tudi prihodnost Andrejeva. Stoječemu pred kipom zdi se Andreja slišati: Vendar te enkrat imam, o sveti križ, ne pustim te, ne, sprejmi v svoje naročje učenca Tistega, ki je na tebi za-me vmrl. Ne pustim te, na tebi moram vmreti, ti me k njemu pripelji! In da bi umetnik ne vbrnil pogleda v prihodnost, vpodobil nam je Andreja, kako križ objema, a ni nam ga hotel na križ pribiti in tukaj njegovega trpljenja na najvišem vrhunci pokazati, ker to storivši bi bil prestrigel domišljiji perute v bodočnost; tako pa iz gorečega objema svetega križa domišljija vglеda

prihodnje križanje in slavno smrt. In tako je tedaj obraznik prekoračil meje prostornosti; po svoji umetnosti navezan na prostor, vendar nam razkriva prošlost, odkriva bodočnost. Tako je pa umetnik dosegel ves vzor svoji umetnosti, najviše, kar se dá doseči, ker slikar postane tukaj nekako že pesnik in obraznost zedini s slovesnostjo ter tako opomni pesnika, kako naj on opeva Andrejev križ: naj se raztegne po času, kakor je on čas vklenil v prostor; a raztegnivši se po času naj vendar ob enem ne zabi na prostor. Ako bo hotel torej pesnik slaviti Andreja s križem, ne bo smel ostati v prostoru z obraznikom in popisati, kako je Andrej naslonjen na križ, kako zamišljen stoji itd., ampak moral bo iz prošlosti razvijati, kako je povsod križ pridigal, kako je prišel v Ahajo pred prokonzula, kako je obsojen na križ nezmerno se veselil; prišedši pa pevec v svoji povesti do zelenega objetja križevega, prišedši, pravim, do slike, ne bo smel nikako preveč postati tam, kjer slikar stoji, ampak dospevši do onega gniljivega trenutka, ktereга mu obraznik v podoblja, naj hiti mimo podobe, da se prostoru ne vdá in tako postane i sam slikar; naj hiti s povestjo v bodočnost, v katero mu pomigne slikar, naj jo popiše, kakor je popisal prošlost, ker obraznik sam ne more ne one ne te opisati, nepremično

vklenen v prostorove meje. In ako se bo pesnik predolgo mudil pred obrazom, omamila ga bo njegova mičnost, začel bo gledati in z besedo slikati, pozabivši, da uho ne more vsprijeti najlepše slike. In ako prav doseže slikar najvišjo slavo s tem, da vklene v svoj prostor kolikor mogoče tudi časnih sprememb, je vendar nasprotno za pesnika prav nevarno časnost prestopivšemu bivati v mrtvi prostornosti; nevarno pravim, ker je težko tedaj pesniško dostojnost ohraniti in prav redek je, da bi se mu posrečilo, in ako se mu, vreden je imena pesnikovega. Tako v mojem dnevniku. Zatorej pa, da še enkrat ponovim, bodi nam glavno pravilo: ostani vsakdo pri svojem; posebno pa, kar je za nas najvažniše: pesnik izogibaj se sporednega obrazovanja in prepusti ga obrazniku. In ako že mora opisovati, naj ne zabi, da je pesnik, pesni pa se ne dajo videti, ampak le slišati. Tedaj mora pa svoj predmet primerno prestvariti v pesniško obliko, sporednost presnoviti v postopnost, mrtvi prostornosti vdihniti življenje, najlepše s tem, da ji vpodobi delujočega ali čutečega človeka. To pravilo zdi se mi v pesništvu prvo in tako važno, da je od njega zavisna prava velikost in slava pesnikova.

M. Tudi jaz sem o tem popolnoma prepričan, pesem, ktera temu pravilu ne zadostuje, ne more dopadati. In kakor

sem Vam obljubil, prebral sem te dni še precej naših pesni, da bi jih ocenjal prav s tega motrišča. Prinesel sem celó nekatere pesnike s seboj.

J. Da, da, že pred sem zapazil, da imaš nekako natlačene žepe.

M. Najbolj pusti zdé se mi oni pesniki, ki se v vsaki ali vsaki drugi pesni sprehajajo po lepi náravi: cvetice, potok, v potoku ribice, na nebu solnce, pod solncem oblaki, v zraku ptice in metulji; po noči pa luna, z luno pa zvezdice in danica in zarija itd. itd.; zdi se beročemu, kakor da bi se sprehajal po kaki galeriji, kjer so razstavljene same « genre » katerih novejših obraznikov. Glejte n. pr. tukaj pesnika; okoli trideset pesni sem prečital, med temi sem jih naši petnajst, kjer pesnik omenja cvetja ali cvetic ali cvetenja; v drugih pa skoro povsod pride luna ali zvezde, povsod skoro ptice. Evo, eno samo :

Večer.

Lej! solnce že niže zahaja,
Že jemlje od zemlje slovó,
Za verhe zelenega gaja
Bo skoraj bo skoraj zašló.

Mrači se že, tihe doline,
Temniti se log je začel;
Zlaté se snežnikov višine,
Ki žark jih je zadnji objél.

Zapérajó krone cvetice,
Odéva jih rosa in mir;
S planinc žvenkljajo ovčice
V rog trobi veseli pastir.

Vrnila se že je bučela
Z medeno nožico domú,
Tej roži, uni je vzela,
Napila se v cvetju medú.

Po pesku studenci šumljajo
S penečo sreberno vodó,
In ribice v njih se igrajo,
In gledajo v plavo nebó.

In tice po gozdu molčijo,
Le čverček prijazno čvrčí:
Iz turna pa Zdravo Marijo
Bron milo k molitvi doní.

Odkrije rataj se in moli

— — — — —

Na maternih prsih raduje,
V obraz se jí dete smehljá,
Po luni ročice steguje,
Imeti jo hoče z nebá.

Veselo prepevajo žnjice
Z jeklenimi serpi domu,
Jím sije, leskeče na lice
Večernica, zvezda miru.

Imamo tù nebo in zemljo naslikano,
naravoslovec in astronom imata dovolj v
premišljevanje in sam Humboldt bi si ne
mogel več želeti. Tak je večer na zemlji,
ako pa hočemo vedeti, kako je po noči,
obrnimo stran, tù nas čaka

Noč.

P o l n o č u r a b i j e,
B r e z š t e v i l a z v e z d n a n e b u s i j e
I n m e d n j i m i t i h a l u n a p l a v a i t d .

Tù

V i j e p o t o k s k o z t e m o t n e g a j e,
V a l z a v a l o m n a s k a l o v j e p l u s k a,
B i s t r a v o d a — — — —

tù « Sova se huduje », tù ti je divja zver,
spanje, tù pevec, bogatin, tù reva, skopin,
mnih, lanec, zvezda, zvesta duša, zločin,
tolovaj, zli duhovi, slednjič celó božji an-
gelj, ki

« Duše k Bogu nosi ».

J. Dovolj, dovolj, ljubi Mirko!

M. Tù imam drugega.

J. Dovolj!

M. A tudi to mi ne dopade, da pe-
sniik ideje ali dejanja sporedno vpodablja.

J. Vsporednost kakoršnakoli mi ni
nikoli ne v pesni ne v romanu dopala;

tudi ideje, kakor dejanja, razvijaj pesnik kolikor mogoče nastopno, eno iz drugega, tako da se nam v pesni kaže vpodobljena ena glavna, vse vezajoča misel, časno razvita. Vsaka kitica pelji nas za korak naprej, to je časno naprej, iz prošlosti v sedanost, ali iz sedanosti v bodočnost, tako da gledamo v duhu idejo se vresničevati, dejanje vršiti se; a ne ostajaj pesnik vedno na enem mestu, tako da izrazivši v prvi kitici eno idejo nam v drugi vpodobi drugo, ktera iz prve nikakor ne sledi in nima ž njo nobene skupnosti, kakor morda to, da se dasti obe podrediti eni in isti obe obsegajoči viši ideji; tako ravnanje je po polnoma napačno, ker ona skupnost je le zunanja, prisiljena, ne pa notranja, ne naravna. Takega pesnika bom imenoval zidarja, ki hoté zidati hišo spravi kamnja od vseh vetrov; potem kamen kamnu pridene, s peskom in apnom zedini, sezida hišo; tako je posamne kamne podredil misli ali ideji, ktero je imel o bodoči hiši. More biti taka hiša lepa? Vsekako more biti; a pojdi in pristavi uho in sodi o njeni lepoti; ne, zidal je za oko, le to more duši pokazati hišo, da ona potem pojme idejo vpodobljeno. Od znotraj, ne od zunaj, iz bistva reči ali predmeta, izvijaj pesnik idejo iz ideje, dejanje iz dejanja, časno nastopno, da more uho vsprejeti spremembe eno za drugo in eno

iz druge se vršeče, kakor vsprejme oko dele telesnosti enega poleg drugega stoječe.

M. Da, in prav zarad tega mi niso mogle in ne morejo dopadati nekatere pesni, v katerih so vpodobljene sicer vzvišene ideje, a to vsposedno. Da Vam navedem tū le eno. Ta je vsem dobro znani « Kdo je mar? » V tej pesni hoče pesnik opetovati slovenskega oratarja, misel sama na sebi lepa. A kako to izvrši? Pesem ima sedem kitic, prva je vvodna, zadnja sklepna, v ostalih petih kiticah slavi pesnik slovenskega oratarja kot vojaka, kot kupca, učenjaka, sodnika in škofa: pet kitic, pet raznih dostojanstev, do katerih pride slovenski oratar. Vprašam prvič, kako se imata vezati vojak druge kitice in kupec tretje, ali kupec tretje in učenjak četrte itd.? Ali se morda iz vojaštva naravno razvije kupčija, iz te pa znanosti itd.? Ne, zlepljeni so le zunanje, ne notranje, ne naravno, ampak prisiljeno. In ali je morda slovenski oratar že naravno tak, da bi se iz njega izcimili oni dostojanstveniki. Mogoče, a zakaj vendar le oni in ne tudi drugi? A potem navesti bi moral pesnik tudi vse druge. In storivši to, bi bil še le pravi zidar, ki iz vseh delov sveta nanosivši različnega kamnja sezida krasen paviljon. In takega bomo imenovali pesnika? Nikdar ne. Beročemu « Kdo je mar? » z vvodno in sklepno kitico in petimi družimi

v sredi zdi se mi videti juvelirja, ki izbere pet raznobojnih dražih kamnov in jih umetno vdela v ploščo, enega na sredi, štiri pa okrog, potem ploščo okviri in umotvor je izvršen.

J. Izvrstno si ocenil omenjeno pesem, popolnoma se zlagam s teboj, a takih pesni našli bi veliko število.

M. Da, veliko sem jih tudi jaz našel, lahko bi Vam jih že tukaj pokazal.

J. A kako drugače razumejo pravi pesniki ono postavo, kako je znajo vporabiti in največ zarad tega so njihove pesni tako dovršene. Prav zdaj mi pride na misel neka pesen, katero bi rad v vzgled postavil vsem onim, ki se lotijo nevarnega opevanja prostornosti ali telesuosti. Imaš pri sebi Gregorčičeve poezije?

M. Tù jih imate, g. doktor.

J. Prav. Ena najmlajših njegovih pesnij je napisana: « Oljki ». Za-me, da očitno povem, taki in enaki naslovi že sami niso nikako vabljivi, le težko se lotim brati ovako pesen, vedé, da je redek, ki bi jo prav zadel. In tako je bilo tudi pri oni pesni, ko mi je prvič prišla pred oči, le ime pesnika že znanega mi je dalo porok, da ne bo prazna. Nisem se motil. Res je, da pesnik oliko opisuje, a kako? Ima jo pred seboj, gleda jo, a ne mrtvi, ampak oživi jo; vse drevje namreč daleč okoli

zgubilo je svoj kinč, obril je naravo mrzli zimski zrak, le oljka še zeleni, zatorej :

Vojak ponósen se mi zdiš,
Stoječ po bitvi na planjavi,
Le njega bojni grom ni strl,
Tovariše je vse podrl.

Opisuje njeno zelenje, a kako ? Ž njim nam oljka prorokuje veselo pomlad :

— — — — — to zelenje
Oznanja novo nam življenje.

A dasi jo tako živahno opisuje, vendar se pri tem dolgo ne mudi, dobro prepričan, da to ni njegovo pravo opravilo. Po tem kratkem vvodu začne prav za prav pevati zgodovino oljkino, ne recimo oljkino, ampak človekovo, v kolikor je oljka bila, je in bo v dotiki s človekom. Nagovorivši jo :

In, oj, kako mudi radó
Na tebi moje se okó,
Prijazno oljkovo drevó !

Pomnik nekdanjih dni cvetočih
Prorok krasnejših dni bodočih —

začne najpred v prošlosti, pripovedujoč, kako je oljkova mladika v kljunu golob-

čekovem bila Noetu poroštvo novega življenja, poroštvo sprave in miru.

Iz prošlosti preide v sedanjost opisovaje blagoslavljanje oljkovih mladik v cerkvi, kako one sežigane od hišnega gospodarja preženo nevihto, tako da

— — — — preteči prej oblak
Na polja vlije dež krotak.

Iz sedanjosti preide v bodočnost, v svojo lastno bodočnost, v tisti čas, ko ga bodo mrtvega z oljko kropili.

Moža pa množica ljudi
Z mladiko oljkovo kropi
Želeč mu večnega pokoja.

Kako ginljivo, kako milo, a vendar kako vzvišeno in vendar kako resnično sklepa svojo pesen! Tako opeva pravi pesnik oljko, tako zna vdihniti življenje mrtvemu lesu. Oljka, simbol miru, je bila, je in bo: ta je ideja pesni, in kako naravno se ona razvija, ne po prostoru, ne po vejah oljkinih in ne po deblu, ampak po času, kateri bistveno družo v sebi prošlost, sedanjost in bodočnost; po tem trojnem pelje duha na perutih pesni, rahlo na uho zveneč, dokler ga pripelje do tje, kjer bo nehal za vsakterega čas in pričela večnost, v katero ne seže čas s svojimi spre-

membami, v tiho mirno večnost in v ta večni mir spremila ga bo oljka. Tako umeje umetnik svojo umetnost.

M. Tudi meni ova posem posebno dopade in priča res o pravi pesniški nardarjenosti. A nič manj lepa, da rečem, še lepša zdi se mi pesen « Soči »; toda lepa je le zato, ker pesnik zna tako mojstersko vplesti občutke in mrzlo Sočino vodo ogreti z najblažo ljubeznijo do domovine; in tudi tukaj, kako lepo in rekel bi ženijalno spoji sedanost s preteklostjo, da konča v bodočnosti. Opisavši Sočo, « krasno hčer planin », namika na žalostno preteklost, vprašavši jo, zakaj jo prišedšo z gorá radost mine, odgovarja:

Mar véš, da tečeš tik grobóv,
Grobóv slovenskega domovja?

A premišljajočega žalostno zgodovino slovensko plaši ga še preteča bodočnost:

Pa, oh, siróti tebi žuga
Vihar grozan. vihar strašan,
Prihrumel z gorkega bo juga.

— — — — —

To je res krasno, to je pesniško!
A tudi naš Preširen je izvrstno razumel,
kako in v kaki obliki ima pesnik vpodabljati ideje.

J. Da, bolje, kakor vsak drug pesnik slovenski; ne opeva lune, zvezd in cvetic, ampak življenje in kaderkoli govori o takih neživečih, nečutečih rečeh, vdihne jim oživljajočo ljubezen, vporablja jih le v to, da se po njih vspne v višine netelesnih idealov. Toda ni mi zdaj namen o Preširnu govoriti, hočem to drug pot obširniše, kakor je vreden tolik pesnik.

M. Kako pa sodite o našem najnovejšem pesniku? Že veste, ktereга mislim.

J. Dobivši njegove pesmi začel sem tû pa tam prebirati; ali očitno rečem, nese-m je skoro našel, da bi mi ušes ne žalila; nektere so se mi zdele prav robate, v drugih videl sem žaljene postave logične in še bolj psihologične, skoro v vseh pa in najbolj estetične; nisem vedel, ali je temu kriv pesnik, ki je slabo peval, ali jaz, ki slabo slišim. Nazadnje mi je nekdo rekel, da je pesnik morda srečnejši v epiški stroki, naj čitam njegovo «povest v verzih». Slušal sem, začel brati. A koj v začetku bil sem nevoljen. Človek namreč, ki mu je naslov obetal povest, željno pričakuje objavljenе povesti, t. j. pričakuje oseb, dejanja, pogovorov, in kar spada v povest. A zastonj! Dve strani in čez nič drugega, kakor podoba za podobo; podoba podobe in podoba nad podobo, in te nakopičene podobe so večidel vzete iz mrtve narave, posnete z neba in zemlje;

res prava razstava! Še le sredi tretje strani pripelje te pesnik pred kočo v ponižni vasi h kmečkemu plesu. In ta velika raznolična ali recimo raznostrojna podoba ima biti vvod povesti! In čemu vse to! Kako pristojna ta mrtvi mnogostrojni vvod celi povesti? Razlagaj si ga, kdor more.

Stopimo korak dalje. Povedal nam je že pesnik, da smo pri plesu, in sicer trojno!

Dekleta brhka r a j a j o,
Roke si v r a j podajajo,
Krog stare lipe se v r s t é.

Zapomnil boš tedaj prav lahko, da smo na plesu; tega torej ni treba več ponavljati. In vendar na peti strani pet:

Z a r a j a l e k o l o s o d e v e . . .

Na isti strani:

Mem njih pa deve r a j a j o

Spet:

Hitreje se v r t i k o l o.

Na sedmi strani:

Med pesmijo, p r i ž i v e m p l e s n.

Na osmi strani:

Z n j i m p r v i č a s t n i p l e s z a r a j a.

Na isti strani :

Tako so dedje raj rajali.

Spet :

Da z njim veseli raj pričné!

Na deveti strani :

Pod staro lipo pa veselo
Rajanje zopet je pričelo :
Med rajem pa se vrisk glasi.

Na isti strani :

Rajanje živo je zastalo ?

— — — — —
Pristopil k plesu je junak.

In ker ni še vsega tega zadosti, čuj
na deseti strani :

In dalje rajali veseli
Le Sojan je pozabil plesa.

In :

Čez ples je bliskalo oko.

Slednjič na enajsti strani :

Ponchalraje in pevanje.

Mislim, da prebravši to, ne boš z lehka zabil, da je bil pod lipo raj, če boš živel tudi devetsto let in čez, in če imaš možgane iz same krede. Jaz pa že beróč to sem se vtrudil, kakor da bi sam vse one brezštevilne raje plesal. In kaj sem zvedel na desetih straneh? Kako je dejanje? Tù se je rajalo, med navzočimi je bil stavec Sojan, med plesalkami njegova hči Jelica. Slednjič pristopi k plesu neznan junak. Sojanu tega vglédavšemu :

. . . srca skrivno hrepenenje
Mu tiho šepeta ; « Pač tak
Vzrastel tvoj je sin junak,
Če mlado še živi življenje ».

Tedaj na plesu smo začeli, na plesu končali, še en korak nismo dalje stopili. Res izvrsten slikar! Prebravši duhomorni vvod sem vtrujen odložil knjigo, da bi nadaljeval drug pot, a do zdaj se nisem mogel še toliko premagati, in težko se bom kdaj.

M. Tudi meni ovi pesnik ni mogel nikar dopasti.

J. Ni čudo. Pesnik ne sme biti zidar, ki iz mrtvih kamnov zida hišo, on mora biti poln življenja, to ima iz njegovih prs nevsahljivo izvirati, a oživiti mora isto tako tudi mrtvo naravo, vse mora prešiniti, vse poveličati s tem, da vse podredi

više hrepenečemu duhu človeškemu in njegovi vse pretvarjajoči ideji. Kdor tega ne umé, ni pesnik in ne bo.

M. Živeli tedaj pravi pesniki.

J. Uči se jih mladina in posnemaj jih. A nepravih mladini še ne kažimo, da si zdravega naravnega okusa ne okuži.

M. Dobro si hočem zapomniti Vaš nauk, zdi se mi resničen

J. A prihodnje hočemo se pogovarjati še o važniših rečeh. Upam, da še prideš, Mirko.

M. Obljubim Vam, da pridem gotovo, gosp. doktor. Lahko noč!

J. Z Bogom, Mirko!

Sedmi večer.

— V umetnosti moramo razločiti med obliko in vsebino ali idejo; prvo mora umetnik posneti iz narave, idejo pa mora zajeti iz višega sveta. Umetnost pomeni nekaj, kar ni vsakdanje, posvetno, ampak nenavadno, nebeško. Življenje in naravna resničnost pa viša idealnost v umetnosti. Dunajska razstava. Vereščagin. Najvažnije vprašanje v vsem leposlovju: je-li čeznaravna vzornost prazna, ali ima kaj resničnosti? Ateizem. Trojni nagon v človeku; naloga umetnosti. Do višje idealnosti pelje prava filozofija in vera. Judita. Pravi umetnik ni sanjač, ampak prerok, buditelj. Naloga umetnosti po nauku Platonovem. —

M. Rekli ste, g. doktor, da umetnik pokaže svojo nadarjenost posebno s tem, da zna dobro posnemati naravo in se vestno drži njenih zakonov.

J. Da, tako je. Zatorej sem tudi, kakor se spominjaš, omenil Aristotelovega nauka, da je bistvo in svrha prave umetnosti naravo posnemati.

M. A rekli ste tudi, da ne odobrujete po vsem Aristotelovih besed.

J. Odobrujem jih le v toliko, kolikor sem ti zadnji pot razložil.

M. Ne razumem popolnoma, kaj mislite.

J. V umetnosti namreč nam je razločiti dveh bistvenih delov, obliko in vsebino. Oblika je, rekel bi, telesni ali čutni del v umotvoru, je obleka, v katero vpodobimo misel, da jo zamoremo čutno pojmiti; vsebina pa ni nič drugega, kakor misel ali ideja, ktera čutnost prešinja in oživlja. Ako tedaj Aristotel uči, da umetnik ima posnemati naravo, tega stavka nikakor ne morem brezpogojno podpisati, ako se mu nič ne pristavi.

M. V koliko ga tedaj odobrujete?

J. Da ima pesnik obliko posneti iz narave.

M. In vsebino?

J. Vsebina pa ga nima tako vezati na naravo, da bi se ne smel nikdar vzdigniti nad naravo. Tedaj bi jaz dovolil umetniku, ko hoče spočeti v duhu idejo, naj se dvigne nad naravo v visočine, da tam zajme kaj višega, rekel bi čeznaravnega, kar ni vsakdanje, ni navadno. Spočensšega idejo peljal bi ga z visočin v naravino nižino, in tū rekel bi mu: odpri oči, telesne oči, odpri čute in uči se od čutne narave, kako imaš čutno vpodobiti, kar si tam zgore duševno gledal. Toliko prostosti bi mu jaz dovolil, a ne le dovolil, marveč svetoval bi mu, navduševal ga, naj le večkrat vzleti z nizke zemlje v nebeške visočine; in čim bolje bi znal najviše ideje

primerno vkleniti v zemeljsko čutnost, tem večo hvalo bi zaslužil.

M. Obliko ima tedaj umetnik povzeti iz narave, a ne vsebine?

J. Ne rečem, da mu je tudi to poslednje po vsem prepovedano: tudi tisti je umetnik, ki se ne vspne nad naravo, ampak pri nji ostane, le njo zvesto vpodablja; a vendar počastil bi jaz s tem imenom pred vsem in posebno onega, ki se vzdigne nad naravno resničnost v svet viših idealov. Saj že sama beseda umetnost znači sploh ljudem nekaj, kar ni vsakdanje, ni posvetno, ampak više, nebeško. In ali ne smatra občno prepričanje človeštva umetnika za neko više nadzemeljsko bitje? Saj umetnik ima svoje bogove in boginje, s katerimi zaupno občuje, pevaje vzdigne se pesnik v Olimp, prebivališče bogov ali sploh nadzemeljsko nižavo in vsakdanjost v visočine, da tam gleda skrivnosti, katerih nepoklicani posvetnjak ne more pojmiti. Umetniki so nekako preroki, navdihneni od božanstva; in stari Grki menili so, da v pesniku pevajočem biva duh božji, ki mu vdihuje misli, budi čute, in ga žene k petju. Zatorej obdaja umetnike poseben svit, neka glorijska nebeška in le z največim spoštovanjem zrejo k njim, govorimo o njih. Ali moreš izreči ime Dante-ovo, Rafaelovo ali ktereга družih veleumov umetniških, da bi te ne-

hoté ne prešinel čut občudovanja, čut pravim, ki ti prišedši od zgoré vzdrami duha in srce povzdigne? In zakaj vse to? Ker nam je, rekel bi, že prirojeno prepričanje, da umetniki, pravi umetniki, so viši, so blaži od družih ljudi, da so posebni ljubljenci božanstva. In ta glorijska od kod prihaja umetnikom, kaj deli njihovim umotvorom vzvišenost nad navadno vsakdanjostjo, morda oblika? Ne. Res je sicer, da je pri umetnosti tudi oblika bistvena — nič manj ne, kakor ideja; a zaradi tega se vendar ne sme trditi, da je oblika enake važnosti ali vrednosti kakor ideja. Nikakor ne. Marveč razmera med obliko in idejo je nekako taka, kakoršna med dušo in telesom v človeku. Telo je sicer bistven del v človeku, kakor duša, a duša je veliko popolniša in blaža od telesa, ona telo oživlja, giblje, mu daje rast, tako da brez nje razpade; telo ima človek vkupno z živalmi in družimi bitji, a duša ga loči od teh, ona daje mu med vsemi čutnimi bitji višo bistvenost in dostojnost, ki se neskončno loči od družih. Tako tudi pri umetnosti ideja oživlja obliko, oživlja umotvor, ga vzvišuje; zatorej čim viša je ideja, tem bolj vzvišen je umotvor, se vé, da mora vedno tudi oblika dovršena biti, ako hočemo dobiti pravi umotvor; a vzvišenost, duša prihaja umotvoru le iz ideje, in bodi oblika še tako vzorno izpeljana, ako ji ni

vpodobljena vzvišena ideja, nikdar ne bo tak umotvor vreden tega imena in ako mu je tudi damo, vendar se bomo od takega umotvora nekako nevoljno obrnili in, ako ne rekli, vendar čutili, da mu nečesar manjka, namreč vzvišenosti ideje, koja umetnika naredi umetnika, ker nehoté in nevedé tirjamo od umotvora, da nas povzdigne in nam, izvabivši duha iz puste sedanjosti v idealne visočine, vsaj za nekaj časa razkrije višo lepoto, ktero nam nizka realnost zemeljska prikriva. Vidiš tedaj, da oni nebeški svit, ki obdaje umetnikovo glavo, prisije le iz ideje, a pravim, le iz vzvišene ideje, ktere ne najdemo v vsakdanjem zemeljskem življenji, saj to poznamo in gledamo in uživamo, to nam je navadno in ni treba ga nam v svoji goli resničnosti vpodabljati; ne, svojih idej, vzvišenih, mora umetnik nad vsakdanjostjo iskati, vspeti se mora nad zemeljsko resničnost, ter iz kraljestva više realnosti donášati nam lepote, ktere na nizki zemlji ne nahajamo. To je, mislim, ono vzvišeno opravilo, ktero zahteva od umetnika že naravni čut vsega človeštva in le kolikor vgodí tej reči, dá mu hvaležno človeštvo prostor med bogovi in venča glavo z nebeško glorio. Kaj je oblika še tako dovršena brez ideje? Marsikteri rokodelec zna tvoriti svoje izdelke v najpopolniji obliki, a vendar mu ne bomo rekli umet-

nik, vsaj v pravem pomenu besede ne, ako izdelek ne vpodablja više ideje.

M. A tako bi Vi umetniku prepo-vedali lepoto naravno, predstavljati življenje, ki je tako polno različnosti, da vsakega že samo na sebi mika?

J. Nikakor ne učim tega, preljubi moj. Ako spodimo umetnika iz narave, iz življenja, vmaknemo mu spod nog tla, na katerih edino more stati, potem mu ni več prostora na zemlji, med ljudmi; spravi naj se v Elizij pevat bogovom, ker vmrljivi človek ne bo več slišal njegovega glasu, ne razumel jezika. Ne, ne; ostani umetnik v naravi, ostani pri življenji, premišljaj in študiraj jo, nikdar je ne bo preveč poznal; a pri tem nikdar naj ne zabi, kaj pričakuje človeštvo od njega, naj ne ostane v naravi, v golem življenji, ampak vspne naj se na perutih duha v visočine, razžene naj temne oblake, ki nam branijo pogled v deželo one više idealnosti, katero sluti nad seboj človeštvo, po kateri so hrepeneli in hrepené vsi narodi; da, iz te dežele pošlje naj pesnik one više vzornosti, ki naj nam osveti, naj poveleča naravo in življenje, da se nam v naravnem zemeljskem zrcalu odsvita čeznaravni svet večnih idej, in nas iz ozke telesnosti vabi v prosto neskončno večnost, ktera edina zamore vtešiti hrepenedečega duha. Ta, mislim, je prava naloga pesniku in vsakemu umetniku.

M. Da, tudi jaz sem imel vedno tako prepričanje, ali da bolje rečem, mnenje o pravi umetnosti. A vendar kar Vi učite, kolikor sem mogel do zdaj spoznati in soditi, vsaj velika večina modernih umetnikov ne priznava. Zdi se, da jim je najviši vzor gola resničnost, ki se nahaja v naravi in življenji človeškem, viših idealov se nema več vpodabljati.

J. Da, žal, da je tako. Prepričal sem se o tem z lastnimi očmi. Tako sem bil pred nekaj leti v velikem mestu, kjer sem posebno pazljivo ogledoval si umotvore po galerijah in muzejih. Videl sem, da so umetniki prošlih stoletij umeli izvrstno svojo nalogo vpodabljaje višo vzornost; a sedanji držé se čisto gole realnosti, narava jim je najviši vzor; o tem sem se tudi posebno prepričal v veliki svetovni razstavi Dunajski, kjer nisem po prostornih oddelkih odločenih umetnijskim izdelkom skoro drugega videl kakor slike iz narave, iz življenja in njegove realnosti, le nekatere dežele, kakor Italija, kazale so nekaj idealnosti.

M. Pa, gospod doktor, gotovo se spominjate še Vereščagina in njegove razstave v Dunajski akademiji?

J. Dobro, dobro se ga spominjam, a še manj morem pozabiti, kar so naši Slovenci pisali o njem ocenjaje njegovo

umetnost. Karakteristično je tudi to vse-kako za nas.

M. Hvali in povelja se le zato, ker ga vodi jedina priroda. Kakor nam-reč v Turgenjevovih romanih ni nobenega ideala, ni je osebe, za katero bi se navduševati mogli, vsi njegovi vojaki so pravi ljudje, kakor mi; to isto smemo trditi o Vereščaginovih slikah. Vereščagin je po vsem realen naturalist. Vereščagina ne vežejo stara, tradicionalna pravila, ne teorija dosedanje estetike.

J. Že ne, ker dosedanja estetika priznavala je kakor filozofija, ktere hči je, višo realnost nad zemeljsko in dovolila je umetniku, da, spodbujala ga tudi ideale vpodabljati, a ne ostati le pri zemeljski resničnosti. Sicer pa tem novim estetikom je resnično le to, kar vidijo z očmi ali tipajo z rokami.

M. Da, da, gospod doktor, tudi meni se zdi, da je našim novejšim leposlovcem gola resničnost v naravi in življenji najviši vzor, da drugih viših in blažih skoro ne poznajo.

J. In jih tudi nočejo poznati.

M. Že pred nekaj leti, ko sem še malo razumel ali nič, kaj je umetnost, spominjam se, da sem bral nekje —

J. Najbrže v « Zvonu »?

M. Da, da, prav v Dunajskem « Zvonu » je bilo, kjer se za poseben napredek

novejše poezije smatra to, da ona zapušča nadzemeljske višine ter se bliža bolj in bolj zemlji, resnici, življenju; kakor da bi ne bilo resnice tudi nad zemljo.

J. Ej no, že je v teh besedah ta nauk jasno in odločno izražen. Tako je v našem veku: morejo li taka načela povzdigniti umetnost, pokaže nam bodočnost in kaže nam deloma tudi že sedanost.

M. A jaz mislim, da to je eno najvažnih vprašanj v leposlovji: ali hočemo umetnost navezati na zemljo, ali jo nad zemljo povzdigniti, ter ji vdihniti nebeško « gracijo ».

J. In jaz rečem kar: to je najvažniše vprašanje v vsem leposlovji, vprašanje, kake ideje ima umetnik vpodabljati, ker od ideje je pred vsem zavisna vrednost in visokost vsacega umotvora. Drugič pa, ako novejši leposlovci pravo učé, potem umetniki prejšnjih stoletij niso večinoma poznali pravega motrišča; še le v našem času početi se ima zlata doba umetnosti.

M. A vendar se mi nekako čudno zdi, kako se more priti v umetnosti do takega načelnega nasprotja, kakoršno se nam kaže v navedenih dveh prepričanjih.

J. Mislim, da moramo niže seči, ako hočemo temu nasprotju do dna priti, najti mu pravega razloga.

M. Iz česa tedaj mislite, da izhaja?

J. Poslušaj. Ako trdim, da ima

umetnik zajemati svojih idej ne le iz naravne resničnosti, ampak posebno iz više, čeznatorne vzornosti, mislim, da se mora tukaj najpred vprašati, je li ona viša vzornost, v katero pošiljamo umetnika iskat idej, resnična, ali ima sploh kako realno ozadje ali zaslombo, ali je morda le prazna domišljija brez vsake realnosti. Tako nam pesnik božje komedije opeva nebesa in tamošnje veselje; vpraša se, ali je kaj realnega v vsem tem, ali pa je vse votlo. Kdor to vprašanje zanikaje trdi, da je v naravi zapopadena skupnost vse realnosti, razun ktere in nad katero ni ničesar, smatral bo vse transcendentalno spoznanje za prazne sanje, zavrgel bo metafiziko, in ostal bo pri pozitivni naravi; tak ne bo tudi umetniku dal vzleteti v nadzemeljsko realnost, rekel mu bo, da je sanjač, da sebe in druge slepi, naj le ostane zdolej na ljubi zemlji, le norci da silijo v Olimp.

M. Da, da, zdaj razumem, zakaj takim leposlovcem nič kaj posebno ne vgaja Dante, da je previsok, preidealn itd, kakor sem že sam slišal iz njihovih ust.

J. In ko bo tak filozof kedaj tudi dovolil umetniku vzleteti nad zemljo, vendar-le se mu bo smehljal pomilovaje ga, smatral bo k večemu njegovo umetnost za nekako prijetno prevaro, ktera vsaj v toliko koristi, kolikor človeka očara, da vsaj za malo časa pozabi zemeljsko gorjé.

Kdor pa prizna nad naravo višo realnost, komur čeznaravna vzornost ni prazna, se ne bo dosti premišljal, ali hoče dovoliti umetniku, da vzleti do one više vzornosti, marveč vabil ga bo in spodbujal, naj se pogumno, a pametno in trezno vspañe v ono više kraljestvo.

M. Kako pa moremo vedeti, da ona čeznaravna vzornost res ni prazna, da ima realno ozadje?

J. Vse je odvisno od tega, ali biva nad naravo čeznaravno, neskončno, osobno bitje, kateremu pravimo Bog! Priznamo to, potem moramo priznati tudi čeznaravno realnost in vzornost, ki presega popolnost vsega stvarjenja; ker prav to bitje mora biti najrealniše in vsa druga realnost more le iz njega izhajati. Kdor pa Boga ne prizna, taji tudi vso čeznaravno realnost, ker potem mu je narava skupnost vse resničnosti, nad njo in zvnaj nje je vse nič.

M. Potem takem bi tedaj Vi vse one leposlovce obdolžili ateizma!

J. Tega ne, a tak nauk more dosledno izhajati le iz ateizma; s tem pa nečem še reči, da vsak, ki ga prizna, mora biti ateist; saj večkrat človek kaj trdi ne vedé, kako daleč ga njegova trditev pelje, ker ne pregleda ob enem vseh posledic, ki se dajo iz nje izvesti. Tako pravim: kdor vklene umetnika na naravo, na golo življenje, kjer ni druge više realnosti, mo-

ra tajiti tudi Boga, ako ne, sam sebi oporeka.

M. Da, da, prav govorite, ker potem mora iskati vso realnost v naravi in njegov bog more biti največ gola abstrakcija.

J. A kdor prizna Boga, nadsvetnega, osebnega, prostega, ki je vse iz nič stvaril, mora priznati tudi realnost višo nad naravo in človekom, in zadnji vzrok in zaslomba tej viši resničnosti je božje bitje, katero je tudi v stvarjeni naravi in človeku posneto.

M. Kakor vidim, je tedaj ono važno vprašanje nazadnje zavisno od tega, ali je Bog, ali ne?

J. Da, prav od tega, edino od tega. Bog je, potem je tudi čeznaravna realnost, in ako je ta, potem imajo, ali vsaj morejo imeti tudi druge više ideje, ktere niso posnete le iz naravne resničnosti, svoje realno bitje, vjemajo se z objektivnostjo, tako da niso prazne sanje. Tedaj mora pa tudi dovoljeno biti umetniku, take više ideje vporabljati, da jih le, kar se že samo po sebi razume, zamore vpoznati. Da, take više ideje ima umetnik pred vsem vpodabljati in prav v tem vidim vzvišenost umetniškega poklica. Kaj more koristiti umetnik človeštvu s posnemanjem gole naravne resničnosti? Bo mogel li morda naravo lepše predstaviti, kakor je v res-

nici? Nikdar ne. Zatorej pa raji kakor bom vžival tak umotvor, se bom podal v naročje materi naravi in tam ne s platna, ne iz knjige, ampak iz nekaljenega čistega vira resničnosti zajemal in se napajal. Ne, ne, ljubi moj, človek nima ostati na zemlji, zatorej tudi umetnik ne. Kaj takega trditi ali zahtevati, bi ne bilo nič manj kakor učiti, da je narava s človekom neskončna, večna, sama sebi početek in namen. Ako pa biva Bog, je le On neskončen, narava pa s človekom je končna, ki ima le iz Boga svoj početek in v njem svoj konec.

M. Jojmene, ako bi Vas kdo naših mladih Slovencev slišal, bi rekel, da razlagate dogmatiko!

J. In jaz bi odgovoril, da saj so jo tudi oni razlagali Slovencem zadnja leta, se vé, da ne tako kakor jaz; a o tem drug pot. Ljubi moj, mislim, da je le eno od teh dveh mogoče, ali je človek najvišje bitje, ali je drugo više nad njim. Mislim, da to vprašanje se vendar še sme staviti med Slovenci. Ako nima človek svojega zadnjega konca v sebi, ne v naravi, ampak v Bogu, mora pa proti temu hipe-neti in se mu vedno bolj bližati. V to ima človek trojni nagon, namreč po resnici, dobroti in sreči, trojni nagon, kateremu se prilega trojna zmožnost, namreč resnico spoznati, kar se zgodi po razumu, dobro

hoteti, kar je lastnost volje, in srečo uživati, kar je lastno onemu narojenemu okusu, s katerim dojmemo lepoto in jo uživamo. Razum si je stvaril vednost, volja ima svojo npravstvenost, lepotni okus pa ima umetnost. In kakor nam prava vednost ne kaže le tega, kar je v naravi, ampak se povzdigne čez naravo in spozna transcendentne resnice in privede do najvišega bitja, ki je početek in konec vsem drugim bitjem, kakor prava prav pozna viša transcendentna načela našemu delovanju in nam predlaga večno nespremenljive zakone, po katerih se imajo vsi naši čini ravnati, tako nam ima tudi prava umetnost kazati ne le naravne lepote, ampak višo, transcidentalno, čeznaravno. In kakor nam vednost kaže pot z nizke zemlje do najvišega bitja, kakor nam pravoslovje vodi voljo, kaj in kako imamo hoteti, da do njega dospemo, tako nas ima tudi umetnost z višo lepoto, kakoršne ne najdemo v naravni resničnosti, vabiti in vleči iz nizkosti gor proti najviši, nestvarjeni lepoti. Se vé, da umetnost sledi vedno le razum in voljo, kakor volja razum. Razum ima namreč umetniku odpreti kraljestvo visokih transcendentalnih idej, a tudi volja mora se prosto odločiti in hrepeneti proti onemu najvišemu bitju, brez kterega ni više vzornosti; ker, ako se od tega obrne in morda v naravi ali v sebi

išče zadnji konec in se tako smatra za absolutno realnost, potem potegne tudi vso vzornost ali idealnost za seboj in s to ob enem tudi umetnost.

Prava vednost pa, (se vé, da k tej ne prištevam surovega pozitivizma, kakor se je v zadnjem času pokazal na Francoskem, tudi ne idealizma novonemškega), prava vednost, pravim, ali da bolje rečem, filozofija, ktera je kraljica vsem drugim vedam, privede človeka do spoznanja Boga ne kot gole abstrakcije, ampak kot realnega, da, najrealnišega bitja, h kateremu, kot neskončnemu, imamo kot končni enkrat dospeti, da pri njem in ž njim zedinjeni dosežemo svojo večno srečo; vse to spozna zdrava filozofija kot najizvestnišo realnost; po bolj ali manj popolnem združenji s to najvišo realnostjo se ima človek enkrat, ko pride na konec svojega teka, spopolniti, a prav zato bo tudi to spopolnjenje realno, ker se bo vršilo po združenji z najrealnišim bitjem. Po spopolnjenji pa nobena reč in tako tudi človek ne izgubi svoje naravne lastnosti, marveč se ta poviša in poblaži, a to le po onem višem bitji, s katerim se združi, le po njegovih višjih in popolniših lastnostih. Tako n. pr. Judita je bila zale postave, kakor nam pripoveduje sv. pismo, a to naravno lepoto povišal je Bog s čeznaravno: *Cui etiam Dominus contulit splendorem . . . et*

ideo Dominus hanc in illam pulchritudinem ampliavit, ut incomparabili decore omnium oculis appareret. Oni Gospod je pravi Bog, torej najrealniše bitje. Zatorej je pa tudi ona lepota, ki jo je Judita dobila, prava realna lepota, ki je presegala naravno žensko lepoto. In taka viša, čeznaravno lepa Judita bi bila vreden predmet umetniške lepote; kdor bi nam jo naslikal, bi ne bil sanjač, ker vpodobil bi nam pravo realnost. In tako mora slikar, mora umetnik v viši vzornosti, v katero ga pelje filozofija in vera, iskati svoje Judite, to je, povečati mora človeka in naravo, katero obdeluje, z žarkom više čeznaravne vzornosti, ktere vir in najrealniše ozadje je Bog sam, najviše bitje, in tako nam ima kazati, se vé da, le nepopolnoma, ono prihodnjo dovršenost in lepoto, do ktere upamo dospeti po združenji z Bogom, ktera, dasiravno ni taka, kakor nam jo vpodablja umetnik, vendar ni popolnoma domišljena, ni prazen sen. In tak umetnik ni neumen sanjač, ktereга imamo zasmehovati ali pomilovati, ampak pravi prerok je, ki nam s svojim veleumom kaže prihodnjo dovršenost in lepoto, katero bomo gotovo dosegli, ako pridemo srečno do zadnjega konca, do najvišega bitja, za katero smo vstvarjeni; tak umetnik, pravim, je pravi duhoven, buditelj, ker kazaje nam v čutni obliki vzorno višo lepoto,

nas vabi in navdušuje, da se obrnivši od zemeljske nizkote obrnemo k nadzemljski vzornosti in jo z vsemi močmi skušamo doseči. Skušnja dovolj uči, kako vzviševalno more vplivati na srce lepa slika, skladna godba ali petje. Da, da, recimo, da Bog biva in kakor vednost, tako mora tudi umetnost služiti v to, da človeka Bogu bliže pripelje, a ne da ga pusti na nizki zemlji. To je visoka naloga umetnosti. Tako je razumel to resnico tudi Platon. Ta filozof prizna idejo lepega, ki se iz zemeljske telesnosti le nepopolnoma odseva; to idejo vpodabljati ali čutno predstavljati ima umetnik, a ne le tako, da ostanši pri naravi le to slika, ampak mora zasledovati bistvo lepega, da kolikor mogoče to samo vseže in vpodobi, tako da priveje na onega, ki si umotvor ogleduje, kakor sapa, ki zdravje donese z najboljšega kraja. Po njegovem nauku ima umetnost zavzemati nekako sredaje stališče med ono lepoto, ktera se nam razodeva v naravnih prikaznih, in ono najvišjo, ktero dosežejo le tisti, ki pojmejo idejo lepega samo na sebi. Platon zahteva, da naj umetnik popravlja naravo; tako iz umotvora moremo spoznati, kar je v naravi pomanjkljivo in ne lepo, *καὶ ὅτι αὐτῶν παραλειπομένων καὶ μὴ καλῶς δημιουργηθέντων ἢ μὴ καλῶς φύντων ὀξύτατ' ἂν αἰσθάνοιτο*. Umetnost ima nalogo dušo

vzgojiti ter lepemu in skladnemu privaditi, da se vsposobi doumeti bistveno lepoto, ta je po Platonu ideja lepega; mi pa recimo, Boga. Tako Platon v svoji ljudevladi. A tako morajo učiti tudi oni, ki priznajo še Boga.

M. A naši leposlovci se menda malo zmenijo za najviše bitje.

J. Ne, pridigajo nam drugo dogmatiko, ono namreč, katero je spisal Kant in nemški idealisti. Zatorej smo pa tudi zadnja leta tako daleč zabredli, da sami že ne vemo in ne čutimo, kako globoko tičimo v blatu. O nesrečna severna sapa, da žugaš že v prvem cvetu zamoriti zdravi čut majhnega, a čilega, nadepolnega naroda slovenskega. Nesrečni blažitelji mladine, ki ste se napili nemškega strupa, da otrovite, kar je še zdravega med nami.

M. In vendar oni pišejo.

J. In mi beremo.

M. In mirno nadaljujejo, kar so začeli.

J. In mi še bolj mirno vživamo, kar nam ponujajo. Žalostno!

M. A danes, gospod doktor, ste posebno razburjeni; pozabili ste, da Vam je še domov.

J. Saj res, kasno je že.

M. Lahko noč, gospod doktor!

J. Na svidenje, Mirko!

Osmi večer.

— Umetnost ni sama sebi namen. Nasprotno trditi je panteistično. Preveliko poveličanje umetnosti pri Schillerji. « Die Künstler ». Nemški idealizem. Umetnost, kakor človek, podvržena нравstvenim zakonom. Osobnost Boga in prostost človeške volje ste najvažniši resnici, da umetnik izpolni svojo nalogo. Osoda. Umetnik mora buditi čute. Kaj so čuti? Strasti. Umetnik bodi previden, da strasti premikavno ne opisuje. Umetnik bodi trezen. Rafaelova « poezija ». Ljubezem. Preširen. —

M. Gospod doktor, nedavno sem nekje bral, da umetnost nima nikomur služiti, da je sama sebi namen itd. Radoveden sem; kaj vi k temu pravite; iz tega, kar ste dozdej razpravljali, se mi zdi, da ta nauk Vam ne more vgajati.

J. Naravno, da ne. Kaj je namreč prav za prav ta « umetnost »? Je-li morda kako samooblastno, neodvisno bitje?

M. Nikakor ne. Nič drugega ni, kakor stvaritev človekova.

J. Nekaj, kar je s človekom tako tesno zvezano, da umetnosti pred človekom še bilo ni, ž njim še le je prišla na svet, in brez njega je nemogoča; vzemi človeka in koj je po umetnosti. Iz človeka se je umetnost rodila, kot njegovo pravo,

le njemu lastno dete. Zatorej pa trditi, da je umetnost sebi namen, neodvisna, je isto, kakor človeka samega za neodvisno bitje oklicati. Ne, ne, kakor je človek z vsemi svojimi čini, z vsem, kar je, ima in dela, popolnoma odvisen od najvišega bitja, recimo od Boga, tako je tudi umetnost ž njim odvisna in ne sebi namen, ampak le sredstvo v dosego najvišega namena, kterege imajo vse stvari, torej tudi človek le v Bogu. To ti je neodvisna umetnost!

M. Tedaj kdor uči njeno absolutno neodvisnost, mora dosledno tajiti Boga?

J. Tako je in ne drugače; in ako ga ne taji, sam sebi vporeka. Samo sebi namen je le neskončno bitje, kdor tedaj daje umetnosti tako absolutnost, jo obožava, a ž njo oboža človeka, ako je pa človek bog, potem čemu še drugega boga? Potem imamo panteizem.

M. To preveliko povečičanje umetnosti, kolikor sem zapazil, se večkrat nahaja pri novejših umetnikih.

J. Da, posebno pri nemških, in ker tudi mi vse tako zvesto posnemamo, kar imajo Nemci, nahaja se tudi pri nas.

M. Posebno prenapet slavitelj in, rekel bi, malikovalec umetnosti zdi se mi Schiller.

J. Da, kakor je Kant proglasil znanost za najviše dobro, v katerem edino doseže človek svojo dovršenost in srečo, tako

smatra Schiller umetnost za najvišo. Si že pazljivo bral njegovo « Die Künstler »?

M. Že večkrat, celo na pamet sem se jo navadil ter jo predlanjskim tudi v šoli deklamoval. Posebno čudne so se mi zdele te besede:

Was wir als Schönheit hier empfunden,
Wird einst als Wahrheit uns entgegen gehen.

« Einst » — kdaj? Gotovo po smrti. Tedaj umetna lepota (to namreč pomenja Schillerjeva « Schönheit ») pride nam onkraj naproti; kdo ne misli tukaj na to, kar krščanstvo uči o gledanji Boga od obličja do obličja. Postavimo le na mesto « Boga » Schillerjevo « Wahrheit », « Schönheit » und « Kunst »; vidite tedaj umetnost obožano. Ali vendar pa morda pretesno razlagam Schillerjevo pesen, o kateri je sam priznal, da je prenedoločna in nejasna? Morda. A vsekako mu je umetnost neko posebno božje bitje!

Glückselige, die sie, aus Millionen
Die reinsten — ihrem Dienst geweiht,
In deren Brust sie würdigte zu thronen,
Durch deren Mund die Mächtige gebeut,
Die sie auf ewig flammenden Altären,
Erkor, das heil'ge Feuer ihr zu nähren,
Vor deren Aug' allein sie hüllenlos erscheint,
Die sie in sanften Bund um sich vereint.

Res, da se umetnost dá poosebiti, in lahko mislimo, da si je pesnik to dovolil; a glejmo dalje in bomo videli, da kar je nam krščanstvo, to je Schillerju umetnost, namreč odrešenica človeštva iz robstva in barbarstva; ona je rešila od pogube človeško dostojnost :

Durch euch (Künstler) entfesselt, sprang der Sklave
Der Sorge in der Freude Schoss.
Jetzt fiel der Thierheit dumpfe Schranke
Und Menschheit trat auf die entwölkte Stirn
Und der erhabene Fremdling, der Gedanke,
Sprang aus dem staunenden Gehirn,
Jetzt stand der Mensch . . .

Ona je človeku tudi razum razsvetlila, ker

Nur durch das Morgenthor des Schönen
Drangst du in der Erkenntniss Land.

Ona ga očistila grde poželjivosti :

— — — — —
Und die befleckende Begierde
Von deinem zarten Busen abgewehrt.

Ga učila dolžnosti in pokazala mu
čednost :

Die Gütige, die deine Jugend
In hohen Pflichten spielend unterwies
Und das Geheimniss der erhab'nen Tugend
In leichten Räthseln dich errathen liess . . . . itd.

Česa ni tedaj činila umetnost, kar krščanstvo uči, da je činil njegov božji Početnik? Da, da, to se mi je zdelo vedno preveč, pravo malikovavstvo umetnosti.

J. Recimo bolje, človeka samega. Ne, ne, bodimo trezni in ne dajmo se vpijaniti od nemškega idealizma: umetnost ni sama na sebi nič, je le stvaritev človeška in zatorej tudi ona, kakor človek in vse človeško, podvržena Bogu in njegovim zakonom, ali da govorimo z družimi besedami: umetnik tvarjajoč svoj umotvor mora, kakor vsak drug človek, naj čini kar koli hoče, paziti, da ne žali v ničemer npravstvenih zakonov.

M. In kateri so ti npravstveni zakoni?

J. Da pred vsem prizna nad svetom in človeštvom najviše bitje, katero imenujemo Boga, osebnega, nadsvetnega Boga, pravim. Tukaj ne govorim kot kristjan, ampak edino kot človek, zatorej velja to za vse umetnike, dasi morda ne priznavajo resnice, ki je v krščanstvu razodeta. Tako bitje mora vsakdo priznati, ker brez njega je npravstvenost brez vse podloge, nemogoča reč; najviše bitje, ki je vstvarilo človeka, da se prosto razvija in sled-

njič v njem najde svojo večno srečo. A priznati mora ob enem v človeku tudi dušni princip in prosto voljo, ker brez tega je isto tako prav prazna reč, nemo-goča, ker le s prosto voljo se more človek odločiti za najvišje bitje in staviti čine, po katerih se bliža svojemu koncu. In prav to je, kakor smo že dokazali, pravi vzvišeni poklic umetnikov, da ne pusti človeka na nizki zemlji in ne tlači ga k tlém. ampak ga povzdiguje, spodbuja in navdušuje, da se iz te nižave dvigne v one vzorne višave, kjer je njegov pravi dom, kamor ima enkrat dospeti; a tega absolutna umetnost ne more činiti, ako ne prizna Boga, osobnega Boga, ki človeka ljubi, ako ne prizna človeka prostega, ki mu je mogočnost po najvišem hrepeneti. In kako bo mogel kaj takega doseči umetnik, ki taji človeku prosto voljo? Kjer te ni, tam je vse zastonj spodbujati, navduševati, ker že tako mora vsakdo to delati, k čemur ga ali zunanja sila priganja ali notranja moč. In kdor taji Boga osobnega? Okleniti se mora panteizma ali idealističnega ali materijalističnega in tako razlagati si vse čine človeške kot take, ki izhajajo iz splošne, v vseh posamnih bitjih bivajoče in živeče svetovne moči, kar lahko drugače rečemo, priznati mora temno osodo, ki neovrgljivo določuje vsa dejanja človeška. A tak umetnik ne le da ne bo

navdušil k blagim činom, ne bo povzdignil srca, ampak potlačil bo človeka, odrezal mu peruti, s katerimi bi imel v visočine zleteti, vlenobil bo duha, vmoril in zatrl vso delavnost. O osoda, nesrečna, duhomorna osoda!

M. In takih osodnih umetnikov menda v naših časih med Slovenci ne manjka.

J. Dosti, dosti jih je, a o tem hočem drug pot kaj več govoriti. Rekli smo, da mora umetnik vpodabljaše višo vzorno resničnost človeka povzdigniti, da se vspne z nizke zemlje v nebeške visočine gledat in uživati nadzemeljske lepote. To pa, kar človeško dušo kvišku vnese, so čuti, oni so, rekli bi, peruti, na katerih človek kvišku vzleti. Čute vzbuditi in tako človeka povzdigniti, to je in mora biti lastno umetnosti. Kaj so namreč prav za prav čuti? Oni so neko stanje človeške duše. Lastno je namreč človeški duši, da se dá vplivati od zunanjih predmetov; te vpoznavši ali pojemši, se čuti k njim vlečeno, ali pa od njih odvrnjeno, kakor ji ali vgaajajo ali ne. In prav ta vzmožnost duše, da je od vpoznanegap redmeta vlečena ali odvrnjena, rekel bi, ta njena pasivnost, omogoči postanek čutov. A ta pasivnost, v tem ko prešine in zavzame dušo, jo tudi probudi in vzdrami v njej tudi druge vzmožnosti; naenkraj se v duši vse vzbudi in pasivnost preide kmalu v aktivnost; nastopi razum,

ki jame prikazen presojeti, nastopi volja, ki po tem, kar je razum spoznal, začne zavestno predmet ali želeti, ljubiti ali pa sovražiti.

A vedeti moramo, da duša s svojimi vzmožnostmi je bistveno navezana na telo in karkoli v tem življenji čini ali trpi, ni navadno čisto dušno, ampak ob enem več ali manj tudi čutno ali telesno. Kakor se vzbudi in počne vse mišljenje in dušno življenje človeško v čutnosti, tako je tudi čustvo v človeku navezano na telesnost (čutnost), tako da se več ali manj le čutno ali po čutnem vplivanji zamore vresničiti ali resnično razvijati. Rekel sem, več ali manj; nekteri čuti namreč so, kakor se zdi, popolnoma neodvisni od telesnosti, kakor bi bila n. pr. ljubezen resnice, katero človek po dolgem iskanji najde. Taka ljubezen se ne rodi v čutnosti, ampak v dušnem spoznanji in po tem še le morda vpliva tudi na čutnost v človeku in se v nji razodeva. Drugi čuti pa se že bolj telesno vresničujejo (dejstvujejo) in so nekako srednji med telesnostjo in dušnostjo; n. pr. vgleдам Raffaela poveličanje Kristusovo na gori. Brž ko vgleдам, ne rodi se še čut dopadenja in občudovanja; torej tudi početek mojemu bodočemu čutu ni zgolj telesen, a tudi zgolj dušen ne, ker navezan sem na prostornost, katero more duh le čutno pojeti; ni tedaj ne telesen

ne dušen, ampak telesen in dušen, ker le po telesnosti spoznava duh harmonijo in idejo. In čim bolj čutno vpoznam telesnost, tem bolj in popolniše tudi duh vglada in vpozna idejo; torej eno z družim se spočne, se rodi; zatorej je pa tak čut telesen ob enem in dušen, dasi pozneje skoro popolnoma preide v dušnost in se v njej poveča. Spet so drugi čuti, ki se spočnejo in rodé v telesnosti, brez vse ali skoro brez vse dušnosti. N. pr. črtil sem že več mesecev človeka, ki me je močno razžalil; obrnem se na voglu, da preidem iz ene ulice v drugo; kar mi stopi obrnivšemu se sovražnik pred oči; naenkrat mi kri v glavo šine, tresem se, oči se mi temno obračajo, škripljem z zobmi; glej, to pravimo, da je jeza; lahko vidiš, kako se mi je vresničila brez vsega pomisleka, brez določbe moje volje, torej recimo, brez vse duševnosti, spočela se mi je in rodila le iz čutnosti, namreč le iz tega, da sem čutno ali z očmi zaznal sovražnika in kakor se je vdejstvila, tako se je tudi razodela, čutno ali telesno, v krvi, v očeh, z zobmi. Taka je tedaj razlika med človeškimi čuti; zatorej jih pa tudi primerno delimo v dva razreda: v prvi razred stavimo one čute, v katerih prevlada dušnost, telesnost ima manjši vpliv pri njihovem spočetji ali pa nobenega, tako da jame še le kasneje, vzbujena od dušnosti, so-

delati. Taki čuti so oni, katerim pravimo z latinsko besedo « affectus », « Gefühle ». V drugo vrsto pa devljemo one, pri katerih prevlada telesnost, čuti, ki se iz te zadnje spočnejo, tako da ima dušnost pri njih, vzlasti začetka, malo ali nič vpliva. Ti so zunanjim telesnim vplivom bolj podvrženi kakor prvi in tudi od razuma in proste volje bolj neodvisni, tako da je navadno težko gospodovati jim, popolnoma skoro človeku nemogoče. In to zovemo z latinsko besedo « passionnes », « Leidenschaften », mi pa jim pravimo « strasti ». Tedaj so čuti v ožjem pomenu in strasti več ali manj telesni, akoravno imajo svojo koreniko v duši ; in kot taki, dušnotelesni, so bistveno lastni človeku, ktereга bistvo je dušno-telesno, najčistejši izraz človeške narave ; kot taki so edino in izključno človeški. Vzeti človeku čute in strasti je isto, kar tajiti njegovo pravo bistvo. Zatorej pa tudi ne pozna oni človeške narave, ki meni, da se imajo čuti in strasti popolnoma zatreti, kakor so učili stari Stojici in uče moderni idealistični filozofi. Ne, marveč gojiti se imajo, čistiti in blažiti, ker le tako se more človek sovršiti. In ta poklic, to nalogo ima pred vsem umetnost. Umetnosti, pravim, le umetnosti je buditi čute, ker le ona je temu primerno sredstvo ; kakor so namreč čuti telesnodušni, tako obstoji tudi umetnost bistveno

iz ideje, ki je dušna, in iz oblike, ki je čutna, tedaj je tudi ona dušno-telesna, in kot taka že po sebi sposobna vzbujati dušno-telesne čute.

A vprašanje je zdaj najvažnije : Kako ima umetnost čute buditi in kake? Kako? Naloga umetnosti je, kakor smo že večkrat rekli, človeka v idealne visočine nad zemljo povzdigniti, zatorej pa mora ona tako vplivati na čute njegove, da jih nekako oprostí nizke, duha tlačilne telesnosti, da jih, vlivši jim ognja, očisti in oblaži, tako da se očiščeni tem laže spnejo iz nizke vsakdanjosti proti nebeški vzornosti. Zato pa mora pesnik pred vsem buditi blage čute v človeku, to je one, v katerih dušnost nadvlada telesnost : češčenje najvišega bitja, ljubezen do njega, ali do bližnjega, občudovanje prave velikosti, milosrčnost itd. Ko pa hoče umetnik obuditi tudi manj blage čute ali strasti, varuje se naj prevelike prostosti, da ne prekorači onih mej, ktere strastem postavlja zdrava, trezna pamet in pravnost ; ker nikdar ne sme zabiti, da strasti so pameti manj vbogljive, kakor viši čuti, celó vperne so jim, zatorej se morajo brzdati, da ostanejo v svojih mejah, ker gorjé človeku, ako prestopijo postavljen jim jez ; napravijo v duši veliko razdejanje. Tako n. pr. pesnik, ki hoče morda opevati maščevalno jezo svojega junaka ali kterokoli drugo

strast, bodi previden, da ne opiše vsega premikavno, ne bodi preizbirčen v podobah in izrazih, da se beročemu ali slišajočemu pregrešnost ne prikupi, in mu domišljije ne otrovi.

M. O gospod doktor, koliko takega sem že bral v našem majhnem slovstvu.

J. Da, da, nekteri naših pesnikov, posebno pa novelisti, tako močno, ali da rečem zapeljivo, pregreho vpodablajo, da se kar mora prikupiti in tudi še tako treznega omamiti. To je prava kuga. Umetnik, kateri ne zna družega, kakor strasti poveličevati ali prilizovati se jim, ni vreden svojega imena, pohujševalec je, okuževalec; ker nobena reč tako hitro človeka, posebno pa vroče mladine, ne zapelje na krivo pot, kakor pesnik ali novelist, ki v mični obliki podaja strup poltosti in nenravnosti; veliko bolj škodi tak, kakor oni, ki bi mladenču dajal slabih nauk, ker take, dokler je trezen, lahko spozna in se jih znebi; ko se mu seme pregrešnosti v lepi zapeljivi besedi ali obliki v domišljijo zaplodi, ko se mu v srce vseje, tedaj ga ni več, da bi je mogel iztrebiti, ker prešla mu je že v kri in življenje. Tak umetnik, ne le da ne povzdigne človeka, ampak vleče ga siloma, vleče srce in razum dol v vmazano materijo. Zatorej pa tudi Platon neče nobenega drugega umetnika v svojo državo sprejeti kakor

onega, kateri priprosto vpodablja to, kar je dostojno. V muziki zavrže vse one melodije, ki so prenežne in nasladne. In paziti se ima na to, pravi, da vsi umetniki opuščajo vse, karkoli je razuzdano, podlo ali nedostojno. Posebno pa zavrača one, ki menijo, da je lepo to, kar se prikuplja čutnosti.

M. Da, tudi dandanes, zdi se mi, da nekteri si celó umetnosti misliti ne morejo brez neke zapeljive, čutom prilizljive mičnosti.

J. Tako prepričanje se ima tudi sploh o umetnikih dandanes, posebno pa o pesnikih. Pravi pesnik, zdi se dandanes, ne more biti nego oni, ki so mu vse mogoče strasti razorale čelo, da mora biti pravi norec, zaljubljen, nesrečen, preganjan od sveta in osode, zatorej obupan, recimo še enkrat, pravi norec.

M. Kaj ne da, gospod doktor, kakor poje laški pesnik :

Se a caso v'incontrate per la strada
In un cotal con barba irsuta e in testa
Il crin scomposto, qual campo di biada,
Nel cui mezzo passata è la tempesta,
Col naso aguzzo e col zigoma in fuori,
Osservatelo ben — quelli è . . .

J. Da, tak je, tak mora biti pesnik devetnajstega stoletja.

M. Tak tudi pesnik slovenski!

J. Res čudno se mi zdi, kako se je tako daleč prišlo, da se umetnikova glava obdaje z glorio neblagih strasti, in da se ga smatra za tem večega, čim bolj mu je iz oči izginila trezna jasnost, čim bolj megljeno, čim temniše mu je čelo, kakor da bi nizka podla strast oblažila človeka. V čem imamo iskati pravo dostojnost in blagost človekovo? Ali ne morda v tem, da vlada v njem blaži princip, kateri ni mesečnost, ampak razumnost? Blag človek ni oni, kateri se služeč grdim strastem valja po blatu, ampak oni, ki gospodujejo z razumom nižemu pečelenju z jasnim duhom zré v više ideale, in se prosto brez ovir dviga proti nebu. V onih imenitnih, velikanskih prostorih, katerim se pravi « Le stanze di Raffaelle » vpodobljena se vidi od neumrljivega slikarja tudi poezija. Rečem ti, da prav želel sem jo videti, da bi spoznal, kako si je ta umetniški veleum predstavljal vzor poezije. Poosebil je poezijo kot mlado žensko, oblečeno v belo tuniko, doljno polovico telesa pa ima krito z modrim plaščem. Tedaj bela in modra. Bela barva je simbol luči, jasnosti in treznosti, modra pa simbol nebeške modrosti. Venčano ima čelo z zelenim lovorom in sedé na marmorjevem sedeži ima liro obešeno na rameni, v desnici pa drži pesmarico. Lično ozira se proti nebu; njen po-

gled je nedolžen, miren, jasno vesel; ozira se gori, da vsprejme duha božjega, kateri jo že rahlo napolnuje, in že misli zapeti; na strani pa držita dva angeljska otroka deščico z napisom: Numine afflatur. Taka je Rafaelova poezija! Zapisal sem si torej v dnevnik: V poeziji in sploh v umetnosti odsevati se ima dušna jasnost in treznost, čistost, naravna nedolžnost. Numine afflatur, Rafaelova poezija, ne od mesenosti, ne od podle nizke strasti. Da, da, v nadzorni idealnosti mora umetnik zajemati, od tod svoje umotvore navdihniti, oživljati, povečicati, a ta vzornost odsevati se ima trezno in jasno.

M. O, gospod doktor, ker že govorimo o človeških čutih in strasteh, radoveden sem, kaj Vi sodite o ljubezni, koja se je v vseh časih in se posebno dandanes prepeva?

J. In hočeš reči, da pred vsem tudi med Slovenci, kaj ne?

M. Da, posebno pri nas.

J. O ljubezni? O ljubezni v slovenskem slovstvu? Ko to slišim, nehoté mislim na prvaka naših pesnikov, na Preširna. Ljubezen, Preširen, o tem bi se dalo že kaj govoriti. A Preširen v slovenskem slovstvu, ne vem, kako je to, ali morda po tisti psihologični postavi, kateri pravimo asocijacija idej, Preširen, pravim, mi nehoté na misel prikljče Stritarja; in glej,

tudi tega imena ne morem izgovoriti, da ne bi mislil na tisto presneto osodo, koja nam je zanesena zadnji čas v naše mlado slovstvo. Tedaj. ljubezen, Preširen, Stritar, o da, to je pri nas nekako združeno, da, drugo drugemu priklenjeno kakor v verige, tako da posito primo et alterum (et tertium et quartum) ponatur necesse sit. Toda nikakor ti nečem jaz sam o tem govoriti, drugega glas sliši. Inam namreč pismo poslano mi že pred več meseci od prijatelja, koji že nekaj let žrtvuje svoje moči v odgojo mladine, v tem pismu ali ime- noval bi je bolje znanstveno razpravo, napisal mi je svoje misli o najnovejšem našem slovstvu. Že večkrat sem rekel, da ti je preberem, in ker zadeva prav ona prej omenjena vprašanja, mislim, da bo ravno zdaj čas temu primeren; naj govori prijatelj mesto mene, že prihodnjič ti je hočem prinesti.

M. Prav hvaležen Vam bodem; upam se iz tega veliko naučiti! Željno hočem poslušati.

J. In tako tedaj, ljubi Mirko, te jutro pričakujem. Nocoj se moram posloviti, čaka me še danes važno opravilo doma.

M. Dober večer, g. doktor!

Deveti večer.

==== Dandanes je vsakega vzgojevalca sveta dolžnost pečati se z domačim slovstvom ter dobro poznati je. Požrtvovalnost naše mladine. Kako močno vpliva narodno slovstvo na mladino. Novejše slovstveno gibanje med Slovenci. Stritar. Njegove zasluge. Njegovi nazori. Nova izdaja Preširnovih poezij 1866. Preširen v slovenskem slovstvu. Kako se je ocenjal pred Stritarjem. Ljubezen. Spolovna ljubezen; je naravna. Sramežljivost; devištvo. Kdaj in komu je spolovna ljubezen dovoljena? Kdaj je pregrešna? Stritar o tem. Prerano ljubovanje. ====

J. No, Mirko, ali si že tukaj, me že dolgo čakaš?

M. Dober večer, g. doktor! Pol ure se že tod sprehajam, hladna senca tū pod košatimi kostanji mi dobro dé, in pa ta krasen razgled! G. doktor, ali ste prinesli pismo?

J. Da, da, kako bi mogel zabiti? Zdaj pa le sedi semkaj z menoj in poslušaj.

M. Prav rad, gosp. doktor.

J. Predragi prijatelj! Gotovo se še dobro spominjaš onih srečnih let, ko sva še gimnazij obiskovala in tudi v šoli skupaj sedela. Tedaj, kakor veš, je bilo naše posebno veselje prebirati domače pesnike;

zanimala nas je vsaka tudi najmanjša prikazen v našem komaj rodivšem se slovstvu. Koliko sva takrat modrovala, kako se navduševala za narodno reč, najini upi bili so večkrat veliki, celo smeli, ker sanjala sva o rečeh, ktere ne vem, ali se morejo na svetu kdaj vresničiti. In vendar srečna tista leta! Toda kmalu nam je bilo zapustiti gimnazij in različnost poklica naju je ločila. In tedaj je tudi za-me prišel čas, ko sem se moral resno poprijeti stroke svojega prihodnjega poklica, oni čas, ko je bilo treba postavljati podlago bodoči sreči kratkega življenja, ktero nam je tu odmerjeno. In tako, ves zamišljen v više študije, sem, da se sam obtožim, popolnoma zanemaril domače slovstvo in njegov nadaljni razvoj. Precej let je preteklo, dokler sem se stalno vtrdil na tem mestu, ktero zavzemam. A glej, zdaj ko sem zapustil zaduhle akademične dvorane ter odloživši mrtve šolske knjige, spet se vrnil v naročje življenju in začel prostejše dihati, oživeli so se mi spet stari spomini, probudile nekdanje želje, ktere je časa silni val zakopal, a ne izrul mi iz srca: začel sem spet zahajati na polje domačega slovstva, vživat njegovega cvetja; temu žrtvujem lep del onega časa, kteri mi od vsakdanjih opravil ostaja. A še nekaj drugega je, kar me še posebno nagiblje baviti se z domačim slovstvom. Ka-

kor veš, mi je božja previdnost odločila eno najblažih vlog, odgojevati nadepolno mladino. Res, kaj ne, prelep poklic! da bi le znal dostojno ceniti ga! Pri teh najnežniših cveticah milega naroda mi biva duh in srce, skrbno spremljaje njihovo mišljenje in čutenje. Toda vprašam: Kaj more bolj in odločniše vplivati na mlada srca, navzeta za vse dobro in lepo, kakor domače slovstvo? S kako gorečnostjo se oklenejo mladenči maternega jezika in to tem bolj, ker jim je nemilo izključen iz šole in javnega življenja; da, toliko večja je ona gorečnost pri nas, ker smo materinščino še le zadnji čas jeli gojiti, v svesti smo si nekako, kakor da bi bili v preteklosti preveč zamudili in zato bi hoteli zamujeno vhiteti; zatorej si smatram za eno najblažih in svetejših dolžnost skrbno se učiti jezika maternega in vsestransko ga gojiti. A pred vsem je mladina, ki se s posebnim navdušenjem žrtvuje temu delu; odraslemu možu se kri ohladi in srce ne navduši se lahko za ideale; mladina pa je bolj vnetljiva, za kar se navduši, poprime se strastno. In to sem zapazil, kar me zelo veseli, tudi pri naši učeči se mladini. O da bi ti videl, kako hlastno planejo naši mladeniči po vseh novih knjigah, ktere nam dojdejo iz tiskarne, kako željno in strastno jih beró, ne, bolje rečem, kar požirajo jih. Znano je že, da dijaki

niso posebno denarni, in ako tudi pridejo do denarja, veš, da mladina je poslastna in novce prerada potroša v druge svrhe; a vse drugo sem zapazoval pri naši mladini; in prav to mi daje bolj ko vse drugo pogum in me polni z blago nado, da moramo kmalu doživeti boljše bodočnosti; zapazil sem namreč, da naši mladeniči se ne bojé še tako velike žrtve, ko si imajo nakupiti domačih knjig. Trpel bo raji mesece in mesece, da si le omisli vsako na novo izišlo knjigo. Kaj ne, da je taka privazen tolažljiva?

A da veš še bolje ceniti mogočeu vpliv domačega slovstva na mlada srca, pomisliti ti je, da mladeneč, ki je sicer za vse navzeten, toliko bolj odpré um in srce temu, kar mu ponujaš v obliki mile materinščine. Materna beseda mu s posebno miloto gladí uho in si s posebno prikupljivostjo vgladi vhod do najskrivaejšega kota v srci: saj to besedo je slišal še majhen iz ust ljube mamice, ona mu najde sladek odmev v globočini srca in mu obuja najnežniše spomine iz otročjih let. Materna beseda vročega mladenča omami in očara, in da jo le sliši, zdi se samemu sebi presrečen in v čim milejši in bolj dovršeni obliki mu doní, tem bolj se mu prikupi. Zatorej sem pa zapazil, preljubi moj, in to je, kar mi največ veselje kali, zapazil, da mladeniči malo ali nič ne vprašajo po

tem, ali se jim v domači besedi ponuja nebeški nektar ali morilni strup, resnica ali laž, da je le oblika mična in dovršena, dovolj, brezmišljeno izpijó kupico. O žalibog, priznati se mora resnica, da ne preti narodni mladini od nikoder večja nevarnost kakor od lastnega slovstva, ako se to izneveri pravstvenim zakonom. Lahko razumeš torej, dragi prijatelj, ako se ljuba mi mladina tako požrtvovalno bavi z domačim slovstvom, ako tako strastno iz njega duševne hrane zajema, ako ono tako odločilno vpliva na njen razvoj, lahko razumeš, pravim, da tudi jaz, ki mi je naloženo z mladino neprenehoma občevati, se mu ne morem dalje odtegovati. Ne, marveč kar me je že nekdanj pred vsem mikalo, lotil sem se z nova pridno prebirati mili domači govor, kterega smo začeli Slovenci tako pridno gojiti, lotil sem se tega dela tem bolj, ker mi ga je nalagala tudi dolžnost lastnega poklica

In zdaj vém že, kaj ne, dragi prijatelj, da me boš vprašal, kako sodbo izrečem o našem slovstvu. Se vé, da tebe bi mikalo zvedeti moje mnenje sosebnó o najnovejšem slovstvenem gibanji pri nas, v zadnjih desetih ali petnajstih letih; o prejšnjem smo že tako vsi enih misli. A moje prepričanje o tej reči. menim, ti je deloma že znano, saj sva se zadnji pot, ko si bil pri meni, o tem še precej pogo-

varjala. Toda ker sem ti obljubil o tem še natančneje kaj več premisliti, ter ti svoje misli napisati, glej, vstregel sem tvoji želji. Saj prijatelje ima družiti eno prepričanje in eno srce, zatorej nima biti med nama nobene tajnosti, nobene razlike, seosebno ko nam gré za najvažnije, najsvetejše reči.

Pred vsem, predragi mi prijatelj, moramo priznati, da se je v zadnjih petnajstih letih v slovenskem slovstvu zgodil velik bistven prevrat. Kaj ne, iskali bomo vzroka temu prevratu. Tukaj naletimo na moža, kateri si je v zgodovini slovenskega slovstva pridobil, da kar naravnost rečem, največ zaslug. Ta mož, kdo ne pozna njegovega imena, ta mož je Stritar. On je mali peščici Slovencev nekako to, kar je bil velikim Nemcem slaviji Lessing, kritik par excellence, kateri je Slovenec, ki so res pred njegovo dobo prerobato in kmetovsko pisali, vgladil jezik in zlog; on nam je še le pokazal, kako se ima slovenski, a ne hrvatski ali nemški pisati, slovenski, pravim, ker tako domače priprosto, tako čisto narodno in lično, tako dostojno in vendar vsakemu kmetu po vsem umljivo, recimo, tako lepo in omikano slovenski ni še do zdaj nobeden Slovenec pisal, kakor Stritar. Kritik par excellence! in leposlovec, ker on je v slovenskem slovstvu vdomačil obširno različnost leposlovnih oblik, kakor v vezani, tako tudi

v nevezani besedi. Poglej njegov « Zvon »; tu nahajaš vsakovrstnih romanov, novel in novelic, tu humoresk, poučnih spisov, a ne zloženih v okornem šolskem zlogu, ampak v prijetni, mični obliki prijateljskih pisem ali kratkočasnih pogovorov; tu precejšnje število prav zanimivih zgodovinskih sestavkov, ki niso sezidani kakor babilonski stolp iz samih ilnatih opek, pustih imen in letnic, ampak vpletene so jim mično viša načelna vprašanja, ki morajo vsakega misleca zanimati; tu so razpravljena socijalna vprašanja, tu naslikane podobe iz narave, tako zvesto in resnično, da kar strmiš. A tu tudi največa raznovrstnost poetičnih oblik; od priproste narodne pesmice do umetno zamotanega igrokaza. / A kar je največa Stritarjeva zasluga, je to, da je v svojih Dunajskih letnikih Slovencem razpravljaval leposlovna načela s posebno spretnostjo in temeljitostjo, in vendar tako priprosto umevno; razvil nam je veliko naravnih zakonov, na ktere se ima naslanjati umetnost in poezija; dognal je med Slovenci marsiktero resnico, ktere pred ali nismo poznali ali prezirali, tako dognal, da jo vsakdo mora priznati, ako se noče samega sebe osmešiti. In da bi ne bil tudi nič drugega storil, dovolj je to, da je malo sčistil in spilil naše pesnike. Pač dobro se je zdelo človeku videčemu, kako jih je krcal in brusil, brezobzirno vsakega kakor

je zaslužil. Od tedaj je veliko nepoklicanih odložilo liro, ki ni dala nikdar prijetnega glasu in posvetili so se drugim strokam, kjer bodo sebi in narodu več koristili. Od tiste dobe so začeli naši pesniki previdniše peti in bali so se vsako še tako nenaravno zvarjeno pesem objaviti, vedeli so namreč, da na Dunaji preži nevsmiljen oster kritik, Stritar! In res, odkar je njegov glas obmolnil, začeli so se nepoklicani že spet oglašati in s svojim prisiljenim nenaravnim petjem kvariti Slovincem zdravi okus, ker ni ga, ki bi glas povzdignil ter jim posvetil, kakor zaslužijo, ni ga, pravim, Stritarju naslednika! Zatorej se pa res čudim, in ne morem nikdar se načuditi, kako in zakaj so naši mladi leposlovci in pisatelji zapustili Stritarja in njegov Dunajski « Zvon » ter obrnivši mu hrbet ustanovili brez njega novi « Ljubljanski Zvon ». Tu ga imaš! Ne vem, da še enkrat rečem, ne vem zakaj. Ali so si bili morda v svesti, da so oni boljši kritiki, spretniši leposlovci kakor Stritar? Do zdaj niso tega še pokazali. Ali boljši pisatelji? Za eno nit ne. Da mičniše in lepše govoré? Do zdaj mi ni bilo mogoče še kaj takega zaslediti. Temveč iz lastne skušnje vem, da je bila mladina nekdam strastno zaljubljena v Stritarjev « Zvon », za Ljubljanskega dvojim, ali se toliko zanima. Kaj tedaj? Boš rekel, da je bila Stritar-

jeva nestrpnost in nepristranost, ali bolje njegova značajnost in nesebičnost? Na to vprašanje obmolknete, kaj ne? In res, še zdaj ne morem in ne morem umeti, zakaj.

Stritar je bil kritik, leposlovec, vrednik, pesnik, pisatelj, vse to ob enem in ni ga, ki bi ga v vseh teh strokah dosegel. Vse, vse, kar je pisal in kakor je pisal, odobrujem in občudovaje priznam in navdušeno bi mu podal desnico v večno zvezo, hodil bi ž njim in celó slepo za njim, ko bi se mogla v eni reči pogoditi; a ta reč, vem, je najpoglavitniša, ker zavzema vse človeško mišljenje in delovanje; vem, da ko bi ga razloživši mu pogoje prosil, naj skleneva mir, bi se sicer prijazno, a z odločnostjo od mene obrnil, rekoč: Prijatelj, tega pa nikakor ne, na vekoma ne bo med nama miru. Kteri pa je ta nerazvezljiv vozle? Nazori so, načela, ktera Stritar zastopa in zagovarja, edino le ta, ne več, ne manj. Res, le ena točka, a ta je najvažniša, taka, da za njo vsak značajan mož žrtvuje življenje in večnost. Načela so nam različna, v teh se ne zlagamo in se na veke ne bomo zlagali. A prav za to se Ljubljanskim Zvonovcem čudim, tako da se načuditi ne morem, zakaj jim Stritar ni vgaljal. Ali izpovedajo morda druga načela od Stritarjevih? Ne, marveč se tudi v teh do zadnje pičice zlagajo ž njim.

Načela, načela, po katerih moramo mišljenje in delovanje človeško soditi in ceniti, ta nas ločijo. Stritar jo je s svojim pisateljskim vozom zakrenil na novo, popolnoma novo pot, koja je bila pred njim Slovencem neznana, ker je bila popolnoma nasprotna njihovemu narodnemu značaju, veri in prepričanju; a zakrenivši jo, potegnil je za saboj pisatelje in pesnike in tako bistveno pretvoril naše mlado slovstvo.

Akoprav je Stritar še le leta 1870 s svojim Dunajskim « Zvonom » začel razširjati svoja načela med Slovenci, vendar je že prejšnja leta večkrat povzdignil glas, in si tako že pred pot vgladil do občinstva. To pa se je posebno zgodilo l. 1866, ko je z Jurčičem omislil novo izdajo Preširnovih poezij. V predgovoru tej izdaji izrekel je originalno, do tedaj ne še slišano oceno o Preširnu in njegovih pesnih; že takrat je vdaril na struno, na ktero je pozneje vstrajno godel. In res, kaj je slovensko slovstvo brez Preširna? Ali mu ni on duša, duša posebno slovenskemu pesništvu? Brez Preširna marsičesa pri nas bi ne mogli še razumeti ne; on nam daje prav za prav ključ do vseh naših boljših slovstvenih proizvodov. Izvemši enega ali dva je Preširno ime edino, s katerim se moremo pred tujci ponašati. In res, kdo more dovolj občudovati spretnost njegove lire? Kako naravno in resnično nam opi-

suje življenje, ne sicer onega zunanjega, katero le s čuti pojme vsak površen brezsrčen posvetnjak, ampak notranje življenje, ki se tako zanimivo in mično, tako mnogolično razvija in vrši v srci človeškem? Kje bomo našli pesnika, ki bi nam zvestejše in resničniše označil človeško strast s svojimi spremembami, s sladkimi in grenkimi nasledki? Ki bi nas globoče vpeljal v skrivnosti naše narave? In kako lepo, kako mično razvrstuje svoje podobe, kako originalno slika svoje obraze in kako miloginljivo nam vpodablja svoje čute, ž njim oživlja mrtvo naravo in jo tako navdihuje, da se vse nekako ž njim joče in žaluje. Ne, ne, kakor Preširen ni še pel nikdo na Slovenskem in najbrže tudi ne bo več; oblika mu je tako dovršena, tako čarobna beseda, da ušesu doni kakor nebeška harmonija. Jaz, predragi prijatelj, se mu ne morem načuditi in ko sem bral njegove pesni, zdi se mi vse, kar so drugi med nami peli, tako nekam vsakdanje in prozaično, da me nikako več ne mika. In ko bi mene postavili sodnika našim pesnikom, bi odločil Preširnu med vsemi drugimi najviši sedež, vsaj toliko viši nad vsemi, kolikor je Triglav viši nad Krnom.

Toda o tem Preširnu je prevladalo v slovenskem občinstvu do dobe Stritarjeve mnenje, ki v obče ni bilo vgodno nameram Stritarjevim. Slovenci so namreč

govoré o Preširnu ločili obliko od vsebine, kar se mora ločiti pri vsakem umetniku. V obliki je bil Preširen vsem onim, ki so kaj razumeli in ne slepo in strastno sodili, nedosežen, v tem pesnikom slovenskim prvak in vzor, ktereга kot takega nikoli ne moremo dovolj občudovati in posnemati. Toda od oblike različna je vsebina; ta pa se je v Preširnu obsojala. In zakaj? Ker se bavi z ljubeznijo, edino le z ljubeznijo. Ljubezen? Jo bomo li obsodili? Ne le je ne bomo obsodili, marveč ona je med vsemi čuti najblaži. Saj brez ljubezni ni življenja, ne hotenja, ne delovanja. Ona veže in edini v mogočno skupnost posamljene moči, ona lajša bolečine, ker jih deli, nam spremeni solzno dolino v nebeški raj. In ta ljubezen, ona je mati vsem drugim čutom, iz nje se nam rodi upanje, hrepenenje; brez nje se nič ne giblje, nič ne obstoji, da, celó jeza in sovražstvo se redite iz ljubezni. Ljubezni čut je kakor iskrica vse ogrevajoča in oživljavajoča, iskrica, ktero nam je v srci vžgal Stvarnik, da se v tem prognanstvu zavedamo, kje je naš početek, kje naša prihodnja domovina, tam, kjer gorí večna ljubezen. In tedaj pesnika ljubezni bi obsojali? Obsojali Preširna?

Toda treba je pred vsem dobro se razumeti, in da se dobro razumemo, treba nam dobro stvar razločiti. Ljubezen je nam-

reč različna po različnosti svojega predmeta in namena. In tako govorimo tudi o ljubezni, kateri je ime spolovna, ta se rodi med osebama različnega spola, kateri spolovno združi v ploditev in ohranitev človeškega rodú. Tudi ta ljubezen je dobra, ker naravna, ona ima namreč svoj početek v človeški naravi sami, ktera je spolovno razdvojena, tako da sta spola druga na drugega navezana, in se drug drugega med seboj vsovršita. Ker je pa ta različnost spolovna v naravi vtemeljena, zato je njen početnik Stvarnik sam, ki je početnik narave. Zato je pa tudi ljubezen spolovna, izvirajoča iz narave, vpostavljena od Boga Stvarnika. Toda bodi ta ljubezen še tako naravna in blaga, vendar zabiti ne smemo nikdar, kaka je njena svrha. Ta je, kakor smo rekli, ploditev človeškega rodú. To plojenje pa se sme vršiti le po oni postavni, javno priznani zvezi, kateri pravimo zakon. Tako vsaj učé in menijo narodi vseh časov in krajev; nikjer ni namreč dovoljeno človeku spolovno se družiti po živalsko; in ako se kaj takega zgodi, je tako početje zabileženo kot nesramno, nenravno.

Vprašal bi morda kdo, zakaj so spolovni ljubezni ovake ovire postavljene, zakaj bi se ne smela prosto in samovoljno javiti? Ali niso morda to predsodki poddedovani že iz temnih, vražastih časov sred-

njega veka? Prazni predsodki? Odgovarja naj vam človeška narava, o vi, ki tako radi govorite o predsodkih. Ali ni resnica od vsakega priznana, da je človeku narojena neka naravna sramežljivost, ktere se ne more nikdo iznebiti in ne tajiti, naj še toliko protivi naravnemu čutu?

M. Da, da, to se mi zdi, da tajé nihilisti, g. doktor! Ne zamerite, da Vas motim. Nihilisti, kakor sem bral nekako ondan v « Pismih iz Rusije », ki so tù tiskana v nekdanjem Dunajskem « Zvonu ». « Kaj je sramota? » vpraša tam nihilist. Ogdovor: « Pojem čisto relativen ».

J. Tajé? Recimo bolje, silijo se tajiti, ker tajiti ne morejo. Toda zdaj poslušaj dalje iz pisma: Ta sramežljivost se kaže pa posebno v človeških plodilih, ali v onih udih človeškega telesa, kateri služijo v pोजenje rodú. Zatorej se pa tudi to pोजenje zakriva v temno skrivnost, ker človeka je sram kaj takega očitno činiti. Od kod to? Od kod ta sramežljivost? Gotovo le od tod, ker se pोजenje ne vrši primerno človeški dostojnosti. Kako ne? Človek je namreč bitje obstoječe iz duše in telesa, ta dva sta bistvena dela njegove narave; a blaži princíp v človeku je duša, ker je enovito bitje, mislivo in hotno, ona je dejstvujoča in oživljajoča forma telesa človeškega; zatorej se spodobi, da ona vlada v človeku, da je ona princip vsem činom

človekovim, da se brez nje ali brez njenega povelja v njem nič ne gane. Toda priznati moramo žalostno resnico (od kod to izhaja, nečem tu preiskovati), da v človeku prevladuje meseni princip, večkrat proti izrečenemu povelju voljinemu, meso je duhu vporno in nevbogljivo, noče se mu podvreči in njegova slast povsod prehitava prosto določitev voljino. A prav ta prikazen je v človeku neredna, nepostavna in nedostojna. Zatorej se je človek sramuje, ker vidi v tem dušo nezmožno in ponižano. Ker se pa ta vpornost najhujše v plodilih razodeva, in je v teh najnevkrotniša, se človek prav teh najbolj sramuje. Zatorej pa človeštvo nekako občuduje ter posebno časti tiste, ki se vkrotivši meseno vpornost odpovedó spolovni slasti. Devišstvo je bilo vedno in posebno čislano pri vseh narodih.

M. Ne pri « Zvonovcih »; vboge stare « device »!

J. Poslušaj dalje: Človeštvo je deviški stan vedno smatralo za nekaj junaškega ter obdajalo ga z nebeško glorio. Drugim pa, ki se čuté poklicane v plogenje, se je dovolilo to kakor sem že rekel, le s tem pogojem, da se javno družijo v zakon in da zunaj tega nemajo staviti plodivnega čina, zatorej pa tudi ne spolovno ljubiti se, ker ta ljubezen ni nič drugega kakor naravno pripravljavna k

onemu činu. Ljubezen ta je dovoljena kot pričetna ali vvodna tudi onim, ki resno mislijo v kratkem skleniti zakonsko zvezo. Prostim pa in ki ne mislijo resno in kmalu v zakon stopiti, je prepovedana, zatorej pregrešna, ker ne služi svrhi, v katero je človeku vrojena, in tako nasprotuje naravnemu redu. A posebno pogubna je taka ljubezen nezreli mladini; ako se začne za njo vnemati, jame mladenču polniti domišljijo z nečistimi podobami, otrovi mu nepokvarjene živce, izsreblje živeljni sok. Zatorej pa mora vsak pravi odgojitelj pred vsem zapomniti si prevažno svarilo: ne dajaj mladini v roke zaljubljenih pesnikov, ni večje nevarnosti za mlado srce!

M. Toda drugače razume to reč Stritar. Glejte, kako piše: « Ne bati se, mladenci! Pridigal vam ne bodem; v kako razmero vam je stopiti s tem svetovnim čutom, učili vas bodo vaši roditelji, izpovedniki, verski učitelji, njih poslušajte. Moj svēt je ta: Ako že ljubite, ljubite na skrivnem, na dnu srca, tam naj gori večna lučica, katero ste prižgali svojemu angelu, svojemu idealu, skrivna ljubezen, najboljša ljubezen! Kaj treba vedeti svetu, kdo je vaša boginja, kake « laske » ima, oči in usta! Kako vas « peče bolečina », kako zdihujete po noči in po dnevi... Ako torej ljubiš, mladeneč, ljubi za-se; ne izpostavlja svojih sladkih ali britkih čutov

v posmeh tujim ljudem, ki imajo vsak svoje potrebe in opravke . . . » Tako podučuje Stritar mladino !

J. Da, da, tako se uči v listu, ki je pred vsem namenjen mladini na viših in srednjih šolah. Ljubite, kaj ne, ljubite, dijaki ! Čemu ljubiti ? Je-li morda ona ljubezen nekako nedolžna šala, katero si sme vsakdoovoljno privoščiti ? Tako učite, gojitelji mladine, to je vaša nprav ! In žalibog, da si tak nauk mladina predobro v srce vtisne. Večkrat sem že videl, preljubi moj, kako je že gimnazijalec ves vtopljen v tako ljubovanje. Peto- ali šestošolec, otrok, ki zna komaj grško brati, izvolil si je « svojo »; in tedaj sanjari in blede noč in dan, pesnikuje, žaluje, toži luni in zvezdam svoje gorjé, pri tem pa zanemarja šolske naloge, in jame vidno hirati od dne do dne. Začne ljubiti — dasiravno sme upati, da mu bo še le za deset ali dvajset let mogoče s svojo « boginjo » v zakon stopiti; dve ali tri leta še na gimnaziji, pet ali šest let na vseučilišči, potem spet kaj časa, predno stalno do kruha pride, to ti je čas, v katerem se ona lahko desetkrat moži, in on postane ji saj tudi tolikokrat nezvest. Glej, vse to ga še loči od izvoljene, in vendar kaj takega naši osrečevalci in odgojevalci mladine ne le ne obsojajo, ampak celó priporočajo ! Sad takih nauk je lahko videti vsak dan. Le

poglejmo našo učečo se mladino; kako nam hira in blede; nekdam je bil najlepši kinč mladeničev rudeče lice in vedro oko. A zdaj beži gledat, srečaval boš po ulicah mladeniške postave brez vse živahnosti in življenja, motne oči, zgrbančeno čelo, blede lica; vse ti znanuje žalostno zamišljenost in obup; kmalu ne bomo drugega imeli, kakor fantaste, same fantaste, grobove od zunaj pobeljene, od znotraj smrdljive! O za Boga, tužna slovenska domovina! da nimaš drugih odgojiteljev svojim najnežnim cveticam, da strupena slana grde poltosti že v prvem cvetu posmodi tvoje najlepše cvetke! A tako je in drugače ne more biti, dokler se tako uči in po lepoznavanskih listih (ali kali!) tako piše.

Toda predaleč smo že skoro zabreli. Hotel bi ti nadalje brati iz prijateljevega pisma, pa kakor vidim, se jame že temniti; zatorej pa odložim nadaljevanje za prihodnjič. Nocoj stopiva še gor na vrh, kmalu bo že začela luna izza Nanosa vsahajati. Imela bova krasen pogled.

M. Da, gospod doktor, prav rad grem.

Deseti večer.

— Preširnova ljubezen ; je pregrešna. Načelno zagovarjanje njegove ljubezni po Stritarji. Preširen in Stritarjev idealizem ; ta ni krščanski idealizem, ampak novejši panteistični. Spinoza, Hegel. Nepremagljivo nasprotje mej duhom in materijo. Vsodno hrepenenje po večno nedosežnem. Preširen, oslepljen tič. —

J. Danes pa hočem dalje brati prijateljevo pismo.

M. Zadnje, o čemer smo govorili, je bila ljubezen, bolj prav, nespametno ljubovanje.

J. Da, in sicer o oni predčasni, nezreli ljubezni, ktero občni npravstveni čut obsoja kot pregrešno. In zdaj čuj dalje : Tej ljubezni je bil Preširen vdan, sužen od mladih let, skozi celo življenje, a zakona nikdar ni sklenil. In to ljubezen Preširen opeva, nobene druge, opeva pa kot pravi lirik, tako namreč, kakor jo je sam v lastnem srci občutil. Ljubezen ta ga je mladega navdušila sè strastnim ognjem, odprla se mu je pevska žila, pevati je začel slavo svoje izvoljene. A izvoljena ga ni poslušala, ljubezen nevslušena je vzela pesniku up, napolnila ga z britko skrito ironijo proti izvoljeni, postala mu je zoprna,

in ker ona mu je bila bogstvo, z eno besedo vse, ga je ljubezen nevlíšana sprla ne le z njo, ampak tudi s vsem svetom. Peza celega sveta in vse gorjé mu je težilo srce. Pod to pezo pesnik obnemore, vgasne mu upa zadnji žarek, on obupa in išče srcu hladila v morji pozabljivosti, v katero ga vtaplja vino, v katero ga sprejme črni grob.

Tako Preširen, in prav take njegove pesni.

Kaj tedaj?

Sodba ni težka. Preširen je ljuboval pred časom, brez pravega namena, brez zakona, zatorej je ljubezen njegova protinaravna, pregrešna. In ker je ta ljubezen v pesmih njegovih vpodobljena v najlepši čarobni obliki, rečemo lahko: Preširen nam v zlati, umeteljno izdelani posodi podaja strup pregrešne strasti. Oblika je tako dovršena in čarobna, da se ušesu glasi kakor nebeška harmonija, se polasti čutov, vname kri in omami duha: zatorej se je mislilo nekdam, kdor hoče brati Preširna, bodi trezen, um njegov imej v oblasti domišljijo, bodi že skušen, priletan, da pozna življenje in ljubezen pravo in pregrešno v vseh njenih posledicah. Mladina pa neskušena, vroče krvi, bujne, nevrotne domišljije, lahkoverna, pusti Preširna, da omamljena od njegove zapeljive lire se ti ne vname v srce ogenj strasti, ktera pred ča-

som popari in spodjé tvoje duševne in telesne moči in te spravi v zgodnji grob. Toda nam je po tem takem morda namen Preširna v pekel obsoditi? Nikakor ne. Preširen je bil vbog nesrečen človek, v katerem je divja strast zmogla nad razumom in ga podjarmila, bil je torej eden tistih, kakoršnih večkrat med grešnimi ljudmi nahajamo. Zatorej pa ga nikakor nočemo obsoditi, marveč pomilujemo ga in prosimo: Bodi mu Bog milostljiv. Pomilujemo ga temveč, vidé, kako je svojo res nenavadno pesniško nadarjenost, kakoršne še noben Slovenec ni imel, večkrat zlorabil in se valjal po blatu poltosti in pregrešne ljubezni, vidé, kako je svoje darove v najlepšem cvetu možke starosti zapravlil in pogreznil se v prerani grob. Velik nam je Preširen . . . občudovanja vreden, pa še mnogo mnogo veči bi bil, da bi bil čistega mišljenja in da bi ne bil te velikosti omadeževal s pregrešno strastjo. Zatorej pa še enkrat rečem: Pomilujemo ga — Bog mu odpusti!

Toda vse drugače je nesrečnega pesnika strast zagovarjati in celó načelno poveličevati. In kaj takega, trdim, predrznil se je Stritar v omenjenem predgovoru k Preširnovim poezijam, katerim je, kakor veš, omislil z Jurčičem novo izdajo l. 1866. Stritar je namreč prevzel veliko nalogo, med Slovenci širiti in trditi idealizem. A

dobro vedé, da se vse slovensko slovstvo vrti okoli Preširna kot največega pesnika, skušal je pred vsem Preširna po svoje tolmačiti; hotel je namreč že v Preširnu najti idealizem: naš pesnik mu je največi, najblaži idealist. In tako si lahko mislimo, kako je predrugačil in poveličal podobo Preširnovu; vbogi, zaljubljeni, obupani Preširen se v Stritarjevem idealizmu obožuje.

A vprašati bi znal kdo: Stritar idealist? Da, idealist, in prepričan sem, da on sam se tega ne sramuje, ampak stavi ravno v to svojo največo čast. Da mu je bila pred vsem svrha, idealizem širiti po Slovenskem, to je sam že večkrat očitno priznal; tako tudi v svojem sestavku: «Zgodnja Danica» in «Zvon», v četrtem letniku Dunajskega «Zvona». Piše tako-le: «Gosp. S. nas prijazno opominja, kaj smo pisali v vabilu o «Zvonovi» nameri, da se hoče naš list krepko boriti za idealizem in pobijati materijalizem. Kar smo tam pisali, pisano je iz globočine našega prepričanja, in temu prepričanju se nismo do sedaj izneverili nikjer in nikoli, tega nam je priča ves «Zvon». Da je torej Stritar po lastni izjavi idealist od pete do glave, se ne dá več dvomiti. Določiti nam je le, kak idealist je on, kak njegov idealizem. Toda ravno to vprašanje je oni gordijski voz, ktereга do sedaj med Slovenci še nikdo se ni predrznil razvozlati, osodepolni

vozel, da bi ga vsaj kdo presekal! In Stritar dobro vedé izognil se ga je, kakor sam na omenjenem kraji nadaljuje: « Ali tù je zopet druga težava? Kaj je idealizem in kaj je materijalizem, kaj je moralno, kaj nemoralno, o tem bi se » Zgodnja Danica » in » Zvon », g. S. in tega lista vrednik, težko kedaj do dobrega sporazumela. Nam se tudi ne zdí, da bi bilo tako sporazumovanje » Zvonova » naloga. Toda pustimo to pravdo, ki bi ne imela ne konca, ne kraja ». In tako se je pravda pustila, beseda » idealizem » je bila srečna parola mirú in sprave med » Zvonom » in » Danico », beseda » idealizem », pravim, akoravno je med Stritarjevim in g. S.-ovim idealizmom nič manjši razloček, kakor med nebom in zemljo. Zatorej ne vem, komu bi bolj zameril, ali Stritarju, ki je znal svoj » idealizem » tako spretno zakrivati, ali pa g. S-u, ki se je dal z zapeljivim imenom » idealizma » tako oslepiti, kakor otrok z bliščečo igračo, za katero je pripravljen dati s sebe suknjo in srajco. Ali res ni vedel g. S., da je tako Stritarju in » Zvonu » izdal svojo vero in narod in zgodovino njegovo? Toda nazaj k Stritarjevemu » idealizmu ». O tem pravi, da bi se on in g. S. » težko kedaj sporazumela ». In jaz mu pritrdim: na vekoma ne, kakor Bog in hudič ne. Hotel je namreč Stritar reči, da » idealizem » je dvojen; prvič

oni, kterega imenujemo krščanskega; «idealizem», kterega pridiga in skusi vresničiti v človeštvu krščanstvo, ki v greh in poltost pogreznenega človeka spopolnuje in blaži, da ga pripelje enkrat k čeznaravnemu koncu, kterega ima človek doseči, kakor uči razodenje, v gledanji božjem. Da ta «idealizem» Stritar zagovarja, tega ne bo gotovo nikdo trdil, kdor le površno pozna njegove spise; tudi mislim, da bi ga ne mogel bolj razžaliti, kakor mu kaj takega očitati; in saj kaže vsaka stran, rekel bi, vsaka vrsta «Zvonova», da ni imel Stritar drugega namena, kakor pobijati krščanska načela, spodkopavati slovenskemu narodu vero, ktere se zvesto drži že tisoč let. O tem idealizmu torej ne govorimo. A zgodovina pozna še neki drug idealizem, onega namreč, ki se je zadnji čas razvil posebno na Nemškem. Ne more mi biti tukaj namen natančno preiskovati, kje se je ta idealizem spočel in porodil, in koliko je ta ali oni novejših filozofov donesel k njegovemu razvoju. Kakor že veš — saj nisi tujec v novejši filozofiji — sklepal je žid Spinoza iz načel 16. in 17. stoletja dosledno novi panteizem ene substancije, kteri je dal dva pridevka (atributa): naravo (snov) in mišljenje. Iz teh dveh pridevkov porodila sta se dva otroka: materijalizem in naš ljubi idealizem. Prvi taji duha, Boga, vse tran-

scendentalno, drugi taji resničnost materije, in pravi, da je ona duh ali prav za prav mišljenje, katero se razvija in javi v človeku. Materijalizem kaže resničnost v materiji, idealizem v mišljenji, materijalizem v snovi, idealizem v misli. Proti vmazanemu materijalizmu se po vsi pravici obrne jeza Stritarjeva, in res, kdo bi z vsemi močmi ne pobijal nauka, ki taji dušo, prostost volje in vse više duševno življenje ter stavi človeka v eno vrsto z živaljo? Zatorej pa Stritarju kot sovražniku materijalizma čestitamo in mu veseli kličemo: Prosit! A namesto materijalizma Stritar povzdigne zastavo idealizma. Je-li to srečna zamena? Vredno je, da si ta novejši idealizem bolje ogledamo. Po Spinozi, kateri mu je postavil temelj, so razvili ta idealizem posebno nemški filozofi, ki so po Kantu modrovali, Fichte, Schelling, pred vsemi pa Hegel. Idealizem Hegelov pozna le eno stvarino, ktera je neskončna; to imenuje on logični pojem, ki je bil začetkom prazen, a začel se je razvijati in s tem se določevati in razločevati v posameznosti in tako polniti se. Vse reči torej in tudi posamezni ljudje niso nič drugega, kakor prikazni enega in istega neskončnega bistva, oblike, v katerih se neskončna na sebi pôrna vsebina, določuje in polni.

In to razvijanje se godí neprenehoma in se bo vršilo na vse veke, ker neka

skrivna osodna moč sili logični pojem, da stopi iz prazne veseljnosti v bogato raznovrstnost, tako se bolj in bolj spolnaje. Toda logični pojem kot neskončen mrje (hlepi) po neskončni popolnosti, ker pa te nikdar ne more vhiteti, posamne reči neprenehoma vničuje in nove vstvarja ali se prav za prav on sam vedno v novih oblikah prikazuje; tako se bo godilo na veke; na veke logični pojem ne bo dospel do neskončne popolnosti, v kateri bi se spočil, zatorej bo pa tudi na veke hrepenel po nedosežnem idealu.

Prenesimo zdaj to filozofijo na Preširna. Kakor vsakdo izmed nas, tako tudi Preširen ni bil družega, kakor posebna prikazen neskončnega logičnega pojma. V njem se je, kakor v drugih inteligentnih bitjih, neskončno bistvo posamljeno zavedelo; kakor v drugih ljudeh, je tudi v Preširnu neskončno bistvo vpoznalo od ene strani vzor, po katerem mora hrepeneti, a videlo tudi od druge strani, kako daleč je še, neskončno daleč od vzora, ker življenje in sedanjost nikako se ne vjema z idealom. Od ene strani neskončno popoln ideal, od druge strani nezmožnost doseči ga, in vendar nestrpljivo silna, ker vsodna, želja doseči ga. Tedaj večno hrepenenje po večno nedosežnem. To je nasprotje v človeku, ki je bistveno vstvarjen v dosego vekoma nedosežnega. Človek

sam je torej samemu sebi živo nasprotje. A vendar vse to je naravno, nujno, tako da drugače ne more biti — da, vse to je božje, saj človek sam je neskončno bistvo po neskončnem spopolnjenju vekoma hrepeneče. V posameznem človeku vidiš bogstvo samo, mišljenje, hlepenje, up in stok, solze človekove, vse to je božje; logični pojem ali večna substancija misli in hlepi in upa in stoče in se solzi, zastonj, na vse veke zastonj dihteča po nedosežnem idealu. S kratka: zgodovina človeškega življenja je zgodovina logičnega pojma ali idealističnega boga. Taka božja prikazen v človeški podobi bil je Preširen. Kako ne? Vprašaj Stritarja. On ti tako-le modruje: «Vsak človek, ki ne plazi kakor brezumna žival po zemlji . . . ne more, ko bi tudi hotel, sprijazniti se z življenjem, kakoršno je: Vstvaril si je v prsih ali prav za prav prinesel je s seboj na svet podoba, ideal, kakoršen bi moral biti človek, kakoršno življenje. Ta podoba, ideal, mu je last, ktera ga spremlja skozi življenje». Kaj misliš, da je Stritarju ta podoba, ta ideal? To je tisti ideal neskončne popolnosti, po katerem na veke zastonj hrepeni logični pojem. Kaj ne, da je tako? Poslušaj, kaj dalje pravi: «čuti, kar je onstran, da mu bo večno nedosežno . . . njemu je disharmonija vir globoke srčne otožnosti in neskončnega hrepenenja». In: «to hrepe-

nenje (po izvoljeni devici) je simbol hrepenenja po nedosežnem idealu ». Zatorej pa « taka v pravem pomenu poetična ljubezen pesnikova mora biti nesrečna ».

Ljubezen Preširnova do izvoljene bila je sicer resnična, toda ona ga je tako rekoč vzbudila, mu srce odprla in hrepenenje po nji bilo je vvodno hrepenenje po idealu, je prav za prav odvalilo kamen od srca, da se je odprl vir neskončnega hrepenenja, katero je moralo na dan preje ali kasneje. Zatorej je pa « otročje vprašanje, kaj bi bilo, ako bi vslišana bila Preširnova ljubezen ». To nesrečno hrepenenje po idealu, nesrečno pravim, ker po nedosežnem idealu, bilo je v Preširnu vsodno, da se mu ni mogel ogniti. Ker kakor je na eno stran « prinesel seboj na svet podobo, ideal, kakoršen bi moral biti človek », tako je na drugo stran vržen v realno zivljenje, ki « se nikakor ne strinja s podobo, katero nosi v prsih ». Torej kakor eno, tako tudi drugo je bilo od njega čisto neodvisno, bilo vsodno, ker našel je oboje že tako in ni mu ostalo drugo kakor vdati se neizogibni vsodi. In res, on bi sicer to nasprotje, to disharmonijo med idealom in svetom rad vgladil; toda, « ko pogleda v samega sebe, žalosten vidi, da tu on ne zadostuje idealu, in čuti slabost svoje volje, ker tudi njemu ni mogoče, popolnoma se oprstiti mate-

ri je, ki ga teži in vleče k tlam; čuti, da njegove moči imajo ozke meje, pa kar je onstran njih, da mu bo večno nedosežno, zastonj mu je trud in hrepenenje, ko vidi in čuti vse to, nazadnje mu je še vera v sebe vzeta». Poglejmo bolj natanko te besede. Hotel bi pesnik zadostiti idealu in premoči nasprotje, v katero je vržen, katero sam v sebi nosi, nasprotje med idealom in realnostjo. Toda v tem življenji mu ni mogoče, ker da doseže svoj ideal, bi se moral oprostiti materije, česar pa ni v stanu v tem življenji, torej obsojen je vsaj do smrti nesrečno hrepeneti. Smrt še le oprostivši ga materije ga zna pripeljati do zaželenega ideala. Zatorej mora pa željno smrti pričakovati, da, mora z vso močjo materijo moriti, da tem preje pride do ideala. Postojmo malo tu. Ideal človekov je torej tak, da loči človeka od materije in ker ideal ni nič drugega kakor človek v najviši popolnosti, ki mu je mogoča, zatorej človek, da bode pravi popolni človek, mora biti prost materije, tedaj brez telesa, tedaj tudi bistvo človekovo je čist duh. Duh in materija sta v človeku v to zedinjena, da se pred ko mogoče ločita. Zatorej pa to zedinjenje nikakor ne more biti bistveno, da bi se mu reklo človek, ker človek doseže svojo popolnost le ločen od materije. To zedinjenje je in mora biti le vsodno. Mate-

rija je duhu bistveno sovražna in duh je v njej kakor v ječi. Materija ima svoje nagnenje in teži k tlam, duh hrepeni kvišku, proti idealu. Zatorej pa duh telesa ne more imeti v oblasti, ker zedinjenje je zunanje, a ne notranje v eno bistvo. In tako materija v človeku divja po svojih slepih zakonih, duh pa to prenaša in trpi in neprenehoma želi oproščen biti. Človek za čine svojega telesa, zakonu sile podvrženega, ne more odgovoren biti, ker telo mu je bistveno sovražno. Glej tukaj v človeku idealizem, ki poltost in mesena djajnja v človeku načelno opravičuje.

Toda, ali ne priznamo tudi mi v človeški naravi boja med materijo in duhom, in da materija duha ovira od popolnosti. Da, priznamo, a učimo, da to nasprotje izhaja le od izvirnega greha, da je to nerednost v človeku, ktereга bistvo je iz telesa in duha, nerazdeljivo zedinjenih v eno celoto in da človek svoj ideal le kot dušnó-telesen doseči more, da ločenje telesa od duše je, ker protinaravno, tudi protičloveško. In zatorej, akoprav je v človeku razprtje, je vendar človek premoči more; ta mogočnost je v naravi človeški vtemeljena, ker je duša forma telesa, in se dá, če tudi ne vselej po naravni poti, vsaj pa po čeznaravni vresničiti. Toda vse drugače je reči: ako hoče doseči svoj ideal, mora se popolnoma opro-

stiti materije; tû je načelno nasprotje med duhom in telesom v človeku, to ga razdeli v dva dela, katerih vsak za-se ima svoje posebno bistvo, svoje moči, svoje težnje, tukaj je večno nemogoče podvreči materijo duhu, da bi človek kot dušno in telesno bitje dosegel svojo popolnost, svoj ideal. Kjer je namreč v bistvu absolutno nasprotje, tam jestvo ni bistvo, ampak pravi absurdum, nemogoče torej tudi doseči tukaj ideal. Zatorej je tukaj, kakor smo dokazali, izrečen pravi dualizem, ki politost načelno opravičuje.

Kaj tedaj iz vsega posnamemo? Preširnova nesrečna ljubezen in obup, vse je bilo vsodno. Vsodno, da je ideal prinesel na svet, vsodno, da je našel svet in sebe tako daleč od ideala, vsodno tudi, da mu ni bilo mogoče premoči nasprotja, vgladiti disharmonije med idealom in življenjem, ker materija je bistveno duhu nasprotna, in dokler je ž njo, to je celo življenje, je absolutno nemogoče ideal doseči; a najbolj žalostno je ono vsodno hrepenenje po večno nedosežnem; sila ga je nestrpljivo gnala doseči, kar se absolutno zgoditi ne more, ker vse bi bilo še dobro, le da bi se bil mogel vbrantiti onemu nesrečnemu, nerodovitnemu hrepenenju. Vsodina sila ga je torej gnala, da je ljubil, da je vsled ljubezni jel hrepeneti po idealu, vsodina sila, da je ljubil brez vspeha, da

je upal, zastonj upal, obupal; vse je moralo tako biti, on je moral trpeti, upati in obupati. Saj lastna natora in okolnosti vstvarijo nekterega pesnika tako, da je posebno občutljiv za žalost in trpljenje, kterega je obilo po « tej solzni dolini ». Kakor čebela iz slednje cvetice méd, srka on strup in otožnost iz vsake stvari in prikazni. In surovi ljudje imajo navado, da oslepé ptiča, da jim slajše poje. Tak pesnik je pravi mučenik človeškega rodu. ker vzame vse naše gorjé, prepevaje ga v sladkih pesmih, ktere nam topé otrpla srca, on trpi, da se mi veselimo. Tako Stritar.

Tak je bil torej Preširen, od vsode oslepljen tič! Kdo ne razume? Ako je torej vse tako moralo biti, kdo bi se predrznil Preširna obsoditi? On ni ničesar prosto ravnal; znašel se je v nesrečnem nasprotji med življenjem in idealom, po kterem je moral zastonj hrepeneti. Njegovo življenje prav za prav je božja tragedija, glas večno nesrečnega, nerodovitnega hrepenenja.

Tako najdemo tukaj Preširna v božjem svitu, božja je njegova prikazen, up njegov in obup....

Vprašam torej: Ali se more bolj načelno in popolnejše obožiti človeka, pravim človeka Preširna, ž njim njegovo ljubezen ali strast, njegov up in slednjič celo

obup? Preširen, pregrešni ljubezni vdani
Preširen, strastni, do smrti strastni, v lju-
bezni in vinu razdjavši se Preširen se nam
postavlja v boga, ktereга posnemajmo!
Mladina slovenska, čitaj, ljubi, obupaj, vse
to je blago, je sveto, je božje. Toda do-
volj bodi za nocoj. Prijateljevim besedam
rad pritrdim od prve do zadnje.

M. Da, tudi meni se zdi, da se je
češčenje Preširnovo predaleč gnalo.

J. Da, še enkrat rečem: Vsakomu
svoje; tako tudi Preširnu, kar mu gré. A
ne dajmo se od njegove pesniške prave
velikosti tako oslepiti, da molimo njegove
strasti in tako zatajimo vest ter božjo in
nравstveno postavo.

M. Prav močno želim slišati, kaj še
nadalje piše Vaš prijatelj.

J. Pojuternjem te pričakujem, Mirko.

M. Pridem prav rad, gospod doktor.

Enajsti večer.

— Dalje o Preširnovi ljubezni. Neredno poželenje je madež v človeški naravi. Prosta volja in poželenje. Trojno poželenje. Spolno poželjivost je najteže brzdati. Kdor se jej vda, se popolnoma polasti vseh njegovih dušnih vzmožnosti. To vidimo najjasniše pri Preširnu, ktereга je gnala v obup. Kako je Stritar strast pri Preširnu poveličal; taki nauki nevarno vplivajo na mladino. Zaljubljenost naših pesnikov, resnična in domišljena. —

M. Ne zamerite, g. doktor, danes sem došel malo prekasno. Tam dol na cesti sem srečal dva pijanca; kakor dve zverini sta se trgala in klala, komaj smo ju strgali raz sebe. Res, strašen je človek, ko se odpove pameti.

J. Imam že pripravljeno pismo; zdaj pa le sedi sémkaj zraven mene in poslušaj: O brezverci, je bilo li treba pribežati k idealizmu, da razumete in razlagate Preširna in tako iz revnega človeka naredite malika, ktereга mladina moli in posnemaj! Nam pa, da Preširna razumemo in tolmačimo, ni treba veliko modrovati. Vemo namreč, da je človek bitje iz duše in telesa sestavljeno. Primerno dostojnosti človeške narave je, da je telo, materija, pokorno duši, ki je v človeku blaži princip.

A skušnja nas uči, da to ni tako ; zato smatra človeštvo to nerednost kot madež človeške narave ; krščanstvo pa pravi : to je kazen izvirnega greha. Ker se je duh vprl Bogu, se je v kazen temu vporstvu tudi v človeku telo jelo vpirati duhu. Po izvirnem grehu je mesen princip prevladajoč duhovemu : materija in njeno poželenje prehiteva duha, ga hoče vedno podjarmiti in njegova dejanja določevati ; le kdor vstrajno in več časa mrtviči telo in neredno poželenje, se mu počasi posreči telesnost vkrotiti in jo duhu podvreči, popolnoma sicer prav redko ali celó nikakor ne v tem življenji ; kdor pa mesenosti ne mrtviči, da, jo celó morda skrbno goji, se nagnenju povsod vdaja, nikdar poželenju ničesar ne odreče, v tem se poltost čedalje bolj vkrepi in duha oklene s sponami vedno trdnejšimi. Presta volja obnemore nasproti krepkim naskokom zdivjane mesenosti, nazadnje se jim ne more že več vstavljati, poltost popolnoma gospodari in vleče voljo za seboj. Kako resnično nam pesnik sam ta žalostni stan opeva na samem sebi :

— — — — —
Pogledi, misli in želje goreče !

Vam prostost dam, ker zdravja nimam upa :

Hodite, kamor vedno sla vas vleče,

Vpijanite od sladkega se strupa,

Ki mi razdjal srcé bo hrepeneče.

In :

Otrpnili so udje mi in sklepi.

Ali pomniti je tù, da neredno nagnenje v človeku je mnogotero, kakor so mnogotere reči, ktere lahko poželi. V tem je poželenje očesa po denarji in bogastvu, v onem poželenje grla po jedi ali pijači, v tretjem je neredno spolno poželenje. In to poželenje je med vsemi drugimi najmočnejše, ker ima v človeški naravi sami podlogo in iz nje dobiva nagon, in tem teže je vkrotiti je in brzdati, ker počutki, po katerih se javlja to poželenje, so najbolj razdražni in v njih vsa mesenost v človeku kakor v svojem središču ~~leži~~ ~~leži~~. Zatorej pa v tem ko človek vsako drugo nagnenje lahko volji podvrže, tega navadno ne more, ker se mu rodi večkrat proti njegovi volji in traja dalje, kakor bi on hotel. In ako se to poželenje popolnoma vname, vsega človeka s seboj povleče s čarobno močjo, tako da človek ni nikoli manj človek, kakor tedaj, gola žival. Človek navadno ni ob enem vsem tem raznim poželenjem vdan, ampak zdaj temu, zdaj onemu. Toda vsak človek je že od narave posebno enemu poželenju podvržen in ta je njegova slaba stran. In ako tega ne kroti in mrtviči, ampak je goji in se mu vda, kmalu čez-nj zmore, si ga po-

polnoma podvrže, se polasti vseh njegovih tudi dušnih zmožnosti. In tak vbogi človek noč ni dan drugega ne misli, kakor vstreči svojemu poželenju. Volja, srce in domišljija so napolnjeni s predmetom njegovega poželenja. Ta se mu povsod vpodablja, ga sprejema, da, celó v sanjah se mu vrača. Posebno močno in ognjeno je pa to poželenje v spolnem ljubovanji. Gorjé mu, kdor mu služi. Cele dni in tedne, da, cela leta drugega ne bo mislil, v drugo reč ne bo imel vprtih svojega duha oči, kakor v izvoljeuo osebo : ona mu je pravo bogstvo :

Srcé je moje b'lo oltar,
Pred b o g s t v o ti, zdaj lepa stvar.

In če tudi misli na druge stvari, če tudi opravlja druga opravila, vendar povsod in povsod, v vseh rečeh, v vseh okolnostih vidi ljubljeno osebo ; saj ona mu je v srce, v misli, v domišljijo vrastena, ali bolje, on je ves v nji, v nji vse gleda, vse sodi, si vsega obeta; njeno lepoto bočuduje v cveticah, gleda njenih oči svitlobo v solnci, vsaka ptica ga nje spominja. On vse na njo donaša, vabi luno, naj jo vpraša, ali spava, ali je žalostna, ali vesela. zvezde, naj jo pozdravljajo, ptice, naj ji sporočijo njegove želje, potočka valovi, naj ji odnesó srčen poljub. Vse se mu zdi, da jo ž njim ljubi. jo oznanuje,

jo občuduje, ji služi, da vse ž njim joče,
vse upa :

Žalostna komu neznana je resnica, da jo ljubim,
V pesnih mojih vedna sama govorica, da jo ljubim !
Vé že noč, ki bridko sliši zdihovati me brez spanja ;
Vé že svitla zarja, dneva porodnica, da jo ljubim ;
Vé že jutro, vé že poldne, vé že mračni hlad
[večera itd.

Da je v stanu človek tako strastno ljubiti, tega vendar tajiti ne more nikdo, ki količkaj pozna človeško srce.

Mislimo si torej mladenča tako strastno vdanega izvoljeni; kar naenkrat ta kakor si bodi pokaže, da za-nj ne mara, izvoli si družega, s katerim hoče zavezati se do črnega groba. Vbogemu zaljubljenemu je kar naenkrat vrženo bogstvo z oltarja, vgasne mu solnce, luna, zvezde vgasnejo, mu cvetice obledé, in vse vse, kar mu je pred govorilo o njeni ljubezni, kar mu je pred obetalo, vse mu pravi, da ne njega, da družega je izvolila. Up živi v srci, dokler je mogoče doseči predmet našega upanja, ko je ta odvzet, up zgine. In ko nam je odvzet predmet, kateri edini nas more osrečiti, ktereга ako nimamo, nam vse drugo ne more dati prave sreče, tedaj up preide v obup, in prav tako se zgodi tudi pri človeku, kateri je nad vse spolno zaljubljen bil v izvoljeno osebo.

Obup prazen, strašen obup mu ostane. Z izvoljeno osebo izneveri se mu cel svet, postane mu nasproten, sovražen, ker sveta, ker reči on ni gledal, kakor v njeni luči, ni cenil, nego kolikor so mu višale, oznanjale ljubezen do izvoljene. Tako torej stopi v nasprotje z vsem, kar je, kar ga obdaja, ker ž njo ga vse sovraži, vse ga preganja, vse mu je grenko :

Zvedrila se je noč, zija nasproti
Življenja gnjus, nadlog in stisk *ne malo*
Globoko brezno brez vse rešne poti.

Da, obup ga drvi v brezno, brez rešne poti, ker edino, kar človeka še tolaži v največi nezreči, je up, a ta mu je vničen, na veke vničen, potem ko :

Oči nje od ljubezni razsvetljene
Smijale so se 'zvoljen'mu naproti,
Bil pričar sem nju sreče nezrečene.
Mi pred očmi je v najtemnejšem koti
Pogled ta, brez miru me dalje žene
V obupa brezno po brezkončnem poti.

Tako je torej Preširen od strastne ljubezni omagan, omamljen, obupan. V obupu, ko ni mogel drugače prenašati več skelečih srčnih bolečin, vtopil se je v vinu :

Navadile so butare se pleča
In grenkega se usta so bokala,
Podplat je koža čez in čez postala,
Ne straši več jo trnovka bodeča.

Nemoralno, v strasti vtopljeno, nesrečno življenje! In tako življenje, taka prav se opravičuje, se izgovarja! Kaj izgovarja? Ono se načelno povelečuje, oboža! To je storil Stritar s svojo kritiko Preširnovih poezij. Podaj mladini, kar on piše v vvodu k omenjeni izdaji Preširnovih poezij.

Ktero Preširen opeva « ljubezen, je gotovo mogočen, čist, neoskrnjen, tudi blag čut, ki človeka povzdiguje, čisti in nagiblje k blagim delom ». Preširen mu je blag mučenik, ki trpi in žaluje za celo človeštvo, posebno blag, občutljiv. « Pesnika loči od navadnega človeka posebno to, da čuti vse bolj živo, bodi si žalost ali radost, in sicer ne samo svoje žalosti ali radosti, ampak veseli se z veseljem, joka z jokajočim ». Preširen « imel je srce mehko in občutljivo za srečo in gorje vesoljnega človeštva ». S temi in enacimi stavki se Preširen slavi kot najobčutljiviši, najblaži človek, kot posebna prikazen v človeštvu, obdan z nekako nebeško glo-rijo. In kdo bi se zanj ne vnel, kdo se ne navdušil, da ga posnemlje. Po takem vvodu čitaj mladeneč Preširnovе poezije, vzemi vse, kar je v njih, za zlato nauk, premiš-

ljuj, občuduj, posnemaj. Čitaj njegovo «De-kletom», «Nezakonsko mater», «Hčerin svèt», «Neiztrohnene srce» itd. in videl boš, ali se ti ne bo kmalo vnela mlada kri, napolnila domišljija z zapeljivimi podobami, napilo se srce z ideali nedosežnimi, po katerih hrepenenje mora človeka onesrečiti in v obup pahnuti. Koliko mladenčev slovenskih je pilo že iz Preširna smrtnega strupa, zgubilo mir srca? Vidiš le one plahe, od pre zgodne ljubezni obledele smrtne postave, katerih pogled oznanja zgodnji grob, ki drugega ne znajo kakor žalovati, jokati se ali resnično ali pa domišljeno, katerim se zdi, da nosijo v sebi gorje cele Slovenije in vsega človeštva, tako da pod to težo vsi fantastično zamišljeni hirajo in mrjô? O koliko jih je pilo iz Preširna in se dalo omamiti!

Kako pametno so torej nekdam sodili Slovenci o Preširnu. Mladini se ga nima dati v roke izvzemši nekaj pesni, katerih število je pa majhno. Drugače naj Preširna berejo odraseni, pametni, trezni mladenči ali rečem bolje, možje, v katerih se je strast pomirila, ohladil se ogenj poželjivosti, tako da je v stanu pamet si podvreči niže poželjenje. Ti naj beró Preširna, a tudi ti previdno; ločijo naj vedno vsebino od oblike ter nikoli naj ne pozabijo, da imajo pred seboj strup, rečem še enkrat, strup v umetno izdelani

zlati posodi. S tem konča moj prijatelj pismo.

M. Res, nevarno se mi zdi na tak način strast poveličevati; potem pa se ne more zdeti čudno, da so pri nas skoro vsi pesniki zaljubljeni.

J. Ali vsaj delajo se, kakor da bi bili zaljubljeni. In res, kdo bi ne noril z božjim Preširnom, kdo bi ž njim ne želel biti mučenik najblažje strasti, ki odpre studenec neskončnemu božjemu hrepenenju v srci? Zatorej si pa šteje večina naših pesnikov v največo čast in sveto dolžnost Preširna posnemati ne le v obliki, ampak tudi v mislih in čutih. In tako se v resnici dajo omamiti od prezgodne strastne ljubezni, mislé, da je blago noreti in sanjariti z največim pesnikom, da je nekako božje ž njim trpeti, upati in obupati. Ako pa že ne ljubijo, potem se pa silijo, da se le za Preširnom gnetejo; kdor vsaj hodi po njegovi senci, mislijo, je že, mora biti pesnik. Tako torej imajo kakor Preširen svojo « nezvesto », « nevsmiljeno », « ošabno », ki noče od žalosti mrjočega še pogledati ne itd. Toda še vse to bi ne bilo dosti, reklo bi se lahko: no, imejmo potrpljenje z vbogimi pesniki, bolni so, saj ljubezen, ktera nima pravega namena, je res bolezen. A naši pesniki začeli so v tej ljubezni druge, večje slave iskati, tiste slave, ktero je Štritar vmislil Preširnu, bo-

žje slave neskončno nesrečnega hrepene-
nja, iz kterega se rodi v srci človeškem
ono neskončno gorjé, kojemu pravimo sve-
tožalje ali svetobolje, « Weltschmerz ».

M. O, prav to je, kar sem Vas mi-
slil že večkrat vprašati. Nedavno sem spet
bral nekaj o tem svetožalji.

J. Da, o tem svetožalji hočem pri-
hodnjič še nekaj govoriti. Nocoj pa bi šel
že skoro rad domov. Današnji dan mi je
donesel dosti opravil, ves sem vpehan,
želel bi nocoj dobro si odpočiti.

M. Kakor Vam ljubo, g. doktor, ne-
čem Vas nikakor več zadržavati. Lahko
noč!

J. Na svidenje, Mirko!

Dvanajsti večer.

— Svetožalje, nejasen čut; svetožalje kot filozofija. Hegel, Schopenhauer, Hartmann. Schopenhauerjeva svetoboljna filozofija se ob kratkem razloži. Neskončna svetovna volja. Svetobolje kot dušna bolezen; njegov početek v človeškem srci. Stritar in svetobolje v slovenskem slovstvu. Dokaže se iz njegovih spisov Schopenhauerjevo svetožalje. Zorin. Milosrčnost do živali. —

J. No, Mirko, kaj se ti pa zdi, da je svetožalje?

M. Čudna reč vsakako in skrivnostna. Dasi sem jo že večkrat premišljeval, vendar mi ni še jasna. Mislim pa, da temu so krivi pred vsem tisti, ki tožijo o svetožalji, ker navadno so njihove besede prav skrivnostne in nerazumljive.

J. E, zdi se, da je to nekaj, kar se dá s srcem čutiti, a z jezikom ne izraziti; od tod skrivnost.

M. A morda celó ne s srcem čutiti.

J. Meniš, da le domišljati? Tedaj bi krstil ti vse svetožaljce za blazne sanjače?

M. Ej vendar ne, g. doktor, tega nočem trditi. Hočem le reči, da svetožalje mora biti neki nejasen čut, o katerem sam nesrečnež ne vé, kaj je, tako da čuti sicer in nosi njegovo težo, a vendar je jasno

ne občuti, in bi nikdar ne znal povedati, kaj je prav za prav srčnemu bolju vir, kaj predmet; vsaj toliko mi je bilo do zdaj mogoče posneti iz stokanja naših svetožaljcev.

J. Da, vsekako čudna bolečina mora biti to svetožalje. Na misel mi pride Atlant, ki je na rami držal nebo. Taki junški Atlanti so nekako naši svetožalji, ki objemajo in nosijo v svojem srci žal celega sveta.

M. Vsaj solzé in jočejo se toliko, kakor da bi res nosili na svojih ramah gorjé vsega človeštva; tedaj vsaj to je resnično pri svetožaljcih, če tudi nič drugega. A kako pa more priti človek do tega, da čuti v srci celega sveta gorjé?

J. No, to se vé, da je težko vprašanje, težko, pravim posebno tistemu, kateri ni sam občutil vesoljnega «gorjá» v srci, kakor ne jaz. Vendar pa bi se drznil trditi, da tudi to svetožalje je v najoži zvezi z novejšo filozofijo, ki se je razvila posebno na Nemškem; akoravno ima najbrže tudi ta svetožaljna filozofija sama svoj početek spet v srci človeškem, ki stoče pod težo svetožalja.

M. Kako filozofije pa že spet mislite?

J. Ono isto, o kateri je govoril moj prijatelj v obširnem listu, kterega sem ti čital.

M. Hegelovo?

J. Da, Hegelovo, a ne v prvi, ampak ono v drugi izdaji.

M. Kako to mislite?

J. Tako mislim, da iz Hegelovega idealizma se dajo vse skrivnosti naše naj-novejše literature razlagati; ko govorimo posebe o svetožalji, si moramo natančniše ogledati ono obliko njegovo, v kateri se nam je prikazal zadnja leta.

M. Spet ne vem, o kaki obliki Hegelovega idealizma govorite?

J. O pesimizmu Schopenhauerjevem. Temu kot komentar ali kot zadnje dejanje v žaloigri neumnosti človeške lahko še dodamo sanje pesimistične Hartmannove.

M. V pesimizmu Schopenhauerjevem tedaj iščete Vi početek svetožalja?

J. Nočem trditi, da ta čudna prikazen svetobolja ima le v Schopenhauerjevi filozofiji svoj početek, ampak pravim le, da se iz te načelno izpeljuje in zagovarja. Saj Stritar sam zavrača one, ki vprašajo rekoč: «Kaj nam treba tistega temnogledga modrijanstva in Schopenhauerjanstva!» Zavrača jih, pravim, kot reveže, ki ne poznajo viših potreb, nego jesti in piti. Ti je znana Schopenhauerjeva filozofija?

M. Malo ali nič.

J. Prav podobna je Hegelovi, le namesto logičnega pojma postavi neskončno pravoljo, ki se, kakor pri Hegelu pojem, javlja v vseh posameznih rečeh, kakor v

človeku, tako tudi v družih bitjih; v resnici pri Hegelu je vse misel, pri Schopenhauerji pa volja. Vse, kar vidimo in s čuti pojmemo, je le zunanja nebitvena stran reči, pravo bistvo ali jedro stvarem je pa prav za prav volja, ne le v kolikor se javlja v hotenji človeškem, ampak tudi v nagonu ali rasti družih organskih in neorganičnih bitij. Tako se nekako nedoločna pravolja v posamnih bitjih vedno bolj določuje in dejstvuje. A dejstvuje se ali bolje, želi se dejstvovati po idejah; te so večne nespremenjive oblike reči, posamnim individuum (posebstvom, bitjem) nedosežne, ker individui so časni in minljivi. Tako tedaj pravolja večno hrepeni po tem, česar doseči ne more, ker se ji vedno vmika više in više, ko je hoče vjeti, kakor večno lačnemu Tantalusu sadje, ki ga je bilo polno na desni in na levi, a doseči vendar nobenega ni mogel. Zatorej je pa ta svet, to življenje vedno trpljenje, ker je vedno hrepenenje po tem, česar se ne more doseči, torej vedna nezadovoljnost, vedno stokanje, zemlja ta prava dolina solz. Le umetnost more človeka omamiti ali očarati, da za malo časa pozabi na gorjé, ki ga sklí; toda popolnoma odrešiti ga tudi ta ne more. Pravo trpljenje pa se prične še le takrat, ko človek spozna samega sebe in življenje. To življenje je tako slabo, tako strupeno, da

človek po njem hrepeneč in ž njim se strinjajoč mora biti večer trpin, vedno nesrečen. Ako hoče dospeti do pravega miru, mora se z voljo življenju odpovedati: zatreči tedaj mu je nagon k življenju, izruti mora vse čute, ki ga kakor si bodi vežejo na svet in njegove stvari. To se zgodi po mrtvičenji in zatajevanji samega sebe (po ascezi). Tedaj življenje z mnogoličnim gibanjem je pravi pekel, tem huji, čim bolj je razvito in čim mnogobrojniše so njegove potrebe, recimo, čim večji je izobrazženost ali kultura. Zatorej le daleč proč iz življenja v samoto, v puščavo, kakor indijski bramini; ne več hrepeneči po spoznanji, ki le vrata odpre nestrpnemu bolu, ampak težimo po nevednosti in neumni priprostosti. Čim neumniši je človek, tem srečniši, ker tem manj pozna svetovno gorjé. Zatorej bo pa pravi mir in srečo našel še le v deželi pozabljivosti in popolne nevednosti (nirvana). Tako tedaj po tem nauku ima biti človeku namen vse življenje in gibanje telesno in dušno v sebi zamoriti: največa dobrota mu je smrt, ki ga končno reši peklenskega življenja. To je filozofija Schopenhauerjeva.

M. Ne zamerite, g doktor, da sem tako malo potrpežljiv, ker potem ko sem Vas slišal razlagati nauk Schopenhauerjev, prihaja mi v spomin toliko rekov in izjav naših najnovejših pisateljev, posebno pa

nekterih, da se mi zdi, kakor bi bila naša sedanja literatura večidel navdihnjena od duha Schopenhauerjevega.

J. Prosim, potrpi še malo, tudi o tem hočemo kmalu govoriti. Ker se le ena in ista vesoljna volja v vseh rečeh nahaja, je človek prav za prav enega bistva z vsemi drugimi bitji, zato je njegova prva dolžnost sočutje z vsemi trpečimi bitji, posebno pa z živaljo.

M. Da, da, sočutje z živaljo!

J. A iz te filozofije tudi lahko razumemo ono vesoljno neskončno svetobolje, katero tlači naše pesnike in pisatelje. Po tem panteističnem nauku pride namreč neskončna božja substancija v človeku do najviše stopinje razvoja; pred slepa in brez zavesti, jame se v človeku še le zavedati in tako vračati se v samo sebe, kakor je v naravi izšla iz same sebe. Zavedé se v duhu človeškem vsprimo se v svoji neskončnosti; pri Hegelu vpozna se logični pojem po samosvesti in iz tega subjektivnega vpoznanja sestavi vso resničnost, zato je pa Hegelu logika isto, kar metafizika in človeško mišljenje je tvorjenje realnosti; pri Schopenhauerji pa se neskončna volja zavé, ali recimo bolje, jame zavestno čutiti neskončno gorjé; neskončno pravim, ker ta volja je kot vesoljna, svetovna, v vseh bitjih se razodevajoča, res neskončna, in zato je tudi bol, ki ga

občuti, neskončen; a neskončno gorjé pa tudi zato, ker volja v človeku vsprime ali občuti res gorjé vseh posamnih bitij, kakor Hegelov pojem iz sebe tvarja vso realnost.

Iz te filozofije, ljubi Mirko, dajo se popolnoma razumeti skrivnosti naših svetoboljcev; ne vem sicer, ali so se je učili ali pa svoje svetobolje iz drugih pisateljev zajeli. Sicer pa ni ravno treba, da bi Schopenhauerja študirali, saj svetobolje se izpeljuje lahko tudi iz idealizma, posebno pa Hegelovega; ta idealizem pa ni nič novega, nahajamo ga, akoprav ne v isti obliki, že pri starih indijskih filozofih in drugih, posebno pa nekterih Gnostikih iz prvih stoletij krščanskih. In sicer ni treba, da je svetožaljec študiral filozofijo, to svetožalje, menim, da večkrat izhaja iz človeškega srca, je neka bolezen, ktera se dá težko ozdraviti, ker prevlada v njej domišljija. Lahkomiseljni mladenič, neškušén, skuje si svoje vzore brez realne podlage, mislé, da se bo ves svet ravnal po njegovih sanjah. A glej, pride življenje, golo življenje z bridkimi skušnjami, stebber jame za stebrom majati se in gradovi v zrak zidani začno se rušiti, dokler ne zginejo kakor jesenska megla pred vetrom. Prazno mu ostane srce in pusto, vse ga je prevarilo in po čemer je že segal, zginiilo, spuhnelo mu je. Tedaj pa res misli, da

je rojen pod nesrečno zvezdo, da mu vse, zdi se, nasprotuje; zatorej se vda obupu in nestrpni žalosti in začeni opuščati svoje dolžnosti in opravila, telebi od dne do dne globokeje. In ko je vsled večletnih razvad v njem popolnoma opešala moralna moč, tako da ne more več skoraj prosto zakrečiti na dobro stran, tedaj se prepriča, da ga goni notranja sila v temno osodo, sila, kateri hoté ali nehoté se mora vdati. In glej, to silo, to domišljeno, čisto domišljeno silo, krstili so naši pesimistični filozofi za vesoljno ali svetovno voljo, ki, kakor učé, pride v človeku do samosvesti ali vsprjetja svoje neskončne osodne nesreče. Tako oni. A jaz pravim, da, ako bi le trezno sodili, našli bi, da ona domišljena svetovna volja ni nič drugega, kakor njihova lastna volja in ona osoda je njihova lahkomišelnost in norost, in svetobolje ni nič, kakor gorjé, katero so si po svoji lastni krivdi nakopali in katero morajo torej prenašati, kterega bi se bili pa lahko izognili, ako bi bili previdni in trezni; tako bi videli, da vsa njihova filozofija je le prazna sanjarija. In jaz, predno bi se s takimi svetožalji pravdal, naročil bi jim zdravnika, naj jim razvneto kri pušča, da se jim možgani ne vnamejo, ker taka filozofija je res začetek blaznosti, ako ne že blaznost sama! Kdor mi neče tega verjeti, bere naj Hartmannovo filozo-

fijo. Zatorej mi izvrstno vgaja, kar sem te dni nekje bral; je naslednja pesmica :

Weltschmerz!

O Mensch! Du wirst gequält von Weltschmerz!
Du wolltest die Welt aus den Angeln heben.
O, greife zuerst in dein eig'nes Herz,
Dann wird sich das And're schon alles geben.

Srce, srce, povprašajte. o svetožaljci, ondi iščite vir vašim solzam, in kmalu se boste prepričali, da vaše solze niso Mitrave solze!

M. Vendar pa mislim, g. doktor, da vir temu svetožalju je pri mnogih iskati v naravi sami, ker znano je, da marsikdo že od rojstva sè seboj prinese nežno občutljivo srce; kdo ne pozna takih vedno zamišljenih, otožnih samotarcev, ki sami ne vedó, zakaj žalujejo in kaj jim prav za prav manjka?

J. Res, da marsikoga že narava nagiblje k oni žalostni prečutljivosti; taki ljudje, ako nimajo prave odgoje, in posebno, ako so že v mladosti preveč ločeni od družbe, se navadno vdajo ovi sentimentalnosti, postanejo otožni in nedružni, takim je do svetoželja le ena stopinja. A naravna, zdrava odgoja, kakor tudi lastno prizadevanje more naravno otožnost zjas-

niti, podvrže jo razumu. Jaz sam poznam take ljudi, ki so bili naravno zelo občutljivi in otožni, zdaj pa so polni veselja, da še drugim odganjajo tugo in vse vedré. Iz tega sem spoznal, da nikdo ni od nevsmljene osode vržen v brezdno brezupnega svetožalja, marveč vrže se večidel sam.

M. Res je tako, kaj takega sem skušil nekoliko že sam. Toda mislim g. doktor, da takega svetožalja ne manjka v našem slovstvu.

J. Ne, gotovo ne, posebno pa, odkar je Stritarjev duh oživil našo literaturo. Ali recimo bolje, Stritar je prav za prav vdomačil med nami svetožalje; vvel je je pa med Slovenci prvikrat tedaj, ko je k omenjeni izdaji Preširnovih poezij temu pesniku domislil svetožalje.

M. Da, tudi meni se zdi, da Stritar pridiga in priporoča svetobolje v vseh svojih spisih.

J. In je opeva v več svojih pesni.

M. A njega so začeli posnemati tudi drugi.

J. Ni jih malo takih. A da se bomo o Stritarjevem svetožalji bolje prepričali — toda kaj prepričali. saj to je jasno ko beli dan — recimo, da ga bomo bolje poznali, prinesel sem danes sè seboj njegov « Zvon » l. 1877, v katerem govori o svetožalji, posebno pa v svojih literarnih po-

govorih, kakor stran 222 itd., kjer pravi, da je pesnik čisto « pasiven ». Med drugim pravi tudi: « Človek ne more biti nikoli tako srečen, kakor je lahko nesrečen: veselje nikoli ni tako živo, krepko, kakor je žalost: noben vžitek, nobena slast — rekel bi skoraj: vsi vžitki, vse slasti skupaj ne premagajo ene same prave, globoke, neskončne telesne ali duševne bolečine! — — — Sreča, zdravje, dobra volja, sploh « normalni » stan — to se komaj čuti; ali tolikanj bolj se čuti, kar je njim nasprotno: nesreča, bolečina, žalost! » itd.

A kdor bi iz teh besed še ne spoznal panteističnega svetožalja, naj jih primerja s tem, kar Stritar drugje piše, in zginil mu bo zadnji dvom. Kakor v predgovoru k Preširnovim poezijam, tako tudi drugod večkrat govori o « neskončnem hrepenenju », « neskončni bolečini » itd. Neskončno je gotovo vse to, ker je tudi človek prikazen vesoljnega bitja, katero se v človeku zaveda svojega ne-končnega gorja. To vesoljno bitje — človeško srce — tudi on pozna pišč: « — — — še celó v globočine se smemo nekoliko upati, toda ne do tja, kjer se začenjajo prave vganke vesoljnega bitja, večne skrivnosti človeškega srca — — — » In kakor je Schopenhauerju vesoljna volja, neskončno hrepeneča in trpeča, pravo bistvo vsem

rečem, drugo vse pa le navidezno, tako
tudi našemu pesniku :

Gotovo je samo, kar me boli,
Ostalo vse, otročje domišljije.

In da je to, kar ga boli, res ono
vesoljno gorjé, spričuje nam tako :

Gorjé vesoljno mene je bolelo,
Vseh bolečin najhujša bolečina !

A to bolečino jame čutiti še le, ko
pride do zavesti :

Zavest nesreči pot odpre široko.

Zatorej je človek le do tedaj srečen,
dokler se ne zaveda, dokler je otrok :

O leta vè otročja, leta sreče
Edine, ki človeku se prisodi !
A predno se zavé. izgine mu —

Zato našemu pisatelju ni še rešeno
prevažno vprašanje, kaj človeka bolj osre-
čuje, nevednost, priprostost, kratkovid-
nost, ali pa tako zvana viša izobraženost,
polna nemira, bolesi. nevtešnega hrepen-
jenja. » Kteremu izobražencu » — piše da-

lje — « ni prišla že včasih misel: Kako srečen je vendar ta ratar, ki itd. Komu se ni vzbudila včasih želja, da bi živel z njim, « ut prisca gens mortalium? » Mu ni rešeno to vprašanje? Ne, rešeno mu je, že davno rešeno. da je namreč za človeka najboljše nezavednemu ostati, in, ako se je zavedel, predno mogoče vrniti se v prejšnje prvotno stanje. Zatorej pa tudi tako rad išče oddaljenih otokov in zahaja v deveto deželo, da bi tam oddaljen od vsega omikanega sveta samotaril ter v družbi z nedolžno živaljo vžival čistega naravnega veselja. In že tako se je preživljal, da se ga celó plaha tica ne zboji:

In tukaj, glej! po travi prepelica
Svoj mladi rod na pašo vodi:
Domača ti v deželi tuji tica,
Z družinico pozdravljena mi bodi!
Kako se nič me ne bojé! nogó,
Neznana stvar, mi kljuje najsrčnejši.

Saj teh nazorov so polni vsi letniki Dunajskege « Zvona », posebno pa Stritarjevi spisi, saj ne more nikjer zakriti onega hrepenenja po prvotnem stanu, zato pa tudi toliko norí za Rousseau-a, kteremu se ne more nikdar načuditi; to idejo po brezumni prvotnosti izrazil je tudi v podobí, ktero je postavil na čelo « Zvonu » l. 1878. V prvotnost, v prvotnost se mora

človek vrniti, to je: odreči se vsemu spoznanju, vedam, umetnostnim in vsej izobrazženosti, katero si je človeštvo priborilo po tolikem trudu — potem bo še le našel leka ali vsaj olajšanja svojim bolečinam. — Popolnoma pa seveda človeka ne more rešiti kakor smrt — ta še le mu prinese mirú.

Vihar je vstal, razbil mu ladijo.
Potopil moža, ženo in otroka!
Za menoj na kraj samotnega otoka
Valovi krotki so se priigrali.
Vi, ki zadela vas osode roka,
Blagrujem vas, pot svojo ste končali;
Če tudi sreče svoje niste — mir
Našli ste, ki ga je iskati meni.

Torej le v smrti mir, drugod ga ni najti, tako da res

Roditi se ne — najbolje
Človeku je to; če pride na svet,
Pustiti hitro ga spet —
To pak je za prvim najbolje.

M. Da, tako pravi Stritar v svojem Zorinu z besedami Sofoklejevimi.

J. In prav o tem Zorinu sem mislil še spregovoriti, kajti zdi se mi res visoka pesem svetobolja v naši slovenski litera-

turi. Ali treba bi mi bilo skoraj celega tū navajati, ker iz vsake vrste zdi se človeku beročemu, da sliši stokajočega svetožalca — Stritarja ! ki se je kopal v reki, v katero se zlivajo vse solze, kar jih joka človeški rod — ki ne najde rešitve iz teh bolečin, kakor v samovmoru, kterega tako zvito in ravno zarad tega tako pohujšljivo v Zorinu poveliča. Ako hočeš Stritarja svetožalca, ako hočeš svetožalje dobro poznati — priporočam ti, beri še enkrat Zorina.

M. Hočem ga brati prav pazljivo. A še nekaj družega sem zapazil v spisih Stritarjevih ; tako rad priporočuje milosrčnost do živali, kajti njemu, kakor se zdi, ni velikega, ali rekel bi, nobenega vsaj bistvenega razločka med človekom in živaljo. Človek po njegovih besedah bi imel žival prav bratovski ljubiti.

J. Da, da, kakor sem že razložil, to je Schopenhauerjev panteizem vesoljne volje, ktera biva v živali kakor v človeku. Zatorej pa govori o živali enako, kakor o človeku. Dopadalo mi je posebno, kar sem bral v Zorinu ; čuj : « Pa človek še ni sam na sveti ; kaj pa žival ? — Od nabodenega kebra, ki vrti v smrtnih težavah mlin surovemu paglavcu za kratek čas — do vboge tlačanske pare, ki v potu svojega života nosi in vozi človeku bremena, ki jih ne zmore sam, plačilo pa gotovo ji je glad in žeja, in — naj dela, kar more

— palica! — Koliko truda, koliko trpljenja!

M. In pa kar je pisal o konji?

J. In mački?

M. In vrabci in penici in kanarčku?

J. Vse to je prav mikavno brati, le da ne bi se človeku studilo!

M. Veste, g. doktor, kaj bi jaz rad vedel? Ali jedó naši svetožalji mesó, ker bral sem, da indijski samotarji niso vbivali živali, ne jeli njihovega mesa

J. Bog vé, ali jedó — jaz mislim, da so vsi vegetarijanci, ali vsaj bi morali biti.

J. Toda, Mirko, solnce je zašlo in zakrilo solzečo se zemljo. O da bi vendar več ne vstalo!

M. Da bi ga ne preklinjali svetožalji!

J. Tako tedaj lahko noč, Mirko. Prihodnjič hočemo preiskovati, koliko je Stritarjevo svetožalje vplivalo na pisatelje slovenske.

M. Željno Vas pričakujem.

KAZALO

Prvi večer . . . . . stran 7

Vvod. Povod tem pogovorom je dalo potovanje v Rim, ki je lepim umetnijam prvo svetišče na zemlji. Današnji vek se naglo in različno razvija. Zatorej treba omikancu vstvariti si lastno, neodvisno stališče. Skepticizem spodjeda temelj krepkemu duševnemu napredku, lenobnost v resnem mišljenji dela nas vedno nesposobniše o življenji in njegovih prikaznih prav soditi. Skepticizem je poguben, nenaraven; človek je vstvarjen, da spozna resnico. Tudi omikancu Slovincu je treba stalnih, jasnih načel, ker naše slovstvo se je v poslednjem času zelo razvilo; a njegovi proizvodi se jako različno, celo nasprotno sodijo. Taka načela razjasniti in vtemeljiti je namen tem pogovorom.

Drugi večer . . . . . stran 20

Pojem o lepoti; se dá težko določiti. Lepote ne smemo poosebljati, niti obožavati. Razloček med lepim in idejo lepega. Lepota je lastnost na drugem bitji. Lepo je, kar dopade. Kako se imajo te besede razumeti? Ta definicija se zdi preozka in presubjektivna; zatorej se dopolni: lepo je, kar «v gledano» dopade; to se pojasni. Ali se smejo po tej definiciji ocenjati pesni? Veliko število takih, ki ne dopadejo.

Mulchrum est prout vltum placet

Tretji večer . . . . . stran 31

Lepota, objektivno opredeljena, je raznoličnost v enoti. Sv. Avguštin. Razlaganje te definicije. Raznoličnost ne zahteva materijalnih delov. Raznoličnost sposobnosti, dejanj resničnih in mogočih. Čim večja je raznoličnost in čim trdnjša enota, tem večja je lepota. Lepota v rudninstvu, v rastlinstvu, v živalstvu, v človeku, v čistih duhovih in v Bogu.

Četrti večer . . . . . stran 49

V nekterih stvareh se bolj razodeva lepota, v drugih pa dobrota. O lepoti ne morejo soditi čuti, ampak le razum. Zatorej žival ne more lepote pojeti. Vzgledi. Čuti pojmejo sicer prostornost in druge lastnosti telesnosti, lepote pa ne morejo. Kazloži se, zakaj ne. Lepota je predmet spoznajočej moči. Platon. Njegove ideje. Ideja o lepem. Koliko resnice je v tem nauku. Ideje v Bogu, v stvarstvu. Ideja v umetnosti; se dandanes preveč pogreša. Sikstinska kapela. Poslednja sodba Michel-Angelova.

Peti večer . . . . . stran 69

Razlika med lepoto in umetnostjo. Schiller. Lepota ni le v telesnosti. Platon. Umetnost lepoto čutno vpodablja. Nadaljno pojasnjenje tega stavka. Lepota v vidni naravi ni umetnostna. Umetnost je izključljivo človekova; to se razjasni. Umetnost je po nauku Aristotelovem posnemanje narave. Kako imamo razumeti te besede. Od narave mora umetnik posneti obliko.

Dve bistveni obliki čutne narave: prostor in čas. Po tem se deli umetnost v slovesno in obrazno. Velika važnost te razdelitve. Lessingov Laokoont. Pesnik in pripovedovalec ne smeta preveč opisovati, marveč kolikor mogoče pripovedovati in mrtvo naravo oživljati.

Šesti večer . . . . . stran 84

Razloček med obraznikom in pesnikom. Kip sv. Andreja v Lateranu. Pesnik se mora izogibati sporednega obrazovanja. Ocenijo se nekatere pesni. « Večer », « Noč », « Kdo je mar ? », « Oljki », « Soči », « Povest v verzih ».

Sedmi večer . . . . . stran 102

V umetnosti moramo razločiti med obliko in vsebino ali idejo; prvo mora umetnik posneti iz narave, idejo pa mora zajeti iz višjega sveta. Umetnost pomeni nekaj, kar ni vsakdanje, posvetno, ampak nenavadno, nebeško. Življenje in naravna resničnost pa viša idealnost v umetnosti. Dunajska razstava. Vereščagin. Najvažnije vprašanje v vsem leposlovju: je-li čeznaravna vzornost prazna, ali ima kaj resničnosti? Ateizem. Trojni nagon v človeku; naloga umetnosti. Do višje idealnosti pelje prava filozofija in vera. Judita. Pravi umetnik ni sanjač, ampak prerok, buditelj. Naloga umetnosti po nauku Platonovem.

Osmi večer . . . . . stran 120

Umetnost ni sama sebi namen. Nasprotno trditi je panteistično. Preveliko poveličanje umet-

nosti pri Schillerji. « Die Künstler ». Nemški idealizem. Umetnost, kakor človek, podvržena нравstvenim zakonom. Osobnost Boga in prostost človeške volje ste najvažniši resnici, da umetnik izpolni svojo nalogo. Osoda. Umetnik mora buditi čute. Kaj so čuti? Strasti. Umetnik bodi previden, da strasti premikavno ne opisuje. Umetnik bodi trezen. Rafaelova « poezija ». Ljubezen. Preširen.

Deveti večer . . . . . stran 136

Dandanes je vsakega vzgojevalca sveta dolžnost pečati se z domačim slovstvom ter dobro poznati je. Požrtvovalnost naše mladine. Kako mogočno vpliva narodno slovstvo na mladino. Novejše slovstveno gibanje med Slovenci. Stritar. Njegove zasluge. Njegovi nazori. Nova izdaja Preširnovih poezij 1866. Preširen v slovenskem slovstvu. Kako se je ocenjal pred Stritarjem. Ljubezen. Spolovna ljubezen; je naravna. Sramežljivost; devištvo. Kdaj in komu je spolovna ljubezen dovoljena? Kdaj je pregrešna? Stritar o tem. Prerano ljubovanje.

Deseti večer . . . . . stran 154

Preširnova ljubezen; je pregrešna. Načelno zagovarjanje njegove ljubezni po Stritarji. Preširen in Stritarjev idealizem; ta ni krščanski idealizem, ampak novejši panteistični. Spinoza, Hegel. Nepremagljivo nasprotje mej duhom in materijo. Vsodno hrepenenje po večno nedosežnem. Preširen, oslepljen tič.

Enajsti večer . . . . . stran 169

Dalje o Preširnovi ljubezni. Neredno poželenje je madež v človeški naravi. Prosta volja in poželenje. Trojno poželenje. Spolno poželjivost je najteže brzdati. Kdor se jej vda, se popolnoma polasti vseh njegovih dušnih vzmožnosti. To vidimo najjasniše pri Preširnu, kterega je gnala v obup. Kako je Stritar strast pri Preširnu poveličal; taki nauki nevarno vplivajo na mladino. Zaljubljenost naših pesnikov, resnična in domišljena.

Dvanajsti večer . . . . . stran 179

Svetožalje, nejasen čut; svetožalje kot filozofija. Hegel, Schopenhauer, Hartmann. Schopenhauerjeva svetoboljna filozofija se ob kratkem razloži. Neskončna svetovna volja. Svetobolje kot dušna bolezen; njegov početek v človeškem srci. Stritar in svetobolje v slovenskem slovstvu. Dokaže se iz njegovih spisov Schopenhauerjevo svetožalje. *Zosin*. Milosrčnost do živali.

Popravki.

- Stran 3 vrsta 9 namesti: neugodne, beri: neugodne.
- » 4 » 7 » ustanoviti, beri: vstanoviti.
- » 122 » 29 » sanften, beri: sanftem.
- » 123 » 9 » Schoss, beri: Schooss.
- » 124 » 24 » kristjan, beri: kristijan.

- Stran 133 vrsta 17 namesti: imenitnih, velikanskih,
beri: imenitnih vati-
kanskih.
- » 136 » 8 » 1869, beri: 1866.
- » 138 » 11 in drugje namesti: maternega,
beri: materinega.
- » 139 » 16 » » namesti: mladeneč,
beri: mladenič.
- I 147 » 24 namesti: vžgal, beri: užgal.

*Manjše tise pomote naj čitatelj sam
blagovoljno popravi.*

